

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı

LATİFE TEKİN'İN ROMANLARINDA DOĞA VE İNSAN İLİŞKİSİ

Ahmet CAN

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2018

LATİFE TEKİN'İN ROMANLARINDA DOĞA VE İNSAN İLİŞKİSİ

Ahmet CAN

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2018

KABUL VE ONAY

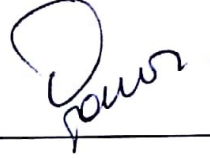
Ahmet Can tarafından hazırlanan "Latife Tekin'in Romanlarında Doğa ve İnsan İlişkisi" başlıklı bu çalışma, 28.05.2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ufuk Özdağ (Başkan)

Prof. Dr. Âbide Doğan

Prof. Dr. G. Gonca Gökalp Alpaslan (Danışman)

Dr. Öğr. Üyesi Serdar Odacı

Dr. Öğr. Üyesi Macit Balık

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof. Dr. Musa Yaşar Sağlam

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun 2 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

28.05.2018

Ahmet Can

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

- **Tezimin/Raporumun tamamı dünya çapında erişime açılabilir ve bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir.**

(Bu seçenekle teziniz arama motorlarında indekslenebilecek, daha sonra tezinizin erişim statüsünün değiştirilmesini talep etmeniz ve kütüphane bu talebinizi yerine getirse bile, teziniz arama motorlarının önbelleklerinde kalmaya devam edebilecektir)

- **Tezimin/Raporumuntarihine kadar erişime açılmasını ve fotokopi alınmasını (iç Kapak, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) istemiyorum.**

(Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir, kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir)

- **Tezimin/Raporumun.....tarihine kadar erişime açılmasını istemiyorum ancak kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisinin alınmasını onaylıyorum.**

- **Serbest Seçenek/Yazarın Seçimi**

28 /05/2018

—
Ahmet CAN

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Prof. Dr. G. Gonca GÖKALP ALPASLAN** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Ahmet CAN

ÖZET

CAN, Ahmet. *Latife Tekin'in Romanlarında Doğa ve İnsan İlişkisi*, Yüksek Lisans Tezi
Ankara, 2018.

Doğa ve insan arasındaki ilişki tarihin başlangıcından beri birçok farklı aşamadan geçerek bugüne gelmiştir. Bugünün dünyasında ise doğa, insan tarafından tüketilir ve dönüştürülür olmuştur. İnsanlığın tarihin başlangıcında doğayla kurduğu ilişki giderek aşınmış ve zamanla insan merkezli düşünce hâkim duruma gelmiştir. Bu çalışmada insan merkezli gelişen doğa düşüncesi ve onun karşısında yer alan düşünme biçimleri etik, doğanın diyalektiği, toprak etiği gibi kavramlar çerçevesinde Latife Tekin'in eserleri bağlamında değerlendirilmiştir. 1980 sonrası Türk romanının önemli yazarlarından Latife Tekin'in *Sevgili Arsız Ölüm*, *Berci Kristin Çöp Masalları*, *Ormanda Ölüm Yokmuş*, *Unutma Bahçesi* ve *Muinar* romanları geliştirdikleri doğa duyarlılığı açısından değerlidir. Latife Tekin'in bu eserleri insan doğa ilişkisinin köklerinden, doğa düşüncesinin insan merkezli gelişimine, sınıf farklılığı ve yoksulluğun doğanın tüketilişi odağında derinleşen yapısına kadar birçok meseleye göndermelerde bulunur. Tüm bunlar ışığında bu çalışma Latife Tekin'in eserlerindeki doğa-insan ilişkisine ve doğa duyarlılığının çok boyutlu yapısına odaklanmaktadır.

Anahtar Sözcükler

Doğa, etik, Latife Tekin, Çağdaş Türk romanı, *Sevgili Arsız Ölüm*, *Berci Kristin Çöp Masalları*, *Ormanda Ölüm Yokmuş*, *Unutma Bahçesi* ve *Muinar* .

ABSTRACT

CAN, Ahmet. *Nature and Human Relationship in the Novels of Latife Tekin*, Master Thesis Ankara, 2018.

Since the time immemorial, the relationship between nature and humanity exists in many different phases. In today's world, nature has become something that is both consumed and transformed by human beings. The relationship that humans have had with nature since the beginning has gradually been worn down and anthropocentrism has become dominant. In this study, anthropocentric thinking of nature and contradictory perspectives to this thinking are evaluated around concepts like ethics, dialect of ecology, and land ethics in the scope of Latife Tekin's works.

Latife Tekin, who is one of the eminent authors of the Turkish novel-writing after 1980, has produced valuable novels developing nature sensitivity as seen in *Sevgili Arsız Ölüm*, *Berci Kristin Çöp Masalları*, *Ormanda Ölüm Yokmuş*, *Unutma Bahçesi* and *Muinar*. Focusing on the consumption of nature, these works of Latife Tekin points out many problems including the roots of the between human and nature relationship, anthropocentric development of the conception of nature, class differentiation and poverty. In the light of the points mentioned above. this study examines multi-dimensional structure of nature sensitivity in Latife Tekin's novels.

Keywords

Nature, ethic, Latife Tekin, ecology, Modern Turkish novel, *Sevgili Arsız Ölüm*, *Berci Kristin Çöp Masalları*, *Ormanda Ölüm Yokmuş*, *Unutma Bahçesi*, *Muinar*.

ÖNSÖZ

Doğa ve insanın uyum içerisinde yaşadığı dönemlerden bugüne kadar geçen süreçte doğa ve insan arasındaki ilişki birçok farklı evreden geçmiştir. Bugünün dünyası ise bu karşılıklı ilişkinin sonuçlarıyla şekillenmeye devam etmektedir. Sanat ve edebiyat bu karşılıklı durumu ve bu durumun sonuçlarını irdeleyecek duyarlılığı doğa yıkımının en ileri düzeylere ulaştığı 20. ve 21. yüzyıllarda geliştirmeye başlamıştır. Latife Tekin'nin *Sevgili Arsız Ölüm* (1983), *Berci Kristin Çöp Masalları* (1984), *Ormanda Ölüm Yokmuş* (2001), *Unutma Bahçesi* (2005) ve *Muinar* (2006) romanları da böyle bir tarihsel dönemin içinde edebiyat dünyasına girmişlerdir.

Bu tez, Latife Tekin'in romanlarındaki doğa ve insan ilişkisine, doğa duyarlılığının katmanlarına, eserlerin doğayı ele alış biçimlerine ve Latife Tekin'in kendine has doğa yaklaşımına odaklanmaktadır.

Bugüne kadar Latife Tekin'in eserlerini farklı bağlamlarda değerlendiren tezler yazılmıştır. Yazarın eserleri bütünlüklü olarak ele alınmış,¹ bunun yanı sıra eseler yapı ve tema üzerinden değerlendirilmiştir². Kültür, büyü, gerçekçilik, yoksulluk, feminizm, dil, kadın ve toplumsal değişim gibi kavramlar üzerinden de Latife Tekin'in eserleri incelenmiştir.³

Latife Tekin'in romanlarındaki doğa ve çevre konuları son yıllarda dikkat çekmekte ve çeşitli açılardan akademik çalışmalara konu olmaktadır. Yazarın eserleri çevreci eleştiri bağlamında ele alınmıştır.⁴ Bu çalışmada romanlardaki tabiat algısına, çevre duyarlılığının politik tavır olarak öne çıkışına ve ormanın simgesel olarak değerine değinilmiştir. Yine çevreci eleştiri bağlamında *Berci Kristin Çöp Masalları*

¹Bkz. Balık, 2013a.

² Bkz. Atik, 2011.

³ Bkz. Açıkyol, 2017; Ayhan, 2005; Arslan Öçal, 2011; Atay, 2011; Çiftçi, 2013; Fidan, 2008; Gökçe, 2012; Gümeli, 2006; Gündoğan, 2009; Karabulut, 2017; Kayabaş, 2016; Kızılay, 2012; Okyay, 2017; Öktemgil, Öztemel, 2017; 2003; Sönmez, 2004; Yücel, 2009, Yıldırım, 2009.

⁴ Bkz. Balık, 2013a.

irdelenmiş, bu çalışmada da romandaki çevre-sağlık ilişkisi incelenmiştir.⁵ Bu çalışmaların yanı sıra Latife Tekin'in romanlarını çevreci-feminizm odağında değerlendiren bir tez⁶ yazılmış ayrıca yazarın *Rüyalar ve Uyanışlar Defteri* adlı eseri ve *Berci Kristin Çöp Masalları* romanı çevre, politika ve kent kavramları çerçevesinde değerlendirilmiştir.⁷

Latife Tekin'in Romanlarında Doğa ve İnsan İlişkisi isimli bu çalışmada yazarın doğaya yaklaşımı bütünlüklü bir biçimde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Eserler ele alınırken doğayı odağa alan farklı kuramsal yaklaşımlardan faydalanılmıştır. Tarihsel olarak insan-doğa ilişkisinin köklerine, bu ilişkinin dönüştürülme biçimlerine odaklanılmış ve bu konuda tarih, felsefe ve antropoloji alanlarından destek alınmıştır. Doğa-etik ilişkisi romanların değerlendirilmesinde dikkate alınmış ve bu iki kavramın gelişimi üzerinde durularak toprak etiği ve çevreci eleştirinin yaklaşımlarından yararlanılmıştır. Latife Tekin'in yoksulluk ve sınıf farklılıklarını önceleyen bakış açısından hareketle doğa, yoksulluk, sınıf kavramları üzerinde düşünülmüş ve bu doğrultuda doğanın diyalektiği ve marksist ekoloji kavramlarının birikimlerinden faydalanılmıştır.

Latife Tekin'in romanlarının yanı sıra yazı ve söyleşilerindeki doğa farkındalığına da değinilmiş ve yazarın düşünceleri değerlendirilmiştir.

Yazarın romanlarından, söyleşilerinden ve yazılarından yapılan alıntılarda kaynak metnin imlâ ve noktalmasına sadık kalınmıştır.

Tez belirli bir olgunluk kazandıktan ve tezin romanlar odağındaki ana bölümleri oluştuktan sonra yazarla yüz yüze bir söyleşi yapılmış ve tezin sonuna eklenmiştir.

Türk Edebiyatının değerli yazarlarından Latife Tekin'in romanlarındaki doğa-insan ilişkisine ve doğa duyarlılığına odaklanan bu tezi yazarken öncelikle doğaya ve insana dair yepyeni bir bilginin ışıltılarını gördüm. Doğanın yaşamdaki kapsayıcı, benzersiz ve sonsuz yanına dair fikirler edindim ve doğaya dair öğrenecek daha çok şey olduğunun farkına vardım.

⁵ Bkz. Özdağ, 2011, s. 193-196

⁶ Bkz. Arslan Öçal: 2011.

⁷ Bkz. Ergin, 2017, s. 201- 231.

Öncelikle bu farkındalığın oluşmasını sağlayan, doğaya, edebiyata ve yaşama dair ufkumu açan Latife Tekin'e teşekkürlerimi sunmak istiyorum.

Tez süresince fikirlerimi tartıştığım, bilgi birikiminden ve tecrübelerinden faydalandığım, ufkumu açan ağabeyim ve dostum Tamer Tuganoğlu'na, akademik dünyaya dair tecrübelerini benimle paylaşan Dr. Abdülhamit Küçükbaşlan'a, yine tez döneminde desteklerini esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Macit Balık ve Dr. Öğr. Üyesi Haluk Öner'e teşekkürü bir borç bilirim.

Bu tezi yazmaya başladığım ilk günden itibaren bana yol gösterici olan, engin sabrı ve nezaketiyle her türlü soruma içtenlikle cevap veren danışmanım Prof. Dr. G. Gonca Gökalp Alpaslan'a desteği, özverisi ve hepsinden de önemlisi edebiyata olan sevgimin canlı kalmasını sağladığı için teşekkürlerimi sunarım.

Hayatımın her döneminde desteklerini, sevgilerini benden hiç esirgemeyen, özverileriyle zorlukları aşmama yardımcı olan anneme, babama, kardeşime ve tezi yazmaya başladığım ilk günden itibaren manevi desteğiyle yanımda olan eşim Berna'ya ayrıca teşekkür etmek, minnettarlığımı sunmak isterim. Onların desteği olmadan bu tez yazılamazdı.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	iii
ETİK BEYAN	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ	vii
GİRİŞ: NESNEDEN ÖZNEYE İNSAN VE DOĞA	1
Başlangıçtan Bugüne Değişen Doğa Algısı.....	1
Doğa, Etik ve Edebiyat	15
1. BÖLÜM : LATİFE TEKİN’İN SÖYLEŞİ VE YAZILARINDA DOĞA	
FARKINDALIĞI	24
2. BÖLÜM: DOĞANIN İNSAN VAROLUŞUNDAKİ YERİ	32
2.1. Doğa ve İnsan Arasındaki İletişim	36
2.1.1. Doğaya Yakınlık.....	37
2.1.2. Doğayı Arayış	46
2.2. Dönüştürülen, Tüketilen Doğa	59
3. BÖLÜM: DOĞANIN İÇSEL DEĞERİ	70

3.1. Doğanın Sesi.....	72
3. 2. Roman Mekânlarının Doğa Odaklı Kurgulanışı.....	90
4. BÖLÜM: DOĞANIN DİYALEKTİĞİ.....	103
4.1. Metabolik Çatlak.....	106
4.1.1. Çöplük ve Doğadan Kopuş.....	111
4.1.2. Kent, Yabancılaşma ve Doğa.....	115
4. 2. Nesneleşen Doğa, İnsan ve Emek.....	122
SONUÇ	129
KAYNAKÇA.....	137
EK 1. LATİFE TEKİN'LE DOĞA VE EDEBİYAT ÜZERİNE SÖYLEŞİ.....	148

GİRİŞ: NESNEDEN ÖZNEYE İNSAN VE DOĞA

Başlangıçtan Bugüne Değişen Doğa Algısı

Evrenin tüm kapsayıcılığı, bütünlüğü ve tekliğiyle var olduğu; tüm canlı türlerinin hem olağanüstü bir uyumla hem de benzersiz bir mücadeleyle yaşadığı dönemler, evrenin başlangıcından bugüne kadar geçen zamanın en büyük kısmını oluşturuyor. Ancak bu bütünlüklü durum, uyum ve teklik bir şekilde kırıldı. Kırılmaya sebep olan ise kendini diğer türlerden ve doğadan ayırabilen insandı.

Kırılma noktasının belirlediği an, insanın kendini doğadan koparıp özne haline gelebilmesiyle ilgilidir. Ancak bu durum ortaya çıkana kadar insan da doğadaki diğer türler gibi onunla uyum içinde, onun bir parçası olarak yaşamıştır. Bu uyum doğanın kapsayıcılığı ve tüm yaşam alışkanlıklarını, olanaklarını adilce dağıtması sayesinde olabilmıştır (Descola, 2017, s. 1).

Doğanın bir parçası olarak yaşanan iki milyon yıllık uzun süreç boyunca insanlar, yiyecek toplayarak ve avlanarak hayatlarını sürdürmüşlerdir. Küçük ve hareketli topluluklar hâlinde yaşamayı tercih etmişlerdir. Bu insanlığın ekosistemle en uyumlu ve ona en az zarar veren yaşam tarzıdır. Bu yaşam tarzına avcı-toplayıcılık¹ adı verilir (Ponting, 2000, s. 16).

Doğayla uyum içinde oldukları avcı-toplayıcı yaşam biçimi içerisinde insanlar, değişen yaşam koşullarına uyum sağlamayı öğrendiler. Burada üzerinde durulması gereken nokta, insanların belirli, sabit koşullara değil değişebilen koşullara ayak uydurabilmeleridir. İnsanın değişen koşullara uyum sağlamayı öğrenebilmesi onun diğer türlerden farklılaşabilmesinin ve onlara üstünlük kurabilmesinin yollarını açmıştır (Childe, 2006, s. 2).

İnsan, çok uzun yılları bulan gelişimi süresince kendi fiziksel özelliklerini çok da ileri götürememiştir. Buna rağmen her koşulda yaşamını sürdürerek tüm türler arasında en

¹ Avcı-toplayıcı yaşam biçimi için ayrıca bakılabilir, Mayor: 2013.

üretkeni olmuştur. İnsanlar bu üretkenliği sağlamak için fiziksel ve biyolojik özelliklerinin ötesine geçip beceriler geliştirmiş ve bunları kuşaklar boyunca sözlü ve yazılıyla aktarmışlardır. İnsanın gelişmiş sinir sistemi ve beyni kültürel ve bilişsel aktarımı sağlamıştır. Ayrıca dili kullanma yetisi gelişimin en önemli dönüm noktalarının başında gelir (Childe, 2006, s. 24; Şenel, 2006, s. 100).

Tüm bunların doğrultusunda insanın fiziksel dezavantajlarına rağmen diğer türlere üstünlük kurabilmesi önemlidir. İnsanın beynini çok etkili kullanabilmesi sayesinde üstünlük ortaya çıkabilmiştir. Diğer türlerden farklı olarak insanın zihinsel anlamda kat ettiği bu ciddi mesafe çok önemli bir kırılma noktasını teşkil eder. Dili kullanabilmek, araç gereçler üretebilmek, iklim şartlarının zorlayıcı taraflarından korunabilmek bilişsel olarak ileri bir düzeyin işaretidir. Aynı zamanda kültürel evrimin de başladığının göstergesidir. (Şenel, 2006, s. 101 - 104). Bilişsel devrim olarak da anılan bu kırılma anıyla birlikte deneyimlere dayanan bilginin önemini de vurgulamak yerinde olacaktır. Deneyimlerin aktarımı ve zaman içinde kullanımı da uygarlığın gelişebilmesi için önemli bir adımdır (Morgan, 2017, s. 61).

Bilişsel devrimin gerçekleşmesi insanlığın doğadaki diğer türlerin önüne geçmesini sağlasa da insan, hâlâ doğanın bir parçası durumundadır. Böyle olduğu için de avcı-toplayıcı yaşam biçiminin ekosistem üzerinde yıkıcı bir tarafı ortaya çıkmamıştır. Temel meselenin hayatta kalmak olduğu bu dönemde insanlar, toprak mülkiyeti gibi kavramlardan uzaktırlar ve yaşamsal ihtiyaçlara ulaşmak için göç etmişler, kendi aralarında ya da başka türlerle savaşmışlardır. Bilişsel devrimle birlikte insanlar güçlü sosyal ağlar kurmuşlardır. Böylece insanlar arasındaki iletişim gelişmiş ve topluluk yaşamı daha da kolaylaşır hale gelmiştir. İletişimin gelişmesi insanların ortak değerler üretmesini sağlamıştır. Bu da bilişsel yeteneklerin farklı bir boyutudur. Doğanın varlığına ve oluşumuna yüklenen anlamlar insanlar arasında mitlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Artık doğa bir kurgunun çevresinde anlatılabilmıştır (Harari, 2016, s. 40; Ponting, 2000, s. 16 - 17; Campell, 1995, s.11 - 13). İnsanın kurgulama yeteneği mitlerle birlikte ritüellerin doğmasıyla da kendini göstermiştir. Mitlerin ve ritüellerin ortaya çıkması insanların doğayla kurdukları iletişimin boyutlarının farklı bir evreye geçtiğini gösterir. Doğadaki varlıklara insana ait özellikler atfedilmeye başlanmıştır. Bu

önemli bir göstergedir. Doğaya yakın olmanın ona yabancı olmamanın bir işaretidir. İnsanlar, doğayla aralarındaki bağı bu tip inanış biçimleriyle güçlendirmeye çalışmışlardır. Böylece kültürel olarak bu inanışlar bugüne de taşınmıştır. Birçok inanç biçimi içinde yaşamaya devam etmiştir. İlk anlatılar olan mitler, ardından efsaneler, destanlar ve halk hikâyeleri doğanın edebi kurguların içine girmesini sağlamıştır (Campell, 1995a, 1995b, 2013). Bu açıdan bakıldığında insanın doğaya dair içinde taşıdığı ayrılmaz bir bağ olduğu ve onu tarihin her döneminde yaşatmaya çalıştığı söylenebilir. Özellikle kırsal yaşamın doğaya yakınlığı ve kırsal toplumun yaşam biçimi bunu gösterecek özelliklere sahiptir.

Avcı-toplayıcı yaşam biçiminin insanlık tarihinin en uzun dönemi olması insanın o döneme ait bazı alışkanlıkları bugüne taşıması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Sonuçta modern yaşam içinde bile insan doğanın varlığı sayesinde yaşar. Böyle düşünüldüğünde içgüdülerin eski yaşam biçiminin kimi özelliklerini bugüne taşıması, doğa - insan bağı açısından öneme sahiptir. Robert Winston, *İnsan İçgüdüleri* adlı eserinde bu durumu örnekler ve insanın doğanın bir parçası olduğu dönemlere ait formları bugüne nasıl taşıdığını açıklar. Winston'a göre binlerce yıl boyunca maruz kalınan baskılar insanlara zihinsel ve duygusal bir miras bırakmıştır. Bu duygu ve tepkilerin bazıları modern çağda gereksiz olsa da eski varoluşlara ait izler insan yapısına kalıcı olarak işlemiştir (Winston, 2016, s. 17).

İnsan, iki milyon yıl boyunca bir parçası olarak yaşadığı doğanın aslında hâlâ bir parçasıdır. Hâlâ onun bir parçası olarak yaşamının gerektirdiği güdüler yaşamı etkiliyor. Kültürel öğeler içinde de bunu hatırlatan birçok parça var. Yine de çok sağlam gibi görünen kültürel ve biyolojik bağlara rağmen insan - doğa ilişkisi bir şekilde aşınmıştır. Tarihsel olarak bir kırılma noktası insan doğa ilişkisinin merkezinde duruyor. Toprağı kullanmak, toprak sayesinde ürün yetiştirmek yani tarım yapabilmek bu noktada köşe taşı konumundadır. Neolitik devrim² olarak da anılan bu süreçte insanlar farklı tarım ürünleri sayesinde besin ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Topluluk yaşamı, dayanışma çerçevesinde üretimin gerçekleşmesine yardımcı olmuştur. Tarımsal üretimin getirdiği yeni ilişki biçimleri zamanla gelişmiş, kültürel etkileşim artmaya

² Ayrıca bakılabilir, Şenel: 2006, 1982; Childe: 2006.

başlamıştır. Alet yapımında önemli aşamalar geçilerek madenler işlenebilmiştir. Tüm bunların devamında toplumsal yapılar da yeniden şekillenmiş, insanlar, daha organize topluluklar, klanlar ve köyler oluşturarak yaşamaya başlamışlardır (Childe, 2006, s. 103; Şenel, 1982, s. 153). Böylece yeni bir yaşam tarzı ortaya çıkmıştır. Bu yeni yaşam tarzının devamında tarihsel süreçte toprak mülkiyeti de yeni bir anlayış olarak benimsenmiştir (Şenel, 1982, s. 151 - 157). İnsan ve doğa arasındaki ilişki de ciddi biçimde değişmiştir. Doğayla kurulan yeni ilişki biçiminin farklılığıyla büyük göçlerin ya da doğadaki diğer canlılarla girilen mücadelenin zorluğu büyük oranda ortadan kalkmıştır. Bunlar büyük avantajlar olarak görünse de özellikle mülkiyet anlayışının gelişmesiyle çevresine hâkimiyet kurmak isteyen zenginler toplumsal yapıda belirmişlerdir. Bu durum paylaşımın azalması sonucunu doğurmuş ve doğa sayesinde ilk toplulukların yaşamında görülen adil paylaşım durumu ortadan kalkmıştır. Böylece avcı-toplayıcı bireylerden daha fazla çalışan insanlar daha kötü besinlerle yaşamlarını sürdürmek zorunda kalmışlardır. Kendi topraklarıyla yetinemeyen topluluklar arasında savaşlar artmıştır. Tüm bunlar artık doğanın içinde özne konumuna gelen insanın yeni yaşam biçiminin değişmez parçaları olacaktır. Hayvanlar evcilleştirilecek, topluluklar büyüyecek, toplumsal iletişim biçimleri gelişecek ve kültür de bu yaşam biçimi etrafında değişime uğrayacaktır (Harari, 2015, s. 91).

Neolitik devrim her şeyi değiştirmiş ve doğa karşısında insanın konumu artık çok farklı hale gelmiştir. Ancak bu doğadan tam bir kopuş olarak görülemez. Sonuçta iki milyon yıllık bir yaşam biçimi, avcı-toplayıcı toplumların doğayla kurdukları iletişim biçimleri varlığını hâlâ sürdürmektedir. Totemler ve mitoslarda doğaya dair simgelerin varlığı devam etmiştir. Ritüellerde doğaya atfedilen kutsal değer görülmeye devam etmiştir. Bununla birlikte artık klan ve köy yaşantısından kent yaşamına geçiş süreci de tamamlanmıştır. Doğaya bakış da bu süreçte önemli bir değişim göstermiştir. Doğayı değiştirebileceğini anlayan insanlar onu gözlemlemeye ve anlamaya çalışmışlardır. Bu süreçte kent yaşamına geçilmesiyle düşünme süreçleri kurumsallaştı (Şenel, 1982, s. 217 - 226).

Kentlerin oluşumu ve sistemli düşünceye giden yolun açılmasıyla felsefi düşünce de ilk ürünlerini vermeye başlamıştır. Buraya gelene kadar doğa anlatılara bir özne olarak

yansımtı. Doğadaki varlıkların değeri mitlerde, efsanelerde ve destanlarda kutsal değerleriyle öne çıktılar. Sonraki süreçte insanın doğadan uzaklaşıp ona öteki gözüyle bakmaya başlamasıyla bu da değışecekti. Kent yaşamı ve düşüncenin kurumsal hale gelmesinde tarihsel süreç içinde Eski Yunan toplumu öne çıkar. Özellikle Yunan kent devletleri felsefenin gelişiminde öneme sahiptir.

Felsefi düşüncenin gelişiminde filozofların doğayı anlayabilme çabaları dikkate değerdir. İlk çağ Yunan felsefesi düşünürlerinin arayışları bu açıdan önemlidir. Felsefi düşüncenin bu noktadaki ilerleyişinde “arkhe” kavramı öne çıkar. Arkhe, her şeyin kendisinden varlığa geldiği ilk töz, maddi neden ya da ilke olarak tanımlanır. İlk defa Anaksimendros tarafından kullanılmıştır (Cevizci, 1999, s. 77).

İlk Yunan düşünürlerinden Thales arkhenin su olduğunu iddia etmiştir. Thales'in *arkhe*'yi su olarak belirlemesi felsefenin başlangıcında doğaya bakışın önemini gösterir. Thales'in öğrencisi Anaksimandros ise doğadaki değışimi ölçü olarak alıp “apeiron” kavramıyla belirsizliği vurgulamıştır. Anaksimenes içinse arkhe “hava” olacaktır. Herakletios'a göre ise varlığın sürekli değışimini simgeleyen “ateş” temeldeki maddedir (Denkel, 2011, s. 22 - 26).

Eski Yunan düşüncesinde varlığın özünün doğada aranması, insan doğa ilişkisinde insanın konumunun artık daha da doğadan ayrı bir noktaya geldiğinin ifadesidir. Özne konumuna geçmek, doğayı kendinden ayrı düşünebilmek, onun varlığı hakkında düşünceler üretebilmekle olmuştur. İnsanlığın en başından beri yaşadığı değışimin, doğayı kontrol altına alma süreçlerinin düşünsel boyuttaki yansıması ortaya çıkmıştır. Düşünsel olarak doğayı anlamlandırmanın etkileri insan yaşamında da zamanla ortaya çıkacaktır.

Eski Yunan düşüncesinde doğaya bakış onun canlılığına dair de önemli bir veriyi içerir. Bütünsel bir anlayışla ilk düşünürlerin doğayı kavradıkları söylenebilir. Doğa canlı bir varlık olarak düşünülür ve doğadaki ayrı ayrı her varlığın birlikteliği vurgulanır. Doğa, Yunanlılar için uzayda yayılan, devinimlerle dolu büyük bir organizmadır. Onlara göre bu devinimler amaçlıdır ve bu büyük organizma da yaşamla doludur (Collingwood:

1999, s. 131).

Doğaya atfedilen bu “yaşama” hali içerisinde başka bir bilgiyi de barındırır. Doğayı canlı bir organizma olarak görmek insanlığın eski inanışlarından getirdikleri bir bakış açısının niteliklerinin ipuçlarını da verir. Doğanın henüz insandan tam olarak ayrılmadığına dair bir düşünceye ulaşılabilir. Ancak Aristo ile insan merkezli bakış gelişmeye başlayacaktır. Aristo, doğanın sadece insan yararı için var olduğunu düşünüyordu:

Doğanın amaçsız bir şey yaratmadığına, boşu boşuna bir şey yapmadığına inanmakta haklıysak, doğa tüm şeyleri özel olarak insan için yapmış olmalıdır (Aristoteles, 20014, s. 23).

Aristoteles'in bu fikri insan merkezli düşüncenin de net bir biçimde ifadesidir. İnsan merkezli düşünce ya da “insanmerkezcilik” bir felsefi düşünce olarak etik ilkelerin yalnız insan için geçerli olduğunu, insan gereksinimlerinin ve çıkarlarının en önemli ve üst değer olduğunu savunur (Tepe, 1999: 48). Batı düşüncesinin gelişimi de bu yoldan ilerleyecek ve doğadaki her şeyin insan için var olduğu ve insan yararına kullanılması gerektiği düşünesi hâkim olacaktır. Tek tanrılı dinlerin getirdiği bakış ise bu düşünceyi daha da derinleştirecektir (White, 2003, s. 96-97).

Eski Yunan toplumu ve düşüncesi insan yaşamına dair etik unsurlar üzerine düşünmüştü ve ilkeler ortaya koymuştu. Ancak medeniyetin en önemli atılımını yaptığı bu dönemde doğaya olan etik yaklaşımın derecesi neydi sorusu da önemli. Aristoteles'in bakışı bu sorunun cevabını ortaya çıkarıyor. Aristoteles'in yaklaşımı Orta Çağ düşüncesinde de önemli ölçüde devam etmiştir. İlk Çağ'dan Orta Çağ'a geçişte özellikle Yunan Medeniyeti sonrasında tek tanrılı dinlerin egemenliği öne çıkar. İslamiyet, Yahudilik ve Hristiyanlıkta insanın odakta olduğu görüşler belirgindir. İlk çağ toplumlarının pagan inançlarının değiştiği bir süreçtir bu. Sonraki yüzyıllarda teknoloji ve bilimin batı düşüncesi ekseninde geliştiği ve dünyanın da bu doğrultuda değiştiği düşünüldüğünde, İlk Çağ sonrası batı toplumunda Hristiyan düşüncenin egemen olma durumu doğa-insan bağlamında önemlidir. Tarihin bu döneminde Hristiyanlık, eski pagan inançlara karşıt olarak insan ve doğa arasında bir ayrılık olduğunu ileri sürmüş, bununla birlikte doğanın insan istekleri doğrultusunda sömürülmesinin Tanrı'nın arzusu olduğunu iddia etmiştir

(White, 2003, s. 96-97). Böylece Eski Yunan düşüncesinden sonra Ortaçağ Avrupasında düşünüş biçimleri Hristiyanlıkla birlikte daha derin bir insan merkezliliğe dönüşmüştür. Böyle bir dönemde etiğin odağı da insana, insanlar arası ilişkilere dairdir. Yani insanın doğaya karşı yaklaşımı doğayı önceler bir konumda olmayacaktır Ortaçağ'da. Aristoteles'in ortaya koyduğu düşüncenin devamı niteliğindedir bu yaklaşım.

Skolastik Ortaçağ düşüncesinin insan merkezli tavrı doğanın insanla eşit konuma gelebilmesine karşı önemli bir engel oluşturmuştur. Doğanın ancak insan yararı ölçeğinde değerli bulunması ilerleyen yüzyıllarda doğaya verilecek zararın boyutlarını da artıracaktır.

Ortaçağ'ın dogmatik düşünme biçimleri Aydınlanma ile birlikte yavaş yavaş kırılmaya başlasa da bilimin ilerlemesinde önemli bir yeri olan Batı medeniyetinin doğaya karşı olan bu düşüncesi değişmekten çok yerinde saymıştır denilebilir. Ayrıca ortaya çıkan ikiliklere değinmek yerinde olacaktır. Orta Çağ'da, din dışı güçler - din adamları, Latin-Töton, Tanrısal krallık-dünyasal krallık ve Papa-İmparator gibi ikilikler vardır. Bu antik dünyadaki teklik durumunun tersidir (Russel, 1972a, s. 32). İkilik durumuna doğa - insan ikiliği de eklenir. Böylece doğanın karşısında insanın kendini bir özne olarak tanımlama sürecinde önemli bir adım daha düşünsel anlamda atılmış olur.

Rönesans düşüncesi doğaya, Eski Yunan düşüncesinin doğanın canlılığına yaptığı vurgudan farklı bir yaklaşım getirmiştir. Doğanın işleyen bir mekanizma olduğu fikri kabul görür olmuştur. Doğanın yaşamdan ve zekâdan yoksun olduğu fikri yaygınlaşmıştır (Collingwood, 1999, s. 14).

Modern bilimin de doğuşuna tanıklık ettiğimiz Rönesans'ın doğayı görüş biçiminin bu düzeydeki değişimi insan - doğa ilişkisi bağlamında birçok şeyi farklılaştıracaktır. Modern bilimin açtığı kapıdan ilerleyen teknolojinin ortaya çıkardığı dönüştürme gücü en çok makine olarak görülen doğayı etkileyecektir. İnsanın doğa karşısında özne olma durumu artık farklı bir boyuttadır. Bilimin ilerlemesinin doğa - insan arasına koyacağı mesafe aslında ilk kez doğadan tam anlamıyla kopuk yaşam biçimine giden yolu açacaktır.

Bu dönemde bilimsel düşüncenin önemi artarken, sadece bireyin yaşamdaki değerinin

üzerinde durulmuştur. Aydınlanmayla bilim ve teknoloji gelişirken, bireyin değeri tartışılırken doğaya olan yaklaşımın boyutu da değişecektir. Aydınlanma aklın öncülüğünde sürececek bir gelişimi beraberinde getiriyordu ancak insan merkezli bakış etkisini kaybetmeyecekti. Bu durum Yahudi ve Hıristiyan doğaya bakış biçimlerinin güçlü etkisinin sürmesiyle açıklanabilirdi. Öyle ki Hristiyanlığın ve Yahudiliğin insanı koyduğu bu ayrıcalıklı yer, Batı düşüncesinin sonraki dönemlerinde de etkisini sürdürerek dinsel amaçların dışında bilimsel görüşlerde de devam etti (Ponting, 2000, s. 125 - 142). Bilimin kuramsal birikiminin zamanla uygulamadaki yansımaları da doğal olarak bu doğrultuda ilerledi.

Akıl öncülüğünde doğaya yaklaşan Aydınlanma düşüncesi, günümüze kadar sürececek olan düşünme biçimlerinin de temelinde yer alıyordu. Doğayı kontrol etmek ve insanın faydası için onu dönüştürmek önemliydi. Bu sebeple akılcı yaklaşımların doğurduğu sonuçlar doğaya fayda getirmedi. Doğanın ve ardından da teknolojinin akılcı kullanımıyla diğer insanlar ve doğa denetim altına alındı. Doğanın artık gizemli kuvvetlerin yaşadığı bir yer olarak görülmediği de anlaşılmış oldu. Böylece anlam arayışı bırakılarak Aydınlanma ile birlikte doğa üzerinde etkili olma fikri totaliter bir hal aldı (Outram, 2007, s. 23).

Aydınlanma'nın totaliter yaklaşımı, Bacon'la başlayan Descartes, Newton ve Kant'la derinleşen insan merkezli düşüncenin yansımalarından biridir. İnsan merkezli düşüncenin Aydınlanmadaki gelişimi de tarihsel olarak bu isimlerin yaklaşımlarıyla ilerleyecektir.

Ortaçağ sonrası Batı düşüncesinde hâkim olan akıl merkezli yaklaşımlar doğayı tahakküm altına almayı amaçlamışlardır. Bu dönemin başlangıcında Francis Bacon'ın *Yeni Atlantis* adlı eseriyle yükselmeye başlayan mekanik dünya görüşü düşünsel anlamda önemli bir kırılmayı ihtiva eder. Deneyciliği ve tümevarım yöntemini geliştiren Bacon, bilim sayesinde doğanın kontrol edilebileceğini savundu. Bacon'un bu düşüncesinde insan dışındaki varlıkların içsel değeri ikinci plandaydı. Bu varlıklar bilimsel incelemelerin nesnesi haline geliyordu onun bakışına göre. Bacon, işlerle doğanın fethedilmesini gerektiğini ve doğayı bilmeden ilkeleri keşfetmenin mümkün olamayacağını vurgulamıştır. Bacon'un mekanik dünya görüşünün işler bir merhaleye

geçmesi ise Descartes'in fikirleri sayesinde olmuştur. Descartes *Yöntem Üzerine Konuşma* adlı eserinde bilimsel yaklaşımın önemini vurgulamıştır. Analitik metodun bilimsel ilerlemedeki yerine vurgu yapmıştır. Descartes'e göre insan dışındaki varlıklar, özellikle hayvanlar, tanrı tarafından yaratılsalar da düşünmeden yoksun birer makinedirler. Akıl ve ruh varlığına sahip insan, bu yüzden onlara göre doğada öncelikli konumdadır (Özdağ, 2005, s. 45; Ponting, 2000, s. 130; Tilly, 2007, s. 39 - 82; Russel, 1972b, s. 123 - 137). Descartes'in fikirlerinin devamı ise Newton ile uygulanma imkânı bulacaktı. Newton, evrenin ilerleyişini açıklayabilmek için yerçekimi kanunu gibi fiziksel yasaları başarıyla uyguladı (Ponting, 2000, s. 130).

Newton'un *Doğa Felsefesinin Matematik İlkeleri* kitabı mekanik dünya görüşünü daha da derinleştirdi. Böylece Aydınlanma'nın bütün düşünsel ilkeleri de bu yaklaşımlarla temellendi. İnsan merkezli düşünce biçimi dünya tarihinin en önemli dönemlerinin birinde sonraki yüzyıllara da etki edecek kadar yönlendirici oldu.

Aydınlanmanın insan merkezli yaklaşımının köklerinin başka bir boyutu ise değer sorusunda saklıdır. İnsan dışındaki varlıkların, çevrenin ya da ekosistemin, insan için olan öneminden bağımsız olarak bir değeri var mıdır? "Çevre Etiği: 'Toprak Etiği' mi yoksa 'İnsan Etiği' mi?" adlı makalesinde Harun Tepe bu konuya değinir. Tepe, "değer" sorusunun tek başına yanıtının zorluğundan dem vurur. Bunun cevabını verirken de öncelikle Kant'ın yaklaşımındaki insanın akıl sahibi bir varlık olarak bir araçtan çok kendisinin bir amaç olarak varlığı üzerinde durduğunu söyler. Kant'a göre saygı gösterilecek varlığın en önemli özelliği akla sahip olmasıdır. Buradan hareketle de saygı gösterilecek tek varlığın insan olduğu sonucuna ulaşılır (Tepe, 1999, s. 51). Böylece Kant'ın değer arayışında akla ve insana önem verdiğini görülür. Sonuçta doğa bu değerli olabilme durumunun dışındadır. İnsana sağlayabileceği fayda boyutuyla ancak doğanın varlığı saygıya değerdir. Aydınlanma'nın Bacon, Descartes ve Newton ile devam eden akıl merkezli ve bilimsel çizgisi böylece Kant'la birlikte etik bir problem üzerinden yine akıl merkezli bir çizgiye gelir ve yine insan merkezli zihin devam eder.

Doğa ve insan arasında oluşan bağın aşınma sürecinin en keskin hali ise modern bilimin en önemli atılımı yapacağı 19. yüzyıl ve 20. yüzyılda olacaktır. Doğa artık evrim

düşüncesinin de etkisiyle daha ilerlemeci bir bakışla ele alınacaktır. Doğayı dönüştürme bu bakışın ürünü olarak farklı evrelerde gözlenecektir. Doğaya müdahalenin geldiği nokta önemli bir göstergedir. Doğadaki canlıların gelişim süreçleri insanlar tarafından kontrol edilebilmektedir artık. Enerjinin kullanımı ve dönüştürülmesi, canlıların gelişen gen teknolojileriyle müdahalelere uğraması bilimin doğayı görüş biçimindeki yeniliğin sonuçlarıdır. Doğa bu noktadan sonra belirli yaşam biçimlerinin yeniden üretilme durumunun çok ötesinde yeni ve gelişmiş biçimler üretilebilecek bir şey olarak tasarlanmaya başlayacaktır (Collingwood, 1999, s. 157).

Aydınlanma düşüncesinin ve gelişen bilimin, teknolojinin geldiği noktada Batı düşüncesinin insan merkezli bakışı modernizmle birlikte yaşamsal anlamda daha da somutlaşan sorunlara sebep olacaktır. Akıl merkezli modern düşünce bilimin, teknolojinin ve sanayinin gelişmesiyle doğanın tahribatının artmasına sebep olacaktır. Sanayi devrimiyle birlikte özellikle 19. yüzyılda ham madde arayışı, tüketimin ve dünya nüfusunun artış göstermesi gibi etkenler insan merkezli düşünceyle de birleşince İlk Çağ'dan sonra özellikle Ortaçağ'da belirginleşen doğa - insan ayrımı netleşecektir. Tarıma dayalı yaşayış biçimleriyle gelişmeye başlayan, tek tanrılı dinlerin bakışıyla ve özellikle Aydınlanma ile derinleşen insan merkezli düşüncenin geldiği bu son nokta aslında bir tepkinin de habercisidir. Buradan itibaren insan merkezli düşünüş biçimi sorgulanmaya başlayacaktır.

19. yüzyılda sanayi ve teknoloji gelişirken toplumsal yaşam da değişmeye başlamıştır. Sanayinin gelişimi, atölyelerin fabrikaların kurulması sonucunda kentler göç alarak büyümüştür. Fabrikalarda, atölyelerde ya da farklı sanayi kollarında çalışan işçiler ve onların aileleri yeni bir toplumsal sınıfın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu toplumsal durumun yansımaları düşünce dünyasında da görülmeye başlamıştır.

19. yüzyılda insanlık tarihi en önemli değişimlerinden birini yaşarken, insanın doğa karşısındaki dönüştürücü etkisi gittikçe güçlenirken ve bunun yaşamsal etkileri belirginleşirken Karl Marx toplumsal sınıflara dikkat çekmiştir. Feodaliteden sonra burjuva sınıfının güç kazanması ve böylece kendi devrimini gerçekleştirip hâkim konuma geçmesi bu kırılmanın önemli göstergesidir. Burjuva sınıfının ürettiği yaşam

tarzının sürekliliği proleteryanın emeğiyle ortaya çıkacak ürünlere bağlıdır. Proleterya sınıfının kökleri feodal topluma da dayanır. Aradaki fark ise sanayi üretimi ve toprağa dayalı üretimin ortaya çıkardığı yaşam biçimlerinde görülür (Marx, 2015, s. 138 - 145).

Marx'ın yeni üretim biçimlerinin ortaya çıkardığı sınıf farklılıklarının üzerinde durmasının bir başka boyutu ise insan doğa ilişkisinin dönüşümüyle ilgilidir. Marx, insan ve doğa arasındaki ilişkiyi ele alırken doğaya karşı kendi bakış açısını da geliştirmiştir. Marx'ın doğaya bakışı, doğa koruma fikrinin Marx'ın fikirleri üzerinden bulacağı temelleri de ortaya çıkarır.

Marx'ın materyalist düşüncesi onun ekolojik anlayışının biçimlenmesinde önemli yere sahiptir. Materyalizm, en genel anlamında fiziksel gerçekliği önceler ve düşünceden bağımsız olarak gelişimin ve değişimin kökeninde maddesel gerçekliği arar. Bu yönüyle fiziksel gerçekliğin ortaya çıkardığı sonuçlara odaklanır (Foster, 2001, s. 18). Marx'ın materyalizm anlayışı da bu açıdan öneme sahiptir. Doğaya Marx'ın kuramları aracılığıyla bakıldığında materyalist görüşün öne çıktığı görülür. Foster bu konunun önemini şöyle vurgulamıştır:

Marx'ın materyalist tarih kavrayışı esas olarak "pratik materyalizm"e odaklanmıştır. İnsanın doğayla ilişkileri "daha başından pratik yani eylem yoluyla kurulmuş ilişkilerdir." Ancak, daha genel materyalist doğa ve bilim kavrayışında hem "ontolojik materyalizmi" hem de "epistemolojik materyalizmi" kabul etmiştir. Marx'a göre, bilimin ilerleyişinde böyle bir materyalist doğa kavrayışı zorunluydu (Foster, 2001, s. 19).

Marx'ın doğaya bakışındaki bu materyalist görüş ve insan doğa arasındaki pratik ve eylem odaklı bağın öne çıkarılması sürecin insan ve doğa ilişkileri boyunca nasıl ilerlediğini anlamada önemlidir. İnsanın doğadan uzaklaşması bu pratik ilişkinin insan lehine gelişmesi ve insan tarafından yaşamsal süreçlerin kontrol edilmesiyle alakalıdır. Bu noktada Marx'ın vurguladığı pratik ilişkinin tarihsel yönüne de değinmek gerekir. Tarihsel süreç Marx'ın vurguladığı pratik materyalist durumu ortaya koyar. Sonuç olarak insanlığın doğayla kurduğu pratik bağ tarih içerisinde evrilmiştir. İnsanın geliştirdiği yaşamsal araçlar, bilim, teknoloji ve sanat bütünlüklü olarak bu ilişkinin içerisinde gerçekleşir. Hepsinin toplamında insanın bir şekilde doğayı kontrol ettiği görülür bu da yeni üretim biçimleri oluşturacaktır. Buradan hareketle toplumsal

sınıfların oluşumunda doğanın kontrol edilmesinin rolü de anlaşılabilir. Avcı - toplayıcı yaşam biçiminden tarım toplumuna, feodaliteye ve oradan burjuva sınıfının baskınlığına kadar uzanan bu süreç doğanın dönüştürülmesinin de öyküsüdür aynı zamanda. Sürecin doğayla etkileşimli ilerleyişi on dokuzuncu yüzyılda Marx'ın vurguladığı yaşam biçimlerinde kendini göstermeye devam eder. Sınıfsal farklılıkların oluşturduğu toplumsal çelişkilerin doğaya etkisi de bu doğrultu da anlaşılabilir.

Burjuva sınıfının üstünlüğüne, üretim ilişkilerinin dönüştürülmesine vurgu yapan Marx, bu dönüşümle birlikte ortaya çıkan proleterya sınıfının kendi özünden ve doğadan nasıl uzaklaştırıldığını da irdeler. Doğanın bir parçası olan doğaya bağlı yaşamını sürdüren insan, yeni üretim biçimleriyle doğayı kendinden uzaklaştırmış, onu ötekileştirerek bir nesne haline getirmiştir. Bu dönüşüm sınıf farklılıklarını ortaya çıkaracak, doğayı katledecek ve insanı da bir çeşit yalnızlığa itecek sürecin de başlangıcıdır. Marx'ın vurguladığı insan-doğa ilişkisinin dönüşümü doğa merkezli insan yaşantısının insan merkezliliğe evrilmesinin farklı bir boyutudur. Bununla birlikte emeğin yabancılaşmasıyla insan doğaya olduğu gibi kendi öz bedenine de yabancılaşır (Marx, 2015, s. 148).

Doğanın ve onun bir parçası olan insanın birbirinden uzaklaşması insanın özüne de etki eder böylece. Doğayı bir parçası olarak görmeyen insanın onu değiştirmeye kalkması ve onu sadece kendi yararı için kullanmak istemesi doğa sorunlarına giden yolu da açar. Ayrıca doğadan uzaklaşan insanın kendi doğasına yabancı kalması beraberinde modern hayat içerisinde topluluk duygusunun kaybolmasına da yol açar. Yabancılaşma peşinden insanın yalnızlaşmasını da getirir. Doğaya yabancılaşmanın sonuçları sadece işçi-emek ilişkisini değil daha kapsayıcı biçimde seçkin sınıf da dahil insan topluluğunun tamamını kapsar. Çünkü üretim süreçlerinin ortaya çıkardığı sınıf farklılıkları insanın kendi doğasına yabancılaşmasının yanı sıra “insanın insana yabancılaşması”na da sebep olur (Marx, 2015, s. 148).

Doğayı ve kendi türünü öteki olarak karşısına alan insanın dönüştürdüğü, tekrar tekrar ürettiği dünyanın merkezinde insanın olması çok normaldir. Doğanın tüketilişine, yok edilişine Marx'ın görüşleri ışığında bakıldığında da insanlık açısından çok ironik bir durumla karşı karşıya kalınır. Doğanın yok edilmesinin sebeplerinden biri olan insan

merkezli bakış farklı bir yönüyle belirir. Merkezde olan insan, emeği sömürebilme gücüne de sahip olan insandır aynı zamanda. Bu durum hem doğayı yok eder hem de insanlar arasındaki sınıf farklılığını doğa aleyhine iyice derinleştirir.

Marx'ın sınıf farklılıklarıyla derinleşen doğa ve insan ilişkilerine yönelik düşünceleri, doğa yıkımının özellikle yirminci yüzyılda geldiği noktayla birlikte daha da dikkat çeker hale gelmiştir. Yine de Marx ve Engels'in doğanın değerine dair söylediklerinin ne kadar insan merkezli ya da doğa merkezli olduğu da tartışılmıştır. Clive Ponting, *Dünya'nın Yeşil Tarihi* adlı eserinde bu konunun üzerinde durmuştur. Ponting, Marx ve Engels'in herhangi bir ürünün değerinin o ürüne harcanan emekten kaynaklandığı fikrine sahip olduklarını söyler ve bunun kullanılan kaynakları yok saydığını ifade eder. Ayrıca Marx'ın doğanın soyut halinin insan için değeri olmadığı fikrine sahip olduğunu da belirterek onun fikirlerinin insan merkezli bir yapısı olduğunu ifade eder. Bununla birlikte Lenin'in sınai üretimini önceleyen politikalarından ve Engels'in iş gücü, sermaye ve bilim uygulamaları sayesinde toprağın veriminin sınırsız olarak artırılacağı fikirlerinden yola çıkarak marksist düşüncenin doğaya bakışını ele alır (Ponting, 2000, s. 138 - 140). Bu açıdan bakıldığında Marx'ın fikirlerinin insan merkezli olduğu konusunda bir tartışma derinleştirilebilir. Ancak özellikle yirminci yüzyılda marksist düşünürler artan çevre felaketleriyle birlikte Marx'ın düşünsel dünyasının doğa merkezli tarafını derinlemesine ele almışlardır. Kapitalizmin ürettiği krizlere rağmen devam eden büyüme hırsı doğanın tüketilişinin kökenini oluşturan başlıca sebeplerdendir onlara göre. Marx'ın düşüncesinin temelinde ise insanın ve doğanın aynı öze sahip olduğu, ayrılmaz bir bütünü temsil ettiği görüşü vardır.

Doğa, yani kendisi insan bedeni olmayan doğa, insanın örgensel olmayan bedenidir. İnsan doğa aracıyla yaşar sözü, şu anlama gelir: doğa insanın ölmek için, kendisi ile sürekli bir süreç sürdürmesi gereken bedenidir. İnsanın fizik ve entelektüel yaşamının doğaya sıkı sıkıya bağlı olduğunu söylemek, doğanın kendi kendine sıkı sıkıya bağlı olduğunu söylemekten başka hiçbir anlama gelmez, çünkü insan doğanın bir parçasıdır (Marx, 2015, s. 145).

Marx'ın söyledikleri onun doğayı önceleyen bir bakış açısını savunduğunu anlamamızı sağlar. Bununla birlikte emek sömürüsüne giden ve sınıfsal ayrımları başlatan süreci de Marx'ın doğadan kopuşta gördüğü anlaşılır. Bu noktada marksist düşüncenin doğayı ele alış biçimine değinmek yerinde olacaktır.

Marx'ın düşünce dünyasında çok önemli bir yere sahip olan diyalektik yöntem doğaya bakışın gelişiminde yol açıcı olacaktır. Özellikle yirminci yüzyılda gelişen çevre hareketleriyle birlikte düşünce dünyasına giren marksist ekoloji “doğanın diyalektiği” kavramını ortaya koyar.

Doğanın diyalektiğini merkeze alarak mesele ele alındığında özellikle “metabolik çatlak” kavramının bu bağlamda öne çıktığını görülür. Marx, insan - doğa ilişkisi içerisinde ortaya çıkan alış verişin, etkileşimin sonucunda toplumla doğa arasında uyuma dayalı karşılıklı bir ilişkinin ortaya çıktığını söylemiştir. Bu karşılıklılığın şeklini ise üretim biçimleri belirler. Üretim biçimleri doğa merkezliyen toplum ve doğa arasındaki ilişki uyuma dayalıdır. Istvan Meszaros, kapitalizmin saldırısının toplumsal mekanizmayı yani bu uyumu köklü bir değişme ittiğini söyler (Clark ve York, 2015, s. 70). Kapitalizmin yarattığı doğayı tüketen üretim biçimleri “metabolik çatlak” ortaya çıkarır ve doğa ile toplumsal yaşam arasındaki uyum bozulur. Uyumun bozulması ise doğanın yıkımını hızlandıracak süreçleri açığa çıkarır. Doğa düşüncesine getirilen bu yaklaşımın önemine değinen Foster, bu sayede ekolojik hareketlerin doğa ve toplum bilimleri alanında bütünsel ilerlemeyi getirdiğini aktarır. Bu doğrultuda doğa ve toplumsal bilimler arasındaki ayrım aşılacak ekolojik bir dünya görüşü kazanılacak ve sermaye birikiminin yarattığı ekolojik krizin kavranması daha kolay olabilecektir (Foster, 2015, s. 7)

Foster, doğanın diyalektiği kavramının köklerinin Lukacs'ın *Tarih ve Sınıf Bilinci* adlı eserinde olduğunu söyler ve Lukacs'ın yaklaşımı doğrultusunda marksizmin tarihsel materyalizm görüşünün yanına doğanın diyalektiği fikrinin de eklenmiş olduğunu belirtir. Foster'a göre Lukacs, önemli bir teorik değişimi ortaya çıkararak doğanın diyalektiği kavramının yadsınmasına karşı çıkmıştır. Bunu yaparken doğanın diyalektiği fikrini reddetmenin hem Engels'in hem de Marx'ın ontolojisine zarar vereceğini vurgulamıştır. Bununla birlikte Lukacs *Tarih ve Sınıf Bilinci* adlı eserinde nesnel bir doğa diyalektiğinin varlığını vurgulamıştır (Foster, 2015, s. 11)

Doğanın diyalektiği yaklaşımını daha ileriye götüren biliminsanı ise Istvan

Mezсарos'dur. Özellikle toplumsal metabolizma kavramını vurgulayan Mezсарos, üretim – insan – doğa döngüsüne dikkat çekmiştir (Foster, 2015, s. 13). Marx'ın yabancılaşma teorisinde görülen üretim ilişkileri biçimi bu konuda açıklayıcıdır. Emeğin sömürü nesnesi haline gelmesiyle birlikte insan kendine, emeğine ve doğaya yabancılaşır. Böylece doğa ve insan arasındaki bağ da kopacaktır. Ortaya çıkan üretim biçimi de doğanın yok oluşuna sebep olacaktır.

Marx'ın doğa duyarlılığı onun eleştirel yaklaşımlarında da gözlemlenmiştir. Bu yönüyle on dokuzuncu yüzyılda doğanın tahribini erkenden fark ettiği söylenebilir. Marx, toprak bilimi araştırmalarıyla beslenme döngüsüne dair fikirler edinmiş ve bu doğrultuda doğal üretim süreçlerinin göz ardı edilmesiyle ve gerekli besleyicilerin toprağa dönüşünün engellenmesiyle kapitalist üretim biçimlerinin metabolik çatlığa yol açtığını vurgulamıştır (Clark ve Richard, 2015, s. 72).

Marx'ın doğanın tüketilişini ve insan ve doğa arasındaki kopuşu net bir biçimde ortaya koyduğu süreç tarihsel olarak Aydınlanma'nın mekanik doğa görüşünün ardından ortaya çıkan sanayi devriminin yarattığı yaşam ve düşünce biçimine ciddi bir tepkiyi de barındırır. Marx'ın doğanın tüketilişi, insan ve doğa ilişkisi bağlamında geliştirdiği düşüncelerin farklı boyutları on dokuzuncu yüzyıldan itibaren ve özellikle de yirminci yüzyılda farklı disiplinlerde ele alınarak devam etti. İnsan merkezli düşüncenin en ağır sonuçlarının ortaya çıkmaya başladığı on dokuzuncu yüzyılın bu noktada dönüm noktası olması dikkat çekicidir. Bu dönemden itibaren yirminci yüzyılla birlikte insan merkezli düşünce sorgulanır oldu. Başta felsefi düşünce etik bağlamında doğa insan ilişkisini ele almaya başladı.

Doğa, Etik ve Edebiyat

İnsan merkezli düşünce tarihsel süreç içerisinde Eski Yunan düşüncesinin devamında etkinliğini artırarak devam etmiştir. Etik kavramı da bu doğrultuda insan merkezli bir biçim olarak ilerler.

Felsefenin bir dalı olan etik, Yunanca “ethos” kavramından gelir. Etik, bireyin davranışlarına ve günlük yaşamda bu davranışların değerlendirilmesine odaklanır. Bu

değerlendirmenin yapılabilmesi için bilgisel çözümler ortaya koymaya çalışır. Etik, klasik ahlak kurallarının, geleneğin belirleyiciliğinin ötesinde, bu kuralların içselleştirilmiş biçimlerinin de ötesinde daha özgür bireysel bağımsızlık düzeyinde ortaya çıkar (Frankena, 2007, s. 20; Ertan, 1998, s. 126; Tepe, 1987, s. 296). Etiğin yaşamsal boyutu insanın doğadaki varlığını ve doğaya karşı tavrını da kapsar. Ancak bu kapsamlı bakışın ortaya koyulması için yüzlerce yıl geçmesi gerekmektedir.

Doğa merkezli düşünebilmek etiğin doğa odaklı ilerleyişinin önünü açacak evrimin ön koşuludur. Bu evrimin gerçekleşmesi için öncelikle bilimsel anlamda Darwin'in türlerin kökenine dair yaptığı tespitlerin bilim dünyasına girmesi gerekmiştir. Darwin'in ortaya attığı doğal seçim ve türlerin uyum süreçleri bilim dünyasında önemli bir değişimi başlattı.³ Doğanın tanrı tarafından üstün bir tasarımla yaratılarak insanın hizmetine verildiğini düşünen batılı yaklaşımların tersi bir bakış gündeme geldi böylece. Ancak insan merkezli düşünce Darwin'in geliştirdiği doğal seçim ve uyum meselelerini de bir şekilde kendi lehine çevirmiştir. Herbert Spencer, insanın bu uyum sürecinde diğer türlere üstünlük kurarak merdivenin en üst basamağına geçtiğini söylemiştir (Ponting, 2000, s. 138). Böylece Darwinci bakışla bile insan doğayı tahakküm altına alabilecek etik bakışı kendisi için geliştirmiş oluyordu. Ancak Darwin'in ortaya koyduğu görüşün temelindeki insanın diğer canlılarla olan ortaklığı fikri, insan merkezli görüşün yıkılmasında köşe taşı niteliğindedir. Bunun olabilmesi için etik bakışın insandan ayrılıp doğanın tümüne doğru kapsayıcı bir şekle bürünmesi gerekiyordu. Doğa ve insanın düşünsel ve etik olarak bütünlüklü biçimde ele alınması ise 20. yüzyılda çevre etiği ve felsefesine yaptığı katkılarla öne çıkan düşünür Aldo Leopold'la olacaktır (Özdağ, 2017a, s. 31). Özdağ, Leopold'un “doğa yazını ekoloji bilimi ve etikle birleştiren ilk filozof” (Özdağ, 2017a, s. 31) olduğunu da dile getirir.

Leopold, Darwin'in türlerin kökenine dair yaptığı tespitleri başlangıç noktası olarak ele alıp, insanın doğa içindeki durumunu açıklar. Darwin'in türlerin kökenine dair ilk açıklamalarının üzerinden yüzyıl geçtikten sonra insanın evrim sürecinde diğer canlılarla birlikte yolculuk yapan bir yolcu olduğunun anlaşıldığını vurgular (Leopold, 2013, s. 113).

³ Ayrıca bakılabilir: Darwin: 1976.

Leopold'un doğadaki tüm varlıkların ortaklığına ve ortak serüvenlerine dair vurguladığı düşünce aslında insan merkezli, yüzlerce yıllık, düşünce biçimlerinin tam tersi bir yaklaşımı içinde taşımaktadır. Leopold'un Darwin'in bilimsel görüşlerinin odağında yaptığı bu doğa merkezli yorumun ilk olma niteliği önemlidir. Leopold modern bilimin doğaya dair oluşturduğu mekanik teorileri sorgulamış ve Darwin'in görüşlerinin bilim dünyasında kâbul görmesinin sonrasındaki kısa süreçte Darwinci evrimsel ekolojik dünya görüşünü benimsemiştir. Leopold böylece Descartes ve Bacon odaklı doğa görüşünün tersini de dile getirerek insanın biotik topluluğun sade bir üyesi olduğu fikrini ortaya çıkarmıştır (Özdağ, 2017a, s. 28-29).

Leopold'un yaklaşımı doğadaki tüm canlıların, varlıkların ortaklıları, ortak yaşam hakları ve aynı toprağa ait olmaları üzerinedir. Bu fikir Leopold'un öcüsü olduğu toprak etiği kavramının da temelini oluşturur. Etik fikrinin doğaya yönelmesi, felsefenin doğa korumada üstleneceği rolün ne kadar önemli olacağına da göstergesidir. Leopold doğadaki varlıkların içsel değerini savunur. Her varlık ağaç, kuş ya da farklı türden bir bitki sadece kendi öz varlığıyla, eko sistemdeki yeri ile kıymetlidir. Bu görüş mekanik dünya algısının karşısında durur ve Kant üzerinden ele aldığımız değer problemine de yeni bir düşünsel yön getirir. Hatta tam tersini söyler. Akıyla doğaya hükmeden insanın doğadaki değeri Leopold'a göre diğerlerinden az ya da çok değildir.

Leopold, doğa merkezli fikrini ortaya koyarken etik üzerine düşünmüş ve gelenek haline gelmiş klasik etik anlayışı eleştirmiştir. Etiğin doğa merkezli gelişimini ise evrimsel ve doğal bir süreç olarak görmüştür. Leopold, etiğin insanı ve insan yararını önceleyen düşünsel yapısının genişlemesi gerektiği üzerinde durmaktadır. Leopold'a göre bu durum “evrimsel bir olasılık ve ekolojik bir gerekliliktir” (Leopold, 2013, s. 212).

Düşünme biçimlerinin tarihsel süreçte geçirdiği evrime vurgu yapan Leopold, yeni etik anlayışla bu evrimsel sürecin doğaya döneceğini vurgulayarak kendi toprak etiği tanımına giden yolu açmıştır. Leopold, bu durumun üzerinde durduktan sonra toprak etiğinin ne anlama geldiğini şöyle açıklar: “Toprak etiği, topluluğun sınırlarını karaları, suları, bitki ve hayvanları yani tüm toprağı kucaklayacak şekilde genişletir” (Leopold,

2013, s. 213).

Leopold'un vurguladığı topluluk kavramı ise toprak etiği fikrini anlamada kilit bir öneme sahiptir. Özdağ bu noktaya şöyle değinir: “ ‘Toprak Etiği’nde Leopold toprağın onu oluşturan bütün öğeleriyle –insanları, kara ve su parçaları, bitki ve hayvanlarıyla- tek bir topluluk olarak düşünülmesini ister.” (Özdağ, 2017a, s. 34)

Topluluk kavramının bütüncül yaklaşımı doğa merkezli bakışın temelini oluşturur. Toprak etiğiyle birlikte vurgulanan topluluğun içindeki her canlı kendine ait içsel değere sahiptir. Böylece toprak etiği, topluluk içindeki tüm varlıkların eşit biçimde var olduklarını gösterir.

20. yüzyılda toprak etiği fikriyle düşünce dünyasına giren Aldo Leopold, *Odyseia* destanına göndermede bulunarak etiğin insan merkezli gelişimine değinir. “Aynı zamanda bir bilim insanı olan Leopold, doğa yazını ekoloji bilimi ve etikle birleştiren ilk filozoftur.” (Özdağ, 2017a, s. 31)

Leopold, Odise'nin savaş dönüşü uygunsuz hareketlerinden şüphelendiği köle kızları asmasının mal – mülk anlayışı doğrultusunda uygunsuz bulunmadığını açıklamıştır. Leopold, buradan hareketle doğaya olan yaklaşımların da aynı doğrultuda olduğunu ve bugüne kadar da pek değişmediğini vurgulamıştır (Leopold, 2013, s. 211).

Leopold'un belirttiği Odise ve hizmetçileri arasındaki mal - mülk ilişkisi, insan ve doğa arasında da vardır. Doğa ve toprak, mülk olarak algılanmıştır. Dolayısıyla yaşam hakkı tanınacak nesne de sahibinin tasarrufu bağlamında ancak ortaya çıkabilecektir. Doğaya bakışın tarıma bağlı toplumsal yapıların oluşumuyla, mülk edinme ve böylece de istenildiği gibi tasarruf edebilme odağında gelişiminin kökleri de Eski Yunan'dan Ortaçağ Avrupa'sına eklenerek yayılmıştır.

Leopold insan merkezli yaklaşımın değişmediğini vurgular. Yüzyıllar boyunca insan doğanın tek hâkimidir ve düşünsel süreçler de insan merkezli yaşantıyı destekleyerek devam etmiştir. Leopold'un sözleri, çok önemli bir kırılma noktasının oluşmaya başladığının göstergesidir. Ancak bu noktaya gelene kadar medeniyetin geçirdiği her evre çok önemlidir. Leopold etik kavramını vurgulamıştır. İnsan merkezlilikten doğa merkezliliğe giden süreç de etiğin çevreye, doğaya olan yaklaşımlarının evrimiyle

açıklanabilir.

Leopold'un geliştirdiği toprak etiği düşüncesinin temelleri ise Amerikan doğa yazınında saklıdır. “Thoreau ve Muir, Leopold’un toprak etiği kavramını geliştirirken belki de en çok etkilendiği iki doğa yazarıdır.” (Özdağ, 2017a, s. 49)

Leopold, John Muir ve Henry David Thoreau gibi yazarların doğa koruma yaklaşımlarını derinleştirip çağdaş ve bilimsel bir noktaya getirerek kendinden sonraki doğa düşüncesini etkilemiştir (Özdağ, 2017a, s. 49).

Thoreau ve Muir'in yaşadıkları dönem doğanın hızlı ve dramatik bir biçimde tahrip edildiği on dokuzuncu yüzyıldır. Amerika Birleşik Devletleri'nin insan merkezli düşünce biçimini devam ettiren çevre politikaları bu yıllarda doğanın tahribine neden olmaktadır. Tarihin bu noktasında Thoreau ve Muir'in eserleri belirir. Thoreau, *Walden ve Sivil İtaatsizlik* adlı eseriyle doğa duyarlılığını yaşamsal bağlamda ele almış, fikirlerini Walden gölü kıyısında geçirdiği yaşamla uygulamaya geçirmiştir. John Muir ise Ortodoks Hristiyan etiğini reddederek tüm canlı türlerinin değerini vurgulamıştır. (Özdağ, 2017a, s. 43 - 73).

Leopold'un Muir ve Thoreau'dan aldığı ilhamla geliştirdiği düşüncelerin etkisi sonraki yıllarda etkinliğini artırmıştır.

“O halde Leopold günümüzdeki önemini, Thoreau ve Muir’den aldığı mirası ekoloji bilimiyle birleştirerek oluşturduğu toprak etiğine borçludur.” (Özdağ, 2017a, s. 49).

Leopold'dan sonra Lynn White Jr. 'ın “Ekolojik Krizimizin Tarihsel Kökleri” adlı makalesi şimdiye kadar süregelen düşünce biçimlerini doğa merkezli biçimde ele almıştır. Bu yaklaşım çevre düşüncesi açısından da önemli bir yere sahip olmuş ve farkındalık yaratmıştır. White'ın 1967'de yazdığı makalesinden önce ise Rachel Carson 1962'de *Sessiz Bahar*'ı kaleme almıştır. Bu eser de çevre sorunlarının gündeme gelmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu iki metin çevre sorunlarının hem tarihsel köklerine hem de güncel sorunlarına değinmiştir ve göstermişlerdir ki bilim, felsefe ve etiğin geçirdiği insan merkezli evrelerin sonucu beraberinde bir yok oluşu getirebilmektedir. Bu noktadan hareketle çevreye yönelik davranışların tekrar ve tekrar etik odağında çözümlenmesi gerekir. Leopold ve Carson gibi yazarların fikirleri bu

çözümlemenin başlangıcını oluşturur. Böylece 1980'li yıllardan itibaren çevre odaklı yaklaşımlar da çoğalmıştır. Canlımerkezli etik, derin ekoloji, ekofeminizm, toplumsal ekoloji gibi kavramlar ortaya çıkmıştır. Ekolojinin bir bilim dalı olarak gelişimi de etik anlayışın çevre etiği doğrultusunda doğaya doğru genişlemesine etki etmiştir.

Etik düşüncesinin Leopold'la birlikte doğa odaklı gelişiminin ardından 20. yüzyılda teknoloji ve sanayileşme bağlamında hızla gelişen dünyada çevre etiği kavramı da öne çıkmaya başlamıştır. Gittikçe yok edilen ve tüketilen doğal kaynaklar çevre duyarlılığının artmasını sağlamıştır. Çevre etiği bu duyarlılığı felsefi bir bakışla iletmeyi amaçlar. Düşünsel anlamda doğru ve iyi davranışın çevre odağında bilgisel çözümlenmesi çevre etiği sayesinde olacaktır. Çevrenin etik bir bakışla ele alınması ise insan davranışlarının sınırlarını doğaya uygunluk, doğanın korunması bağlamında ele alınıp ve düşünülmesi sonucunu ortaya çıkarır. Böylece bilim ve etiğin doğaya bakışta, ontolojik düzlemde tekrar yorumlanması gereği üzerinde durulmuş olur. Bu noktada Joseph R. Des Jardins'in çevre etiği tanımını vurgulamak yerinde olacaktır. Jardins çevre etiğini şöyle tanımlar:

Genel olarak çevre etiği, insanlar ile doğal çevreleri arasındaki ahlaki ilişkilerin sistemli olarak incelenmesidir. Çevre etiği, ahlak kurallarının insanların doğal dünya karşısındaki davranışlarını yönettiğini ve yönetmesi gerektiğini varsayar (Jardins, 2006, s. 192).

Çevre etiği yaklaşımının temel meselesi yirminci yüzyılda bilim ve teknolojinin yaşam alanlarında ortaya çıkardığı doğayı öteleyen davranışlara karşı felsefi bir alt yapıyla karşı çıkabilmektir (Jardins, 2006, s. 200). Bunu yapabilmenin yolu insan – doğa ilişkisi üzerinde düşünmekle olabilecektir ancak. İnsan ve doğa ilişkisi üzerine eğilen düşünce ise yirminci yüzyılda farklı biçimlerde doğa koruma ve etik yaklaşımları üretmeye başlamıştır. Bu noktadan itibaren sanatın ve özel olarak da edebiyatın doğanın etik bağlamda doğa merkezli olarak ele alınmasında alacağı rolü vurgulamak yerinde olacaktır.

Edebiyat ürünleri tarih boyunca doğayı bireysel duyguların tasvirinde önemli bir araç olarak kullanmıştır. Arkaik toplumlarda kùltler ve mitler doğayla iç içedir. Ancak insan merkezli bakış edebiyatta da etkisini göstermiştir. Doğaya ait unsurlar özellikle insan

merkezli gelişen düşüncenin etkisindeki edebiyat ürünlerinde bir metafor olmaktan çok öteye gidememiştir (Gökalp Alpaslan ve Özdağ, 2011, s. 642). Doğa merkezli düşüncenin gelişmesiyle edebiyat eserlerinde de bu bakış aranır olmuştur.

Thoreau, Muir, Leopold, Carson, gibi yazarlar çevreyi lirik ve içten bir üslupla ve doğa merkezli bir bakışla eserlerine yansıtılmışlardır. Bu öncülerin etkisiyle oluşan düşünsel birikim, Aldo Leopold'un toprak etiği kavramı, Carson'un çevresel felaketlere neden olan zehirlenmeyi lirik bir üslupla işlemesi sayesinde derinleşmiş ve özellikle seksenli yıllardan sonra edebiyat dünyasında ilk kez etkisini gösterecek ecocriticism (çevreci eleştiri) anlayışının temellerini oluşturmuştur (Glutfelty, 1996, s. 18; Özdağ, 2017b, s. 10 - 15).

Garrard, çevreci eleştiriyi: “insanla insandışı arasındaki ilişkinin insanlığın kültürel tarihi boyunca incelenmesi ve bizzat ‘insan’ kavramının eleştirel bir incelemesidir.” (Garrard, 2016, s.17) sözleriyle açıklar. Glutfelty ise çevreci eleştiriyi “fiziksel çevre ve edebiyat arasındaki ilişkiyi inceler.” (Glutfelty, 1996, s. 18) cümlesiyle tanımlar. Çevreci eleştiri, ekolojiyi sosyal bilimlerin başka bir alanı olan edebiyatla yakınlaştırmıştır. Çevreci eleştiri yazınsal ürünlerde çevrenin bir metafor olmasından çok doğanın içsel değeriyle ele alınmasını önceler ve insan merkezli görüşü reddederek doğa merkezliliği dikkate alır (Özdağ, 2017b, s. 20). Çevreci eleştirinin bu yaklaşımı toprak ve çevre etiği düşünceleriyle de yakından ilgilidir. Toprak etiği Aldo Leopold'un yaklaşımı odağında topluluk kavramına odaklanır. Buradan hareketle toprak etiği bağlamında değerlendirilecek bir edebiyat ürününde doğanın bir bütün olarak içsel değeriyle ele alınması önemlidir. Ayrıca doğaya karşı gösterilen tavır ve farkındalık eserde hangi düzeyde yer alır sorusu da önemlidir. Eser doğaya karşı etik bir yaklaşım gerçekleştirmekte midir? Bu soruların daha net cevapları da çevreci eleştirinin yardımıyla bulunur.

1980'den sonra edebiyat ve çevre odağındaki çalışmalar artmış ve çevreci eleştiri kurumsal anlamda ilerlemiştir. Bu doğrultuda Patrick Murphy, Lawrence Buell, Glenn Love ve Scott Slovic'in çalışmaları, Association for the Study of Literature and Environment (ASLE) adlı organizasyonun kurulması ve İnterdisciplinary Studies in

Literature and Environment (ISLE) isimli yayın organıyla çevreci eleştiri ilerleme kaydetmiştir.

Lawrence Buell'in *The Environmental Imagination* ve *The Future of Environmental Criticism* adlı eserleri ile Cheryll Goltsfelty ve Herold Fromm önderliğinde hazırlanan *The Ecocriticism Reader* isimli çalışma çevreci eleştirinin kuramsal temellerini güçlendirmiştir.

Çevreci eleştirinin doğayı önceleyen tavrı doğanın etik merkezli değerlendirilmesi edebiyat doğa ilişkisi bağlamında önemlidir. Lawrence Buell'in *The Environmental Imagination* adlı eserinde belirlediği çevreci ilkeler edebiyat eserlerinin değerlendirilmesinde yol göstericidir. Eserlerin doğa merkezli duyarlılıkları bu ilkeler çevresinde değerlendirilir. Buell'e göre eserde insanın dışındaki çevre, sadece bir arka plan olarak değil insan ve doğa tarihinin iç içeliğinin olduğu bir mevcudiyete dayanmalı, insan menfaatleri öncelenmemeli, buna karşın insanın çevreye karşı sorumlulukları öne çıkmalı ve çevrenin bir süreç olduğu düşüncesi vurgulanmalıdır (Buell, 1995, s. 7 – 8; Özdağ, 2014, s. 33).

Buell'in ortaya koyduğu ilkeler eserin doğa merkezli olarak incelenmesinde öne çıkacak olan etik ilkeleri vurgulamış olur. Böylece Leopold'dan beri ilerleyen doğa merkezli etik düşüncenin Buell'e birlikte gelmiş olduğu evre görülür. Doğa odaklı etik değerler ilerlemiş ve edebiyat eserlerinin değerlendirilmesinde yol gösterici olacak seviyeye gelmişlerdir.

Özdağ'ın *Çevreci Eleştiriye Giriş* adlı eserinde vurguladığı gibi⁴, Buell'in belirlediği ilkelerle birlikte çevreci eleştiri açısından edebiyat eserlerinde mekânın kurgulanışı, fiziksel çevreyle ilişkisi ve tüm bunların karakterlerin yaşamına etkisi de önemlidir. Peter Barry bu durumu örneklemek için Edgar Allen Poe'nun *The Fall of the House of Usher* adlı öyküsünden yararlanır. Öyküde Roderrick Usher ve kardeşi Madeline toplumdan uzak bir yerde kötü ve karanlık görünümlü bir gölün kıyısındaki evde yaşamaktadırlar. Çevresinde yaşadıkları gölün ve çevresinin eko sisteminin bozulduğu anlaşılmaktadır. Öykü çevreci biçimde ele alındığında Roderrick ve Madeline'nin eko

⁴ Ayrıca bakılabilir, Özdağ: 2017b, s.33.

sistemi bozuk bir yaşam alanında hayatlarını sürdürmelerinin bozulan psikolojilerinde etkisi olduğu düşünülür (Barry, 2002, s. 259 -261; Özdağ, 2017b, s. 34).

Buell'in yaklaşımları yüzlerce yıl insan merkezli gelişen etiğin, doğa merkezli hale gelmesi, doğa yazınının kendini göstermesi sonrasında özellikle 1980'lerden sonra ortaya çıkmış bakış açısının sistemli hale gelmesinin göstergesidir. Buradan hareketle doğa yazınının ilk öncülerinden, çevre etiği ve toprak etiği yaklaşımlarına, tüm düşünsel süreçlerin edebi eserlerdeki yansıması üzerine önemli veriler elde edilir. Özellikle kurgusal metinleri ele almak için bu yaklaşımlar önemlidir ve çevreci eleştirinin kapsamının etiği merkeze alan çok önemli boyutunu gösterir.

1980'lerden sonra özellikle edebiyat alanında görülen bu etik duruş hem tarihsel açıdan hem de Türk edebiyatı açısından çok önemlidir. Doğa insan ilişkisi bağlamında düşünüldüğünde en başından bugüne kadar süregelen ilişkinin 20. yüzyıl sonu itibariyle ortaya çıkardığı sonucun edebiyat bağlamındaki yansıması dikkat çekicidir. Etik kapsamını genişleterek doğayı içine alırken sanatı ve özelde de edebiyatı da içine alır olmuştur. Böylece tarihsel süreç içerisinde 1980'lere gelindiğinde önemli bir duyarlılığın ortaya çıktığı görülmüş olur.

Türk edebiyatının özgün yazarlarından olan Latife Tekin'in romanlarının da 1980'lerin ortalarına doğru edebiyatımızda belirmesi benzer bir duyarlılığın artık Türk edebiyatında da ortaya çıktığını gösterir. Latife Tekin'in 1983 yılında yayınlanan ilk romanı *Sevgili Arsız Ölüm* ve onu takip eden eseri *Berci Kristin Çöp Masalları*, insanlığın doğayla kurduğu ilişkinin köklerine yaptığı göndermeler, sınıf çatışması ve yoksulluğu doğayla birlikte ele alışları ve doğanın içsel değerini vurgulayan yapılarıyla öne çıkarlar. Ayrıca yazarın 2001 yılından sonra yayınladığı, *Ormanda Ölüm Yokmuş*, *Unutma Bahçesi* ve *Muinar* romanları da doğayı odağa alan eserlerdir. Latife Tekin'in bu romanları doğa insan ilişkisine, doğanın diyalektiği kavramına önemli göndermeler yaparken doğanın içsel değerini de yansıtacak niteliklere sahiptirler.

1. BÖLÜM : LATİFE TEKİN'İN SÖYLEŞİ VE YAZILARINDA DOĞA FARKINDALIĞI

Latife Tekin'in doğa duyarlılığı romanlarıyla birlikte onun yazılarında ve söyleşilerinde de görülür. Özellikle *Rüyalar ve Uyanışlar Defteri* içerisinde yer alan yazılarda bu durum daha da belirginleşir. Latife Tekin'in yazılarında doğayı önceleyen tavrı öne çıkar. Doğaya olan yaklaşımda ciddi bir farkındalık ve eylemci yön hissedilir. Yazar, söyleşilerinde de doğanın sanatçılığındaki yerini özellikle belirtir. Bu iki durum birlikte düşünüldüğünde yazarın doğa bilincinin ve duyarlılığının genel olarak sanatındaki rolü de anlaşılır. Ayrıca Latife Tekin'in söyleşi ve yazılarında yaptığı doğa vurgusu ve gelenekselleşmiş doğa algısına yaptığı eleştiri romanlarını anlamada yol gösterici niteliğe sahiptir.

Latife Tekin'in anlatılarında doğa merkezli bakış, onun düşünce dünyasının ve kurduğu dilin bir göstergesi olarak ortaya çıkar. Çünkü Latife Tekin, iyi romanın, iyi şiirin ancak doğayla kurulabileceğini düşünmektedir. Söyleşi ve yazılarında doğa ve dil üzerinde durur. Bu Latife Tekin'in sanatını doğaya sıkı sıkıya bağlamasıdır da bir anlamda.

Ben iyi bir sanat eserinin, iyi bir romanın, iyi bir şiirin doğaya ait olduğunu düşünüyorum, insanlar için yapılmadığına inanıyorum. Tabii ki insanlar için yazan edebiyatçılar var ve insanlar onları büyük bir zevkle okuyorlar. İnsanlar için yazan edebiyatçılar arasında da müthiş yazarlar var, onların yarattığı dilde, biçimde bir estetik var.

Ama edebiyatın aslında -onların dışında- dilin dışına çıkmak için dili kullanma sanatı olduğunu söyleyebiliriz (Tekin, 2016).

Latife Tekin'in bu fikirlerinden yola çıkarak onun aynı zamanda insan merkezli edebiyatın karşısına çıktığını da görmüş oluruz. İnsan merkezli düşüncenin oluşturduğu dile karşı Latife Tekin mesafelidir. Onun dile ve romana yaklaşımı başkadır. Doğaya dili ve sanatı eklemek ister. İnsanın kurduğu dilin, doğayla insan arasına koyduğu uzaklığı ortadan kaldırmak ister.

Kim, romanı nasıl tanımlarsa tanımlasın, sonuçta ben ne anlatırsam anlatayım, sözcüklerim sussun, yazdığım kitap sessizliğe katılsın, derim. İyi roman, iyi şiir, iyi resim, insan kalabalığının elinden kurtarılmış, evrenin sonsuzluğuna eklenebilecek; dağların, kuşların, masum insanların dünyasına katılabilecek bir şeydir, öyle olmalıdır (Özer, 205, s. 130).

“İnsan olma deneyimini aşmak”⁵ fikri onun eserlerini anlamlandırmada kritik bir konumda yer alır. Tam bu noktada insan olma deneyimi sözüyle Latife Tekin'in ifade etmek istediği mesele üzerinde de durmamız gerekir. Latife Tekin'in sanatsal duruşuna göre insan olma deneyimi, aşılması gereken bir durumdur. İnsan olma deneyimini aşabilmenin ortaya çıkaracağı durumun ne olduğu önemlidir. Bu önemli soru Latife Tekin'in sanatının doğaya açılan penceresinin sağladığı ufkun genişliğini de ortaya koyabilir. Çünkü bu aynı zamanda insan merkezli düşünmenin dışına çıkabilmenin bir anahtarıdır.

Ormanda Ölüm Yokmuş'ta daha çok Emin'in dile getirdiği bir şey var: Sürekli insan olmaktan kurtulmanın yolunu arar gibidir. Tabii ki başka bir şeye dönüşemeyiz, ben böyle bir arzuyla dolu olmaktan söz ediyorum, kendimizi reddedebilme noktasında durmaktan; insan insana kurulmuş hayata kanmış yazarlarla bir işim yok. Onların kurduğu cümleler ne kadar parıltılı olursa olsun, gözümü açıp kapadığımda, yıldızları dökülür (Özer, 2015, s. 186).

Latife Tekin'in özellikle *Ormanda Ölüm Yokmuş*'la başlayan ve doğayı merkeze alan sanat anlayışı onun insan olma deneyimini aşan yazar olabilmesinin kırılma noktasını da oluşturur. Kendisi söyleşilerinde kuşlar için yazdığını söylemiştir birçok defa⁶. Tekin'in bu yaklaşımı edebiyat dünyası için çok alışılmadık bir durumdur. İlk bakışta imgesel bir bakışla söylenmiş gibi görünse de aslında Latife Tekin bu sözleriyle doğrudan kuşlar için yazdığını dile getirmiştir.

Bir söyleşide “Kuşlar için yazıyorum,” demiştim, bunu laf olsun diye söylemedim, romanları insanlar yazıyor ve insanlar okuyor diye, yaratılmış olan o biçimin insan dünyasına ait olduğunu düşünüyoruz doğal olarak ama en güzel biçimde

⁵ Bkz: Özer, 2015, s.185.

⁶ Bkz: Kılçer: 2016.

sonuçlanmış bir sanat eseri, biraz önce söylediğim gibi insanların kendilerinden kurtarıp doğaya ekledikleri bir şeydir (Özer. 2015, s. 130).

Latife Tekin'in edebiyatı doğaya ekleme fikri çok özel bir doğa yazının onun eserlerinde görülebileceğinin de göstergesidir. Latife Tekin, doğanın içsel değerini yazının kendisiyle buluşturmak istemektedir. Ona göre İnsan tarafından üretilen dilin doğaya eklenebilmesi gerekmektedir. Bu bakış açısı doğaya karşı yazın yoluyla oluşturulan duyarlılığın, yazının ve doğanın içsel değerinin bir araya gelmesiyle yeni bir boyuta geçmesidir. Doğanın yeni bir etik anlayışla ele alındığı yirmi birinci yüzyılda, doğa merkezli etik bağlamında düşündüğümüzde onun bu fikirleri çok önemlidir. Latife Tekin, dilin insana ait iktidarını, dil üzerinden doğanın sanat eserlerine yansıyışını daha eşit bir biçime getirmeye çalışmıştır.

İnsana ait dilin doğayı anlatma biçimi de tarih boyunca insan merkezli düşünceyle birlikte devam etmiştir. Dil ve doğayı buluşturmak, insan varlığının en temel niteliklerinden dili doğaya katmak doğa merkezli düşünmekle olabilir ancak. Latife Tekin, dilini doğaya katarken ise sessizleşme yolunu seçmek istediğini söylemiştir.

Çünkü iyi bir sanat eseri, insanların gürültüsünden, karmaşasından kurtarılıp sessizleştirilmiş, sezgi yumuşaklığına gelmiş ve susan bir şeydir. Dağların, ağaçların, kuşların, ırmakların yanına eklenecek bir şeydir. Benim için iyi kitap; iyi roman, iyi şiir böyledir (Tekin, 2016).

Latife Tekin'in doğa ve yazı arasında kurduğu bağ onun yaratma süreçlerini de etkilemiştir. Dilin iktidarını insanın elinden alıp doğaya verirken Latife Tekin de bir anlamda kendini doğaya eklelemiştir. Eserlerinin dili, yazı serüveni de onun bu yönünü gösterir. Doğayla arasındaki mesafeyi kaldırdığını ve insanın tarafından, doğanın tarafına geçtiğini vurgular. Yani insan olma deneyimini aşmış olduğunu söyler. Latife Tekin'in insan olma deneyimini aşarak sessizleşmeyi seçmesi ve dili, yazıyı doğaya ekleme isteği aradığı sessizliğin doğanın sesiyle ortaya çıkması sayesinde olacaktır.

Bilgeleştirmem için yabancılaştığımı söylediğimi sanmayın, başlangıçta edebiyatın sınıfsal niteliğine karşı, yoksulluğumu koruyarak edebiyat yapma çabası içine girmiştik, üstüme gelindiğinde, 'Edebiyat dışıyım' deyiveriyordum işte, Ormanda Ölüm Yokmuş'u yazdığım günlerde içimde daha başka, uzak sezgiler uyandı, o zamandan beridir bile isteye doğuştan gelen vahşi yanımı kollayıp gözeterek kuruyorum cümlelerimi, arkadaşlarıma söylediğim gibi söyleyecek olursam, "Bir vakitler hayvansever insandım, insansever hayvan oldum yaza

yaza...

Sözcükler bile silinse de ıglık ıslık diline dönebilsek diyorum ben, kavuşup kaynaşsak tüm öteki varlıklarla, otun böceğın, dağların denizlerin hakkı için... Bunu yazmayan kitabı, söylemeyen edebiyatçıyı konuşmayalım bile, insanlar için yazanlar var, ve insan olma deneyimini aşmak üzere yazanlar var (Kılçer: 2016).

Latife Tekin'in doğaya karşı geliştirdiği duyarlılık onun düşünme şeklinin ya da doğayla beraber kurduğu yaşantısının da bir ürünüdür. Doğaya henüz yabancılaşmamış insanın duyusunu aradığını belirtir. Doğayı içsel değeriyle yazıya getirebilmek belki de ancak böyle bir duyusun gerçekleşmesiyle olabilmektedir.

Düşünce karışıklığı yaşadığım vakitlerde gözlerimi kapar içe doğru soluklanırım, ilk insanların dünya karşısındaki saf algısına erişebilmek için yaparım bunu, o ilk duygular kalbimde canlanacakmış gibi olur, bir de işte, çocukluğumda gördükleri gibi kalmış olan ne varsa, onlara bakıyorum uzun uzun, öyle dalıp gidince her şeyle aramdaki uzaklık kapanmaya başlıyor, gökyüzü, yıldızlar, bitkiler, dağlar, deniz, hayvanlar... Her şeyle bir olma, aynılaşıma hafifliği... (Meriç, 2016).

Latife Tekin'in doğa duyarlılığının altında kadınlık duygusunun etkisi de vardır. Özellikle *Muinar* romanında ele aldığı kadın ve doğa bağı Latife Tekin'in sanatında çok önemlidir. Latife Tekin'in doğa duyarlılığıyla, insanlığın arkaik dönemleriyle kurduğu bağ, içinde kadınlık duygusunu da barındırır.

...ben kadınların o büyük göçü yaşadıklarına inanıyorum, erkekler egemenliklerini ilan edip dünyayı kırıp dökmeye başladığında, kadınlar çareyi içlerine doğru göçmekte buldular, kadınlar bir şey saklıyor içlerinde, sakladıkları şey, olsa olsa bir zamanlar doğayı incitmeden, sonsuz mutlu bir eşitlikle yaşamış bir hayatın hatırası olabilir... Yazarlığımın böyle bir damarı var haklısınız, dışı damarım diyorum buna ben, yabancı atardamarım (Meriç: 2016).

Latife Tekin'in doğa merkezli düşünce dünyası *Rüyalar ve Uyanışlar Defteri* adlı eserinde de karşımıza çıkar. 2009 yılında yayınlanan bu eserin özgün bir yapısı vardır. Latife Tekin güncel olaylara dair fikirlerini deneme formunu kullanarak bazen rüyalarıyla bazen de anıları ve düşünce yazılarıyla dile getirir. *Rüyalar ve Uyanışlar Defteri* çevresel dönüşüme ve yok oluşa karşı muhalif bir tavır gösterir. Nükleer santraller, yok olan doğa, kirlenen sahiller, ormanlar Latife Tekin'in üzerinde durduğu, karşı çıktığı meselelerdir. Latife Tekin'in rüyalarını kaleme aldığı bölümlerde doğadan, hayvanlardan, çiçeklerden bahsetmesi bu varlıkların onun rüyalarına konu olması onun

çevre bilincinin derinliğini gösterir. Bunlarla birlikte doğaya zarar veren ülke yönetimi de rüyalara ve düşünce yazılarına konu olur.

Ekolojik yıkımın Tekin'in ruhsal dünyasına yaptığı etki eser boyunca yer yer karşımıza çıkar. Yazarın tanık olduğu toplumsal dönüşümler, küreselleşen dünyayla birlikte değişen doğa, iğneleyici ve muhalif bir üslupla ele alınır.

Rüyalar ve Uyanışlar Defteri'nin düşünsel alt yapısının içerisinde Latife Tekin'in insana ait düşünce, kavram ve duyguları doğayla birlikte algılaması ve doğanın varlığı ve yok edilmesi zıtlığı üzerinden dile getirmesi de vardır.

Sahicilik, yanmış ormanlardan arta kalan kül yamaçların kederiyle soluklanmaktadır diyelim, yapayalnız ve bir başına soluklanıp iç geçirmek, ama kilometreler boyunca arabalardan fırlatılmış pet şişelerin, meşrubat kutularının pisliğine bulaşır kaderin, naylon torbaların yarattığı iç bulantısında boğulur; o ince soluğun ağaçların ruhuna ulaşabilse, kederin sahici olacaktır, olamaz... Hiçbir duygunun doğruca yerine ulaşabildiği bir ülke değil artık burası.

...

Olup bitenler karşısında acı çektiğimden değil, hakkıyla, derinleşerek acı çekemediğim için bu ülke bana sahicilik duygusu vermiyor (Tekin, 2009, s. 16).

Latife Tekin *Rüyalar ve Uyanışlar Defteri*'nde ironiyi de etkili biçimde kullanır. Doğaya zarar verecek, doğayı yok edecek politikalara karşı gelir, bu politikaları hicveder. “Zehir Spekülatörlerine Hayır!” adlı bölümde anlattığı rüyada, nükleer santral planlarına ve enerji politikalarına, politikacıların ağzından ironiyle yaklaşır.

Enreji Bakanı davetlilere seslenecekmiş nikâh öncesi, B planı...

'Türkiye'de nükleer santral kurulursa ben de yakınımdan ev alacağım! Üç çeşit lisanlama yapacağız muhterem sondajcılar, Akkuyu'nun, Sinop'un dağı taşı kıymetlenecek... memleketimizde nükleer madde kullanan 300'ün üzerinde kuruluş var, bunları Türkiye Atom Enerjisi Kurumu denetliyor, 20000'in üzerinde lisans vermişiz, zaten Türkiye nükleerle iç içe yaşıyor; bizi durduramazlar, depara kalktı, halkımızı altın zengini edeceğiz, sondajın ne olduğundan habersiz birtakım çevreler, çelme takmak istiyor hükümetimize, altı üstü toprakta on santim çapında bir delik, şu kadicık...'

Istampam çantamda, bildirim iç cebimdeymiş, yalan enerji enerjisi yuva yapmış ağzında, atılıp alını damgalayacakmışım, ormanın bağrında kaç bin delik, derinliği yok mu deliklerin? Bir uçta bitirecekmişim işini, deriye işleyen kara mürekkep, sabit damga!..(Tekin, 2009, s.18).

Latife Tekin doğanın yok edilmesine içten bir üslupla karşı çıkar. Doğanın canlılığını ve yaşam hakkını hatırlatacak sözcükleri özenle seçer. Doğanın yok edilmesine yol açan parayı ve acımasızlığı net bir biçimde dile getirir bu eserinde.

Doruklara çekilen bir seğirişle kanıyor yamaç... Döner kabin, kafadan kepçeli ekskavatör seyrine durmuş köylüler, para tanrısına dağ kurban ediliyor, çalısıyla otuyla kesip yüzmüşler derisini (Tekin, 2009, s. 26).

Doğayı yok eden olguları, küçük menfaatleri de dile getirir:

İnşaat ülkesinin insanları, fiyatlar uygun görünüyor, kepçe sahibi olabiliriz, ön ödemesiz taksitle yani, küresel ısınma çat etmiş başımızda, su çıkarırız (Tekin, 2009, s. 26).

Doğanın yok oluşunu ele alırken hayvanların varlığına da değinir Latife Tekin. Doğanın içerisinde, doğayla beraber yaşayan hayvanların insanlardan uzaklaştığını vurgular. Kurduğu dil dikkat çekicidir. Hayvanların içsel değerine önem verdiği açıkça görülür. Onların insanlardan küseceğini hatırlatır. Yaşam hakları ellerinden alınan hayvanların kendi doğal alanlarına girildiğinde gösterdikleri tavır, Tekin'in yaklaşımının bir imgeden çok doğrudan gerçeği yansıttığını gösterir:

Tilkiler, kurtlar, kirpiller gibi kuşlar da bizi terk edeceğe benziyormuş, unutmuşuz o masalı; göğün kendisi mavi bir kuşmuş zaten, ebabiller nohut iriliğinde taş yağdırıyormuş üstümüze, mermi hızıyla delip geçiyormuş kolumuzu bacağımızı taşlar (Tekin, 2009, s. 30).

Doğayı terk edişin ve onunla araya mesafe koymanın bedeli üzerinde durur Latife Tekin, mermi hızıyla düşen taşlar delinen ozon tabakasını hatırlatır. Doğal tahribatın insan eliyle gerçekleştiğini iyice vurgulayacak sözcükleri seçer:

Küresel ısındırma deseydik hiç değilse, yakıyoruz petrolünü dünyanın, havasına zehir fişkırtıyoruz (Tekin, 2009, s. 35).

Bunu söylerken insanlığın sadece kendini düşündüğünü de vurgular. Bir anlamda insan merkezli düşüncenin ve dilin de eleştirisini yapar:

İnsanın dili, kurnaz tilki dili, her şey solup ölse de, biz yaşarız sevdasıyla kurulmuş (Tekin, 2009, s. 36).

Latife Tekin insanın yok ettiği ya da sadece kendisi için tutsak ettiği doğanın kurtuluşunu arar. Arayışının düşünsel kökleri onun özgürlük anlayışına sıkı sıkıya bağlıdır. Yok edilen doğayla birlikte kaybolup giden özgürlüğü aradığı yolun en belirleyici yönü ise kadınlık duygusudur. Kadınların tarihin en eski dönemlerinden beri doğayla kurdukları bağla ilgilidir bu arayış.

Benim özgürlük imgem, kadınların ayaklarını çektikleri dağlara, ormanlara, sahillere doğru hıçkırıyor... Bakışım, kentlerin üstünden kayıp en gidilmez yerde açan çiçeğe ulaşmak istiyor (Tekin, 2009, s. 55).

Latife Tekin korku imgesini de ele alarak doğa ve kadın üzerinde durur. Ona göre korkunun kaynağı erkek egemen dünyayla ilgilidir. *Rüyalar ve Uyanışlar Defteri*'nde bir anısı üzerinden bu konuya değinir.

Uçak havalanmadan önce, 'Korkuyorum, evet' dedim arkadaşşıma, 'geceleri karanlık bastırınca yalnız kalmak istemiyorum, kurtlar, köpekler saldıracak diye değil, aydan kan damlayacak diye de değil, insandan korkuyorum... İnsanın kadın olanından değil, erkek olanından korkuyorum.

Dağları, ormanları, gecesi gündüzüyle bütün ıssız alanlara adım atarak, dünyayı, yitirdiğimiz yaşamsal sevinç adına geri istemeliyiz biz kadınlar... (Tekin, 2009, s. 55).

Latif Tekin *Rüyalar ve Uyanışlar Defteri*'nde doğanın içsel değerine ve güzelliğine ayrı bir değer verdiğini de gösterir. Sanatına yansıyan estetik duyuş insanın kurduğu mekanik dünyadan çok doğaya aittir. Bu yüzden doğanın yok edilmesini anlattığı cümlelerinde insanla doğa arasındaki mesafeyi kaldırır. Doğa ve insanın ortaklığını gösterecek sözcükleri seçer: ağaçları tüylere, mermerleri kemiklere benzetir.

Ovaların tüylerini yolup dağların kemiklerini kırıyorlar...

Belediyeler, ocak açıp taş satmasın, ulusal, Uluslar arası mermer heykel sempozyumu düzenlenmesin, bir ayda bin dolara mermer yontanların heykelleri, ecinni heykellerine benziyor, tek bir incir ağacı, güzellikte geçer hepsini...(Tekin, 2009, s.127).

Rüyalar ve Unutuşlar Defteri'nde Latife Tekin kendine has bir deneme üslubu kurmuştur. Doğanın tüketilişine muhalif bir dil kurarak karşı koymuştur. Doğa ve insana ait dili yakınlaştırma çabası yazıların hepsinde belirgin olarak hissedilir. Güncel hayata dair yazdıklarında da bu üsluptan vazgeçmez. Hepsi birlikte düşünüldüğünde

Latife Tekin'in sanatının temelinde doğanın insanla eşit, en içten halinin var olduğunu görürüz. Özellikle eserlerini kurarken dili mesele edinmesi ve bu meselenin ana sorunsallarını doğa-insan erevesi içerisinde ele alması bunun en önemli göstergesidir.

2. BÖLÜM: DOĞANIN İNSAN VAROLUŞUNDAKİ YERİ

Doğa düşüncesinin başlangıçtan bugüne gösterdiği değişimden hareketle edebiyat eserlerinde insanın doğayla yürüttüğü milyonlarca yıllık ilişkinin izleri sürülebilir.

İnsanın doğayı ötekileştirmeye başlamadan önceki yaşam biçimi tarihsel sürecin başında durur. Sonrasında insanlık bilişsel olarak geliştikçe, alet yapma yetisini kazandıkça doğayı da şekillendirebilecek yetileri elde etme şansı bulmuştur. Tarım toplumuna geçişle doğanın ötekileştirilme hali yeni bir evreye geçmiştir. Yaşam biçimi avcı - toplayıcılığın çok ötesinde üretime dayalı bir hal almıştır. Zamanla felsefe ve bilimin ilerlemesiyle bu durum daha da derinlik kazanmış ve teknolojinin, sanayinin bilim ve felsefeden aldığı ivmeyle geldiği noktayla birlikte başlangıca oranla çok farklı bir düzeye evrilmiştir. Bu durum sanatı da etkilemiştir. Edebi ürünler merkeze alınıp düşünüldüğünde yazılı kültürle birlikte edebi ürünlerin de insan merkezli yapıya büründüğü görülür. Doğa insana ait duyguların anlatımı için kullanılır olmuştur. Ancak doğa merkezli düşüncenin etkisi zamanla bu durumun değişmesini sağlayacaktır. Latife Tekin romanları da doğayı ele alış biçimleriyle geleneksel yaklaşımın dışına çıkmışlardır. Latife Tekin'in doğa odaklı romanlarında doğa - insan ilişkisinin köklü izleri, değişimin evrelerini hatırlatırcasına mevcuttur.

Latife Tekin'in ilk romanı *Sevgili Arsız Ölüm* bir köyde başlar. Alacüvek, Huvat ve ailesinin yaşamlarını sürdürdükleri yerdir. Huvat ve Atiye'nin çocukları Halit, Seyit, Nuğber, Dirmit ve Mahmut bu köyde dünyaya gelir. Dirmit, romandaki en belirgin karakterdir. Dirmit'in yaşamı ve etrafını tanıma süreci romanın başlıca izleklerinden birini oluşturur. Huvat, Atiye, Nuğber, Seyit, Mahmut ve aileye sonradan katılan Zekiye roman boyunca belirli bölümlerde öne çıkarlar. Roman, köy yaşantısının ardından kente göç ve kentte yaşamla devam eder. Kent yaşamıyla roman karakterlerinin geçirdikleri değişimler daha da belirginleşir. Köyden kente göçmek yaşamın doğaya ait tarafını da değiştirecektir.

Latife Tekin'in *Sevgili Arsız Ölüm*'den sonra kaleme aldığı *Berci Kristin Çöp Masalları* ise kentte başlayan bir romandır. Ancak romanın başladığı mekân tam olarak kent değil,

kentin kenarına itilmiş bir çöplüktür. *Berci Kristin Çöp Masalları* bu çöplükte kurulmaya çalışılan yaşamların öyküsüdür. Roman boyunca farklı karakterler sahne alır: Güllü Baba, Çeri Mahmut, Çingeneler, Berci kızlar ya da sonradan Kristinler. Romanın asıl karakteri ise çöplüktür. Köyden göçen insanların kurdukları mahallenin adı önce Çöptepe sonraysa Çiçektepe olacaktır. Çiçektepe'ye köyden göçüp gelen insanlar derme çatma evlerini yani kondularını doğaya ve yıkımcılara karşı ayakta tutmaya çalışırlar. Evleri bir döngü halinde sürekli yıkılır. Çiçektepeliler de her yıkımdan sonra evlerini yeniden inşa ederler. Bu gecekondü hikâyesi sürerken mahalleye fabrikalar açılır. Zehirli sular, atıklar konducuların başına dert olur. Roman boyunca kirletilen doğanın kaybettirdikleri ve yaşam mücadelesi öne çıkar.

Latife Tekin'in 2001 yılında yayımladığı *Ormanda Ölüm Yokmuş* romanında ise kentli karakterler romanın merkezinde yer alır. Emin ve Yasemin romandaki başlıca iki karakterdir. Romanın başında Emin'in yaşamı yansıtılır. Emin kent yaşamından bunalmış bir karakterdir. Yaşamına doğayı ekleyerek bundan kurtulmaya çalışır. Yasemin ise Emin'in yakın arkadaşıdır. Birlikte ormana gitmek ikisinin de hayalidir. Emin ve Yasemin'in ormanda yaptıkları uzun yürüyüşler onları anlam arayışına ve farklı bir duygu durumuna götürür. İkisinin ruhunda da doğaya ait bir taraf ve duygu vardır. Bu duygunun aranışı onların varoluşsal arayışlarıyla birleşir. Romanın diğer karakteri ise ormanın kendisidir. Yasemin ve Emin'in aradıkları duygu ormandadır ve ormanın sonsuzluğu ve zamansızlığı romanın merkezinde yer alır.

Latife Tekin'in *Ormanda Ölüm Yokmuş*'tan sonra yazdığı romanı *Unutma Bahçesi* ise yine mekân etrafında doğanın öne çıkarıldığı bir romandır. *Unutma Bahçesi*'nde de iki karakterin varlığı romanın gidişatında öneme sahiptir. Bu karakterlerden Şeref, aynı zamanda Unutma Bahçesi'nin kurucusu olarak doğaya karşı korumacı bir tavırla belirir. Doğanın ve Unutma Bahçesi'nin arındırıcı gücüne inanır. Şeref'in korumacı tavrı onun sert kişiliğiyle de birleşir. Şeref, doğaya karşı ince bir tutuma sahiptir. Doğayı gözlemler ve duyumsamaya çalışır. Romanın diğer önemli karakteri ise Tebessüm'dür. Tebessüm, Şeref'in düşünce dünyasına girerek onu anlamaya çalışır. Romandaki diğer karakterlerden Cömert ise bahçenin bahçıvanlığını üstlenen kişidir. Onun kişiliği Şeref'in kişiliğinin karşıtı olarak yer alır romanda. Tüm bunlarla beraber yine romanın

aslında en büyük karakterinin Unutma Bahçesi olduğu görülür. Bahçenin varlığı, kendine özgü yapısı ve arındırıcı niteliği orayı bir ütopya haline getirir (Balık, 2013b, s. 317).

Latife Tekin'in son romanı *Muinar*'da ise zamansız bir kocakarı karakteri öne çıkar. Muinar, romanın diğer karakteri Elime'nin içinde uyanır ve onun düşünme biçimini, duyumsayışını sarsmaya başlar. Muinar sürekli geçmişte içinde uyandığı kadınlardan ve o zamanlardaki dünyadan bahseder. Dünyanın geçirdiği dönüşümün her safhasını görmüştür. Muinar, doğaya, kadınlığa ve kadının doğaya ait tarafına dair bir bilginin taşıyıcısı ve aktarıcısıdır. Elime de ondan bu bilgiyi öğrendikçe değişmeye başlar.

Latife Tekin'in romanlarının başlangıcından beri taşıdığı doğa düşüncesi her romanda farklı biçimlerde görülür. Bu farklılık aslında temel bir değişimi, tarih boyunca sürmüş bir değişimi de hatırlatır.

İnsan ve doğa arasındaki ilişki en baştan günümüze değişerek gelirken insanın doğa içindeki varoluş biçimi de değişmiştir. Doğanın içinde onunla beraber, onun bir parçası olarak yaşayan insan zamanla özne haline gelmiştir. Latife Tekin'in ilk romanından sonuncusuna kadar bu evreleri hatırlatan birçok öge vardır.

Doğanın mekanik bir duyarsızlıkla yok edilişi ve insanın doğa karşısındaki durumu karakterlerin ve roman mekânlarının varlığında belirir. İnsan doğa ilişkisinin uzun zamanlara dayanan yaşamsal ve düşünsel sonuçları romanların dokusunda kendini gösterir. İnsanın güdüsel olarak doğaya ait tarafının varlığını vurguladıktan sonra düşünsel ve yaşamsal süreçlerin insan doğa birlikteliğine olan etkisini romanlar aracılığıyla gözlemlemek çok heyecan verici bir bilginin kapılarını açar.

Dirmit'in doğayla kurduğu yakınlık, doğayı hayatının bir parçasına dönüştürmesi ya da Alacüvek köyündeki yaşantı ve sonrasındaki göç, Çiçektepe'nin fabrikaları ve zehirli suları, Emin ve Yasemin'in ormanda aradığı duygu, Unutma Bahçesi'nde kurulan ütöpik dünya ve Muinar'ın Elime'nin içinde uyandırmaya çalıştığı hisler insanlığın doğayla kurduğu arkaik ilişkinin bir çok evresine gönderme yapar. Latife Tekin'in doğa

duyarlılığı bunun oluşmasını sağlamıştır. Bu veriler doğrultusunda romanları, “Doğa ve İnsan Arasındaki İletişim” ve “Dönüştürülen, Tüketilen Doğa” başlıklarıyla doğa düşüncesinin değişimi, sonuçları ve doğa- insan bağının kadim köklerinin bugüne yansıması bağlamında değerlendirebiliriz.

2. 1. Doğa ve İnsan Arasındaki İletişim

İnsanlığın doğayla kurduğu iletişimin en uzun evresinin insan-doğa birlikteliğinin olduğu zamanlara bağlandığı düşünüldüğünde (avcı toplayıcı yaşam biçimi) insanın güdüsel olarak doğadan kopmadığı, yaşamın birçok anında onun varlığını aradığı görülebilir (Winston, 2016, s. 17).

Tarih boyunca insan zamanla doğadan kopsa da ve bu kopuş önce tarım toplumuyla, sonra mekanik doğa görüşü ve ilerlemeci anlayışla en ileri düzeye ulaşsa da insan her yönüyle hâlâ doğaya çok bağlıdır. Latife Tekin'in romanları da bu bağı kuvvetle vurgulayan ögelere sahiptir.

Sevgili Arsız Ölüm ve *Berci Kristin Çöp Masalları* bu bağı kuvvetli olduğu ve henüz aşınmaya başladığı evrelerin niteliklerine yansıtan romanlardır. Bu yüzden romanlardaki karakterlerin ve mekânların doğaya yakınlıklarından bahsedebiliriz. *Berci Kristin Çöp Masalları* doğanın tahrip edilmesinin sonuçlarını vurgulaması açısından farklı görünse de hem ironik anlatma biçimiyle, hem de kıra ait insanlarıyla ve o insanların doğaya ait bir yaşam biçiminden gelişlerini vurgulayan niteliğiyle doğaya yakınlık duygusunu ve ondan kopmanın trajedisini ortaya koyabilen bir eserdir. *Sevgili Arsız Ölüm* ve *Berci Kristin Çöp Masalları* insan varoluşu ve doğanın iç içe geçtiği eserlerdir. İki romanda da karakterlerin kendilerini doğadan ayırıp ona bir nesne gibi bakmadıkları, doğayı içselleştirdikleri görülebilir.

Sonraki romanlar *Ormanda Ölüm Yokmuş*, *Unutma Bahçesi* ve *Muinar* ise tamamen farklı atmosferlere sahiptirler. Bu eserlerde daha çok kentli karakterler öne çıkar. Onların varoluşlarında ise doğa, daha çok aranan, özlenen ve üzerine düşünülen bir kavramdır. Roman karakterleri de kendilerini doğaya eklemeyerek yaşamının derdindeki kahramanlardır.

Tüm bunların ışığında romanları “Doğanın İnsan Varoluşundaki Yeri” başlığı altında ele alırken, *Sevgili Arsız Ölüm* ve *Berci Kristin Çöp Masalları* romanlarında doğaya yakın olma durumunun öne çıktığını görürüz. Bu iki romandaki yakınlık durumunun

kökeninde kır yaşamından gelmenin, doğayı içselleştirmiş yaşam biçiminin etkisinin olduğunu bir kez daha vurgulamak gerekir.

Ormanda Ölüm Yokmuş, Unutma Bahçesi ve *Muinar*'da ise doğayı arayan karakterler öne çıkar. Bu arayışın sebebi ise *Sevgili Arsız Ölüm* ve *Berci Kristin Çöp Masalları*'ndaki yaşamdan farklı olarak kent yaşamının etkisi altındaki karakterlerin kaybettikleri duyguyu doğada arama ihtiyaçları olarak görülebilir.

2.1.1. Doğaya Yakınlık

Latife Tekin'in doğa duyarlılığının yüzyıllar boyunca gelişmiş doğa düşüncesi ve milyonlarca yılı bulan doğa - insan etkileşimiyle kurduğu ilişkinin başlangıç noktası onun ilk romanı *Sevgili Arsız Ölüm*'de belirir. *Sevgili Arsız Ölüm*, Dirmit karakterinin çevresinde doğanın insan varoluşundaki yerine gönderme yapar. Bu noktada öncelikle köy yaşamındaki karakterlerin doğayla uyumlu yaşamları öne çıkar. Köydeki karakterlerin varoluşlarında doğa kendilerinden ayırmadıkları, dışarıdan görmedikleri bir biçimde var olur.

Sevgili Arsız Ölüm'ün ilk bölümünün köy yaşantısının çevresinde kurulması, romanın ortaya koyduğu doğa duyarlılığının ve insan doğa ilişkisinin köklerinin yansıtılması açısından önemlidir. Doğa - insan uyumunun görülebileceği bir mekân olarak köy romanın ilk bölümünde öne çıkar. Köy yaşantısının toprağa yakınlığı, bağlılığı ve modern yaşamdan uzaklığı köydeki her bir bireyin doğaya daha da yakın olmasını sağlar. Bu sayede köylüler doğanın insanın varoluşunda içgüdüsel olarak beliren varlığını gösterecektir. Romanın ilk bölümünde yaşantının merkezi konumunda olan Alacüvek köyünün ve sakinlerinin varlığında bunun izleri görülür.

Kınalı yas zamanı, göçmen kuşlar Alacüvek'e geldiler. Genç kızlara telli duvak, çocuklara kum yumurta, delikanlılara oyalı mendil getirdiler. Yöncü kuşlar, kavaklardan kavak beğendiler. Artçılar çer çöp topladı. Üç gün üç gece Alacüvek'te itler uyudu, artçı kuşlar uyumadı. Bacalara, evlerin saçaklarına, çatal dallara yuva kuruldu (Tekin, 1984, s. 26).

Romanın bu bölümünde köylüler ve doğanın iletişimi görülür. Köy yaşantısında her bir bireyin doğaya yakın olduğu ve onunla kendi konumu itibariyle bir iletişim kurduğu

anlaşılır. Bu noktada genç kızlar ve çocuklar öne çıkar.

Alacüvek köyünün sakinlerinin yaşantısında modern dünyaya ait nesnelere pek yeri yoktur. Onların yaşantısı doğadan tam olarak kopmamıştır. Yaşantılarında ağaçların, hayvanların ve doğaya ait unsurların değeri daha fazladır. Köylülerin yaşantısının doğaya dayalı olarak devam etmesi bu noktada bize insan varoluşunun köklerinde yer alan doğaya aidiyetin varlığını gösterir.

Romanın başında Huvat'ın köye getirdiği yenilikler köy sakinlerinin modern dünyadan uzak yaşantılarını gösterir. Bu uzaklık aynı zamanda doğaya yakınlık da demektir. İnsanlığın doğayla kurduğu bağın aşınması ancak yaşamın doğayı şekillendirebilen nesnelere sürdürülmesiyle başlamıştır. Alacüvek köyündeki yaşam bu dönüşümü tamamlamamıştır. Onların yaşamında tarım toplumundan ve avcı toplayıcı yaşam biçiminden kalma izler vardır. Bu yüzden Huvat'ın köye getirdiği otobüs büyük bir şaşkınlığa sebep olur. Otobüsten önce ise köylülerin yaşamında mesafe kat etmek, yola çıkmak hiç de modern yaşama benzemez. Romanın hemen başında köylülerin bu hali anlatılır.

O zamana kadar Alacüvekliler, bir yerden bir yere eşek sırtında gitmeye bile pek alışık değillerdi. Gidip geldikleri yerler kasaba dışındaki iki adımlık yoldu. Kasabaya da öyle sık gidip geldikleri yoktu zaten. Üstelik bu uzun yolu kısaltmak için iyi de bir kolaylık bulmuşlardı. Köyden çıkar çıkmaz arkalarından azgın bir boğa geliyormuş gibi seğirtiyorlardı. Bitkin düşünce, kocaman bir kayayı sırtlayıp bir zaman tıslaya tıslaya yürüyorlardı (Tekin, 1984, s.10).

Romanın başındaki bu bölüm köy sakinlerinin yaşamlarının yalınlığının boyutunu gösterir. Yalınlığın bu kadar ileri düzeyde olması onların sobayı bile yabancılaşmasına sebep olacaktır. Huvat'ın şehirden getirdiği nesnelere doğal yaşamla modern yaşam arasındaki duvara çarpmaktadır. Huvat da bu durumdan hiç memnun olmaz çünkü radyo bile köylüde istediği etkiyi uyandırmayacaktır.

Romanın hemen başında köylülere dair bu bilginin anlatılması onların yaşamındaki nesnelere modern yaşamdan çok farklı olduğunu da ortaya koyar. Buradan hareketle köylülerin doğaya ait olmanın yalınlığını koruduğu anlaşılır.

Bu düşünceye ulaşabilecek bir başka roman görüntüsü ise Atiye'nin Nuğber'in doğumundan sonra lohusa halindeyken köylülerin davranışlarında ortaya çıkar. Bu sefer köylülerin yaşam biçiminde yaşanan ritüellere de tanık olmak mümkündür.

Bebeği ve anasını üst kata, tandır odasına çıkardılar. Kırmızı bir bez getirip lohusanın başına doladılar. Başucuna bir makas astılar. Aynı gün görülmedik bir törenle kızın adını koydular. Kocaman kara bir kazanda su kaynatıldı. Gelenler - köyün tüm kadın ve çocukları gelmişti - beraberlerinde getirdikleri çeşit çeşit kuru çiçek ve bitki kökünü kaynar suya attılar (Tekin, 1984, s. 12).

Köylülerin Atiye'nin iyileşmesi için buldukları çare onların doğaya yakınlıklarının bir görüntüsüdür. Bitkilerden ve ritüellerden oluşan tedavi denemesi köylülerin yaşattıkları geleneğin köklerinin doğaya uzanan yönünü gösterir. Buradan hareketle insanlığın doğayla kurduğu ve milyonlarca yıla dayanan iletişimin farklı yansımaları görülür. Doğa - insan bağı sürmektedir ve Alacüvek köylüleri için yaşamsal değeri de devam etmektedir.

Romanın bu konuda anlatacağı daha çok şey vardır ve bunun için Dirmit'in dünyaya gelmesi gerekmektedir. Dirmit, Nuğber'den sonra aileye katılacak ve doğayı yaşamının merkezine koyacaktır. Öyle ki onun bu tavrı köyün genel olarak doğayla kurduğu ilişkinin bile ötesine geçecektir.

Dirmit'in doğayla tanışması ve onu yaşamının bir parçası haline getirmesi, romanın gelişiminde önemli bir role sahiptir. Doğa Dirmit'in yaşamının gelişiminde ve karakterinin oluşumunda belirleyici role sahiptir. Çünkü Dirmit doğayla konuşur. Doğayı yaşamının varoluşsal bir parçası haline getirir. Kente gitmeden önce su yolunun kenarındaki çiçekle vedalaşması bunun en güzel örneklerindedir.

Birden kulağına ince, titrek bir ses çalındı. Sesin geldiği yere başını çevirdi. Su yolunun kenarında adını bilmediği, daha önce bu köyün bahçelerinde hiç görmediği incecik boyunlu, kırmızı bir çiçeğin kendisine baktığını gördü. Eğilip usulca parmaklarını çiçeğe dokundurdu. Yapraklarını, incecik boynunu okşadı. Çiçek nazlı nazlı başını salladı. Gözlerini yumdu. Ağır ağır soludu. Dirmit çiçeğin yanından kalktı. Koşmaya başladı. Çiçek arkası sıra ince titrek bir sesle bağırdı. - Güle güle, Dirmit kız... (Tekin, 1984, s. 68).

Dirmit'in doğaya yakın olması, onunla kurduğu ilişki hem insanın doğayla kurduğu bağı güdusel tarafını gösterir hem de Dirmit'in Atiye'ye olan benzerliğine dair de

ipuçları verir. Dirmit'in karakterindeki özgünlük açısından da bu nokta önemlidir. Atiye'nin köye gelişinde yarattığı şaşkınlıkla, Dirmit'in büyüdükçe ortaya çıkan karakterindeki özgünlüğün yarattığı şaşkınlık bu açıdan benzer. Burada doğanın varlığı devreye girer. İkisinin de özgün kişiliklerinde doğayla kurdukları ilişkinin rolü göze çarpar. Romanda Atiye'ye Dirmit'in yaptıklarını bazen rüzgâr haber verir.

Dam uçuran rüzgâr, karanlık bastırınca, "Cinler geliyor!" diye Dirmit'i korkutup eve getirdi. Kaşla göz arasında Atiye'ye onun avuç avuç toprak yediğini söyledi. Atiye, aç kız ağzını, kancık," diye Dirmit'i kapının arkasına kısırdı. "Toprak yiye yiye karnında solucan çıkacak geberesice," diye yere yatırıp dövdü (Tekin, 1984, s. 27).

Dirmit'in toprak yemesi de onun doğayla kurduğu bağı bir yansıması olarak görülebilir. Ana – kız bir şekilde doğayla iletişim kurabilmektedir. Bu açıdan benzerlik önemlidir. Dirmit burada daha özgür ruha sahip olmasıyla Atiye'den ayrılır. Dirmit'in doğayla kurduğu iletişim de daha yaşamsaldır. Atiye ise daha otoriter durur ve Dirmit'i kontrol etmek ister. Doğayla iletişimi de bu doğrultudadır. Atiye'nin doğayla kurduğu ilişkinin şamanist⁷ kültürü hatırlatır tarafını da bu açıdan değerlendirebiliriz. Avcı toplayıcı ve tarım toplumlarında görülen şaman karakteri doğayla konuşabilen onunla iletişime geçebilen bir yapıya sahiptir. Atiye bu nitelikleri hatırlatır özelliklere sahiptir.

Oğlu eve geldiğinde ortaya çıkardı. Bir yandan da büyücülüğe başladı. Kırk karabiberi okuyup üfledi. Bir saç üstünde kavurdu. Halit'i karabiber dumanıyla aynı odaya kapadı. Üstünden kapılara kilit vurdu. Bir yerden eşek dili buldu. Tuzlayıp haşladı, oğluna yedirdi. Sonunda oğlunu, bir ateş bir çırpınmayla deli gibi eve koşturdu (Tekin, 1984, s. 78).

Dirmit ve annesinin arasında bir farklılık daha vardır. Farklılık Dirmit'in kendi dünyasında doğayı yaşatma biçimiyle alakalıdır. Dirmit'in doğayla kurduğu bağ daha içseldir ve Dirmit'in varlığında, iç dünyasında saklı olarak yaşar. Doğanın Dirmit için hayatiliği onun çevresiyle yaşadığı uyumsuzluğun getirdiği sonuçların devamında daha çok belirir. Dirmit, doğaya giderek doğayla konuşarak rahatlamaya çalışır. Böyle olunca göç zamanının gelmesi Dirmit için çok zor olacaktır. O köyden göçe, doğadan kopuşa katlanamaz. Köyden ayrılmadan önce kaçır ve doğaya gider.

⁷ Ayrıca bakılabilir: Eliade: 1999, Balık: 2013a.

Ama Dirmit erkeklerden, kadınlardan, çocuklardan kaçtı. Köyün içinde tek başına dolaştı. Hem dolaştı, hem duvarlarla, su yollarıyla tomurcukları dökülmüş, yaprakları solmuş gül ağaçlarıyla, rüzgârla, pınarla konuştu. Bir yandan konuştu, bir yandan saklanacak yer aradı. Köyün tüm ahırlarını bahçelerini gezindi (Tekin, 1984, s. 63).

Dirmit için köyden ayrılmak, doğadan da ayrılmak demektir. Dirmit'in köyde kalmak için gösterdiği direnç onun doğaya aidiyetinin en önemli göstergesidir. Dirmit'in bağlılığı, insanın doğaya ait tarafının güçlülüğünü gösterir. Kente gidecek olmanın heyecanı ya da neşesi, merakı Dirmit'in varlığında kendini göstermez. O köyden dolayısıyla da topraktan, doğadan kopmak istememektedir.

Dirmit'in kent yaşantısı da onu doğadan koparmamıştır. Dirmit'in kente gelişiyle ilk işi, doğayla iletişimini, ilişkisini, ona bağlılığını sürdürebilecek doğaya ait unsurlar/detaylar aramak olmuştur. Bu maksatla doğayla iç içe geçmiş bir biçimde şekillendirdiği kimliğinin köyde bıraktığı eksik parçalarını tamamlamak için şehirde de kuşkuşotuyla iletişim kurmuş ve köpek karının yağmasını beklemiştir.

Dirmit, şehirdeki varlığıyla da doğanın insanın içindeki içgüdüsel gücünü gösterir.

Çocuklar demirlerden demirlere atlarken, Dirmit yere eğilip tanıdığı, bildiği otları aramaya koyuldu.

...

Dirmit saçlarından ve entarisinden olduktan sonra, at kestanenin altına sere serpe uzanmış, ince yapraklarını kol kol çevresine yaymış, kuşkuşotunun yanından ayrılmaz oldu. Sabahları gidip kuşkuşotunun başına oturdu (Tekin, 1984, s. 72).

Dirmit şehirde bile doğayı hayatının bir parçası yapabilirken ailenin diğer fertleri için durum pek de öyle olmamıştır. Bununla birlikte özellikle Huvat ve oğullarının köye duydukları özlem hissedilir. Ayrıca Huvat denizi seyrederek sıkıntılarını kurtulmaya çalışır. Yine de karakterlerin hiçbiri Dirmit kadar doğaya bağlı kalamayacaktır. Romanın başından şehre göçe kadar işlenen yaşam biçimi artık değişmiştir. Şehirle birlikte doğanın artık daha "az" olarak var olabilmesi bunun göstergesidir.

Alacüvek köyü, Huvat ve ailesinin yaşamları, köyün sakinleri ve tek başına Dirmit, romanın köyde geçen bölümlerinde doğanın canlılıkla yaşamlarını sarışlarını gösterirler. İnsanlığın doğayla bir ve iç içe olduğu dönemin ve milyonlarca yıl süren iletişimin

yansımaları romanın bu bölümünde özellikle karakterler ve mekânların birliğiyle oluşan ve gerçeğin sınırlarını zorlayan atmosferinde görülür. Aslında gerçeğin sınırlarını zorlama hali de insan ve doğanın yakınlığının boyutlarının artmasıyla belirebilen bir olgudur. Alacüvek'te yaşarken Atiye'nin büyüye başvurması ya da Dirmit'in yaşamını kontrol edebilmek için aradığı yollar, batıl inançlar bunun yansımasıdır. Dirmit'in gerçekliğin sınırlarını aşması da doğayla kurduğu iletişimle olur. Dirmit'in cinli kız olarak adlandırılması bunun en belirgin örneğidir romanda.

Sevgili Arsız Ölüm, özellikle ilk bölümünde ortaya çıkardığı atmosferle insanlığın doğaya ait ve hiç kaybolmayacak olan parçasının varlığını vurgular. Romanın bu bölümü doğanın insan varoluşundaki çok güçlü yönüne işaret eder ve böylece romandaki doğa farkındalığının başka bir boyutu görülür.

Sevgili Arsız Ölüm'ün doğa ve insan arasındaki bağa yaptığı güçlü vurgunun farklı bir yansıması *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda görülür. *Berci Kristin Çöp Masalları* bambaşka bir çevrede başlar. Hatta romanın başladığı çöplük mekân olarak doğanın varlığının ve varoluş biçiminin en olumsuz biçimleriyle ortaya çıktığı yerdir. Böyle düşünüldüğünde romanın insan–doğa ilişkisinin güçlü köklerine dair hissettireceği duygu ve düşünceler sınırlı kalacakmış gibi görülebilir. Ancak roman kurduğu güçlü ironik ifade biçimiyle insanın içindeki doğanın varoluşsal gücünün çok etkili olduğunu gösterecek yönleri sahiptir. Doğaya yakın bir yaşam biçiminden gelen konducular göçle bu yakınlığı kaybetmişlerdir. Ancak onların yaşamları bu yakınlık durumunun dışında sürdürülebilecek niteliklere sahip değildir. Buradan hareketle Çiçektepelilerin varlığı doğrudan doğruya doğaya bağlıdır. Çünkü bildikleri tek yaşam biçimi doğayla birlikte ürettikleri yaşam biçimidir.

Romanın başında yeni bir yaşam alanı kurmaya ihtiyaç duyan bir insan topluluğu vardır. Onların kurmaya çalıştıkları yaşam alanının merkezi ise çöplük olacaktır. Romanın insan doğa ilişkisine dair kurduğu bağın ironik yönü burada göze çarpar. Çöplük tek başına bir mekân olarak aslında insan doğa ilişkisi arasındaki çarpıklığın bir sonucunu gösterir. İnsanlık milyonlarca yıl boyunca avcı-toplayıcı yaşam biçimini sürdürürken sonrasında da tarıma dayalı olarak yaşarken bu tür mekânların ortaya çıkması

imkânsızdır. Çöplük ancak insan - doğa ilişkisinin aşınmış olduğu bir yaşam biçiminin ürünü olabilir. Kirliliğin ve doğayı kirletmenin sembolü haline gelmesi de bunu gösterir. Romanda çöplük çevresinde kendilerine yeni bir yaşam alanı kurmaya çalışan insanların durumundaki ironi de burada başlar. İlerde Çiçektepe olarak anılacak olan bu mekânın kurucusu insanlar, aslında köyden göç eden bir topluluğun özelliklerini yansıtır. Doğanın merkezde olduğu bir yaşam biçiminden, doğayı kirleten ve yok eden bir yaşam biçimine göçmüşlerdir. Bildikleri yaşam biçimi doğaya yakınlığa, onunla birlikte yaşamaya dayalıdır.

Romanın başlangıcında çöplükte yaşayan insanlar hayatlarını sürdürebilecekleri evler inşa etmeye çalışırlar ancak rüzgâr onlara engel olur, evlerinin çatılarını uçurur.

Fabrikaların makineleri durdu. Işıkları söndü. Tepe kopkoyu bir karanlığa gömüldü. Rüzgâr gece yarısından sonra konduların çatılarına yanaştı. Çatıları sökülüp kanatlandı. Çatılara bağlı beşiklerde uyuyan bebekler de çatılarla birlikte uçup gitti (Tekin, 1985, s. 10).

Konducuların rüzgârla mücadelede başarılı olmaları ise çok zordur. Çünkü onlar köyden göçmüş bir topluluk olarak doğayla birlikte yaşamının yollarını öğrenmişlerdir. Çöplük kıyısında kurulan yaşam ise çöplüğün olanaklarına dayandığından doğadan uzaktır ve onları doğayla mücadeleye mecbur bırakır. Yine de Çiçektepe sakinleri doğaya sıkı sıkıya bağlıdırlar. Öyleki doğayla mücadele için bile akıllarına eski yaşam biçimlerinin yöntemleri gelir. Doğayla mücadele ederken doğanın yaşayan haline saygı göstermeyi öğrenmişlerdir. Kent toplumundan farklı olarak doğaya canlılık atfederler ve çözümü de bu canlılık üzerinden bulmaya çalışırlar. Bu tavır doğaya ait, doğaya yakın insan topluluğunun tavrıdır ve Çiçektepeliler'de de fazlasıyla vardır.

Rüzgâr esip durdukça Çiçektepe'liler rüzgâr üstüne çeşit çeşit hikâye uydurdular. Rüzgârın bu tepeye sevdalı olduğunu, gelip bu tepenin başına konu kurdukları için kendilerine içerlediğine inandılar. Rüzgârın adını alırlarsa durulacağını düşündüler. O sıralar doğan çocuklara kız erkek ayırmadan 'Rüzgâr' adını verdiler (Tekin, 1985, s. 23).

Doğayla mücadele, başlarda, konducuların hayatlarının en mühim meselesi haline gelmiş gibi görünür. Ancak romanın ilerleyen bölümlerinde aslında asıl mücadele edilmesi gerekenin doğa olmadığı anlaşılacaktır. Çünkü çöpün yaydığı zehirli kokular,

fabrikalardan yayılan zehirli sular insanların hayatını etkilemeye başlayacaktır. Romanda bu görüntülerinin belirmesiyle birlikte doğa – insan ilişkisine dair başka bir anlam katmanı görülür. Simgesel olarak çöp üzerinden mekânın insan – doğa ilişkisi bağlamında ortaya çıkan varoluşsal boyutu öne çıkar. Çiçektepe'deki topluluk yeni bir yaşam biçimiyle karşı karşıyadır. Doğaya olan yakınlıklarını kaybetme tehlikeleri güçlü biçimde belirmiştir. Onların doğadan uzak biçimde kurmaya çalıştıkları yaşam hayatlarını daha da zorlaştıracaktır. Romanın bu noktası temel bir yanılısımaı açığa çıkarır. Bu yanılısamanın kökeninde de çöplük vardır. Doğadan kopup çöple birlikte, çöpün imkânlarıyla yaşayabileceklerini sanmaya başlar Çiçektepe sakinleri. Doğa sayesinde yaşayan insanlar, çevrenin olanakları dahilinde benzer bir yaşam alanı kurmak ister. Ancak çevrenin ana ögesi “çöp” olunca yanılısama da başlamış olur. Çiçektepeliler koyun sağan kızlarla, çöp ayıklayan kızları bile aynı kefeye koyarlar.

Köyde yazıda yaylayan, gece dışarda kalan, koyunları sağmaya giden kızlara 'Berci kız' denirdi. Koyunların sütünü toplayıp köye getirmeleri kıymetli bir iş olarak görüldü. Bir kızın terbiyesi süt toplamaya gidip gelirkenki haliyle tavrıyla ölçülürdü. Bercilik eden kızlar saçları sıvazlanarak “Berci kızım!” diye sevilirdi. Çiçektepe'de yalnızca çöp ayıklayan, çöp toplayan kızlara bu sıfat layık görüldü. Ancak böyle kızlar “Berci kızım!” diye sevildi, övüldü. Bir kızın Çiçektepe'de terbiyesi çöp toplayıp toplamadığıyla, çöp toplamaya gidip gelirkenki haliyle tavrıyla ölçüldü (Tekin, 1985, s. 22).

Romanın bu bölümünde doğadan alınan sütün yerini, ayıklanan çöpün aldığı görülür. Kültürel olarak da Çiçektepeliler bu dönüşümü gerçekleştirmişlerdir. Varlığın doğaya bağlılığı, yerini çöpe bağlılığa bırakmıştır. Hatta Çiçektepelilerin sürekli danıştığı, bir nevi onlara manevi liderlik yapan Güllü Baba da bu yönde değişmiştir.

Güllü Baba bir kederle elini alınca verdi. Uzun uzun kendini dinledi. Bastonunu yanağına dayayıp bir şeyler mırıldandı. Sonra yıkımcılar kondu kurdukları tepenin yerini unutuncaya kadar inşaatta yatıp kalkmalarını öğütledi. “Çöpe sahip çıkar kondularını kurarız,” dedi (Tekin, 1985, s. 15).

Güllü Baba Çiçektepelilerin kurtuluşunu çöpe sahip çıkmakta bulmuştur. Böyleyken romanın ilerleyen sayfaları tersini gösterecektir. Çöplük yaşamı tüketen bir varlık haline gelecektir. İçgüdesel olarak doğayla güçlü bağlar kuran Çiçektepeliler çöpten olumsuz yönde etkileneceklerdir. Zamanla doğayla değil çöplükle mücadele eder hale geleceklerdir. Romanın başında doğanın mücadele edilmesi gereken değil tersine

beraber olunması gereken bir varlık olduğu anlaşılır. Çünkü Çiçektepeliler henüz çöplüğe yerleşmeye çalışırken ve Çiçektepelilerin konduları sürekli yıkılırken kuşlar ilk önce onların yerini yıkımcılara belli etse de sonra onlar için ağlamışlardır.

Romanda doğanın değerinin Çiçektepeliler için iyice belirmeye başladığı noktalardan biri de yine Güllü Baba'yla ortaya çıkar. Güllü Baba çöpe sahip çıkıp yaşamı devam ettirmeyi tavsiye etmişti. Ancak çöp yaşamsal olarak yıkım, kirlilik ve hastalık getirince Güllü Baba'nın tavrı da tamamen değişir.

Fabrika artıkları bastonun kudretini eritip bitirince, Çiçektepe tüm umudunu Güllü Baba'nın gözlerinden akıttığı hikmetli suya bağladı. Güllü baba bir yandan fabrikalar, rüzâr, çöp ve işsizlik üstüne çeşitli görüşler ileri sürerken, bir yandan da su için artıklardan, çöpten yayılan hastalıkları geçirmek için, iş için durmadan toprağı dinleyip ağladı (Tekin, 1985, s. 31).

Çöpün yaydığı sular, kokular Çiçektepelilerin hayatını kötü etkilemiştir. Güllü Baba'nın toprağı dinleyip ağlaması ise Çiçektepeliler için doğanın varlığının varoluşsal boyutunu yeniden gösterir. Ayrıca Güllü Baba'nın toprakla kurduğu iletişim de roman karakterlerinin doğaya yakınlığının bir başka boyutunu gösterir. Güllü Baba'nın toprakla kurduğu iletişim *Sevgili Arsız Ölüm*'ü de hatırlatır. İki romanın en temel benzerliği de burada başlar. Toprağı dinleyip ağlayan Güllü Baba, rüzgâra yaşamsallık atfedilen Çiçektepeliler ve Alacüvek'teki köylüler, Dirmit, Atiye aslında doğaya yakınlıkları itibarıyla örtüşürler. İki romanın doğa duyarlılığı kıra ait yaşam biçiminin ve duyumsayış tarzının benzerliği açısından birbirine yaklaşırlar.

Şehir- kır karşıtlığı içerisinde, çöplükte yaşam doğanın insan varoluşundaki yerini anlama açısından çok değerlidir. Doğanın varlığı ve yaşamı sürdürülebilir kılması fabrika atıkları ve çöp onun yerini alınca sekteye uğramıştır. Çiçektepeliler en önemli yaşamsal güçleri olan doğayı şehre göçerek kaybetmişlerdir. Romanın sonlarında çok güçlü biçimde doğanın -insanın varoluşu için çok değerli olan doğanın- kirlilişinin hüznü insan – doğa yakınlığına göndermelerle ve simgelerle çöp yangının ortaya çıkardığı yaşamsal felaket ve doğa felaketi üzerinden anlatılır.

Sokağa çıkan konducular kül olmuş evlerin başında uçuşan martularla birlikte dönüp duran çingeneleri gördüler. Uykulu gözlerini kırıştırarak çöp tepelerine

doğru yürüdüler. Çeri Mahmut ölen çingenelerin ve ayıların başına oturdu. Etrafını öteki çingeneler aldı. Konducular beş altı adım uzaktan Çingeneleri sardılar. Çingeneler ellerini birbirlerinin ellerine vurarak Romanca bir şeyler mırıldandılar. Konducular ses çıkarmadan Çingenelere baktılar. Ölen ayılar ve insanlar çöp tepelerinin başına gömüldü.

Çöp yangınının ölü külleri Çiçektepe'nin sokaklarında savrulurken karton evler yeniden kuruldu. Martıların yanıklarına salça sıvandı. Kanatları kırmızılandı (Tekin, 1985, s. 97).

Berci Kristin Çöp Masalları ayrı ayrı her bir “masal”ın içerisine insana, doğaya, yoksulluğa, kente, kıra ve göçe dair düşünsel ve yaşamsal ögeler ekleyen bir romandır. Romanın hüznü ve mizahı köyden göçüp gelen insanların yaşamlarındaki öykülerin içinde belirir. Her biri yaşamsal olarak bağlandığı doğayı bırakıp onun tam karşısına konumlanan çöpe göçmüşlerdir. Kentliler, onları oradan atmak isterler. Hepsi bir araya gelince *Berci Kristin Çöp Masalları*'nın tüm bu zıtlıklar üzerinden insanın milyonlarca yıllık köklerine ve doğaya bağlı kalmasının değerini vurguladığı görülür.

Sevgili Arsız Ölüm ve *Berci Kristin Çöp Masalları*, karakterlerinin taşıdıkları doğaya bağlı ve doğaya yakın yaşama biçimleri üzerinden birbirine yaklaşan romanlardır. Her iki romanın karakterleri de köy kökenlidir ve kentin karşısına çıkardığı güçlüklerle baş etmek onların temel meselelerindedir.

Sevgili Arsız Ölüm köy yaşantısını, oradaki doğa insan uyumunu net bir biçimde ortaya koyar. *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda ise göçün sonunda ortaya çıkan yaşam mücadelesi ve bambaşka bir yaşam alanı vardır. Bu, iki roman arasındaki temel farkların başında gelir. Böyle olunca roman atmosferleri de farklılaşır. Ancak doğa duygusu her iki romanın karakterlerinin yaşamlarında güçlüdür. İki romanın doğaya yakınlık meselesi etrafındaki ortaklığı da bu noktada derinleşir.

2.1.2. Doğayı Arayış

Tarihsel süreç içinde sanayinin, teknolojinin gelişmesiyle ortaya çıkan büyük kentler ve kent yaşamı doğanın günlük hayattaki varlığını sınırlar hale getirmiştir. Kentlerde doğanın varlığı ölçülüp biçilerek ayarlanır. Doğaya ne kadar yaşam hakkı tanınırsa doğa ancak kentlerde o kadar kendine yer bulabilir. Ancak bu da tıpkı *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda çöplük üzerinden ortaya çıkan yanılısamaya benzer bir durumu ortaya

çıkartır. Çünkü aslında insanın doğa olmadan yaşaması imkânsızdır. Böyle olunca da doğaya dair bir arayış kentli insanın yaşamının bir parçası haline gelebilir. Bu da varoluşa dair bir arayıştır. İnsanın doğaya bağlı tarafı doğanın aranması durumunu ortaya çıkarır. Latife Tekin'in *Ormanda Ölüm Yokmuş*'la başlayan, *Unutma Bahçesi* ve *Muinar*'la devam eden son romanlarında kentli karakterlerin öne çıktığı ve doğayı aradıkları, doğa üzerine düşündükleri görülür. Bu romanlardaki karakterlerden Muinar, bambaşka bir yerde durarak diğerlerinden ayrılır. Muinar, insanlık tarihinin farklı dönemlerini görmüş, o dönemlerdeki doğayı ve kadını gözlemlemiştir. Muinar'ın bu özelliği onun varlığının tarihsel bir noktaya konumlanamayacağını gösterir. Muinar bu özelliklerinden dolayı kendini coğrafyası belirsiz ve zamansız olarak tanımlar. Bilgeliğinin kaynaklarından olan bu zamansızlık haliyle içinde uyandığı Elime'nin arayışında ona yol gösterir.

Ormanda Ölüm Yokmuş tüm bunlar doğrultusunda öne çıkan ilk romandır. Roman, insanlığın doğaya ait tarafını vurgulayan ve arayan düşünüş süreçlerini içinde barındırır. Romanın bu yönü Emin ve Yasemin karakterlerinin konuşmalarında ve düşüncelerinde net olarak belirir. Emin de Yasemin de kişilik olarak şehir hayatının getirdiği yaşam biçimlerinden farklı özellikler gösterirler. Anlatıcı daha romanın başında Emin'in yaşadığı ikilem üzerinden onun yalnızlığını ve içinde uyanan "eski zaman ruhu"nu vurgular.

Yataktan zihin ve yürek yorgunluğuyla kalkmak yaşama katılma isteğini köreltiyordu. Kaçınılmaz bir biçimde yalnızlaşmıştı, ama buna karşılık, gündelik karmaşanın uğultusundan sıyrılıp öyle bir dinginliğe kavuşmuştu ki sonunda içinde yeniden, sessiz bir dünyanın bir parçası olduğu eski zamanların ruhu dolmuştu (Tekin, 2013, s. 11).

Emin'in içinde uyanan sessiz bir dünyanın parçası olunan dönem, insanlığın doğayla birlikte yaşadığı döneme uzanır. Burada vurgulanan sessizlik kavramı önemlidir. Modern hayatın kuşattığı bir yaşam alanında sessizliği bulmak zordur. Emin'in gündelik hayattan kaçıp yalnızlaşmasının sebebi de budur. Onu yalnızlığa iten kaçış hali ona eski zamanların ruhunu getirmiştir. İnsanlığın doğaya ait yanına dönüşün Emin'in arayışlarından biri olabileceği böylece ortaya çıkmış olur.

Emin'in arayışının hayatına yansması onun evini kurgulayış biçiminde de görülür. Emin gündelik yaşamdan kopup kendini doğaya eklemek istemektedir. Dinginliğe kavuşabilmesi de ancak böyle olabilmektedir. Onun yaşamı algılayış biçimi bir çeşit özlemin içinde uyanmasıyla da alakalıdır. Emin doğayı yaşamına ekleyerek bu özlem duygusunun üstesinden gelir. Evini de bu duyguyla kurgular. Yapraklar evin görünümünün bir parçası olur. Emin, ormandan getirdiği nesnelere evini donatır.

Ta o günlerde kanatlı tohumlar, kozalaklar, at kestaneleri toplar, bunları cam kavanozlarda biriktirir, bir resim ya da heykelcik satın almaya gelen kimseleri yolcularken ellerine bir deniz kabuğu ya da bir kemik parçası tutuştururdu. Asıl büyük yaratıcı her şeyi yerinden oynatan rüzgârdı ona göre; aşındıran su, yağmur, tapılası güneş... (Tekin, 2013, s. 34).

Emin'in doğaya ait nesnelere karşı gösterdiği bu tavır onun doğaya atfettiği ayrıcalıklı konumu gösterir. Emin evine gelenlere bile doğayı hatırlatmak istemektedir. Doğa onun için varlığın kaynağı haline gelmiştir. Emin'in doğayı bu kadar değerli görmesi ve yaşamın merkezine koyması onun içinde yaşattığı doğa duygusunun güçlülüğünü gösterir. Doğaya, doğa merkezli bakabilmesi aslında onun insanlığın kadim köklerindeki yaşayış biçimini tekrar canlandırmak istemesinin de ifadesidir. Emin'in düşünceleriyle doğaya bakıldıkça onun doğanın yaratıcılığı üzerinden geliştirdiği bakıştan ve eski zaman ruhlarını arayışından insanlığın doğadan ayrılmaz köklerine gidilir.

Romanın Emin aracılığıyla geliştirdiği doğayı algılayış biçimi Emin'in doğa görüşünün daha derinlikli ifadeleriyle devam eder.

Yapraklar yerli yerinde duruyordu neyse ki! Orman resimleri, taşlar... Yapraklar da bulutlar gibi rüzgârı görünür kılıyor, yaprakların kıpırtısı, bulutların hareketi olmasa boşluğun ürkütücü derinliğiyle yüz yüze kalırdık (Tekin, 2013, s. 18).

Emin'in doğa merkezli düşündüğü romanın bu satırlarıyla net olarak ifade edilir. Doğa merkezli düşünen Emin modern yaşam içinde doğaya yabancılaşmış insanın içinde yaşattığı doğa duygusunun ne kadar güçlü olabileceğini de gösterir. Aslında tam tersinin olması daha muhtemel görünürken Emin, duvarların, bacaların arasından doğaya ulaşmanın yolunu arar. Ormanı yaşamına ekler.

Emin ormanı yaşamının bir parçası haline getirirken onunla birlikte bu sürece Yasemin de katılır. Emin ve Yasemin'in arkadaşlığı onların ormana gitmeleriyle yakından ilgilidir. Orman onların arkadaşlığının da varoluşsal yönünü temsil eder. İki roman karakterinin duygu ve düşünce dünyalarının ortaya serilişi ormana bakışları aracılığıyla gerçekleşir.

Yasemin'in Emin'le kurduğu iletişimden aslında onun da insanlığın köklerinden modern hayata yansıyan doğa duygusunu yaşattığını anlarız. Yasemin, ormanın insanlığın geçmişinden bugüne ne kadar hayati olduğunu vurgular. Burada Yasemin'in doğayı duyuş tarzındaki farkındalık belirir. Yasemin, romanın daha başlarında yaptığı yolculukların birinde, ormanın zamanı kapsayan varlığına vurgu yapar.

Yasemin o gün de ağaçların arasına sesiyle girdi; “Ormanda yürürken zamanın içinde geri geri gittiğimi hissediyorum,” dedi, “insanlar ağaçlardan korkmakta haklıymışlar...” (Tekin, 2013, s. 24)

Yasemin'in düşünceleri insan – doğa ilişkisinin zamanın başlangıcından bugüne süregelen bağlılığını ifade eder. Ormana girince hissedilen zamanda geri gitme durumu ormanın taşıdığı ruhun insan doğa ilişkisinin en başından bugüne kadar taşıdığı bütünlüklü durumu vurgular. Ormanda zaman algısı farklı bir evreye geçmektedir. Ağaçlardan korkma meselesi ise modern yaşamın doğadan kopuk halinin ironik bir ifadesi olarak görülebilir. Romanın sonraki sayfalarında Yasemin ormanın değerini ve varoluşsal tarafını tekrar vurgulayarak düşünceyi pekiştirir.

Ağaçlar olmasa yaşamıyor olacaktık... Ormanın yeşilliği... Yeryüzündeki yaşam zincirinin ilk halkası... Buraya gelmemiz çok fazla hayatta kalmak istediğimizi gösteriyor bana göre, sen, dağılıp gitmekten, aklın ötesine savrulmaktan söz ediyorsun, ama yaprak toplanmanın delilikle bir ilgisi yok (Tekin, 2013: 70).

Emin ve Yasemin'in ormana gidişlerindeki bir başka taraf da onların amaçsızlığında saklıdır. Ormanın parçası olabilmek, doğanın içerisinde bir özne olmaktan öte nesne haline gelebilmek de aslında bu amaçsızlık durumuyla ilgilidir. Ormanı dönüştürmek, ondan yararlanmak düşüncesi modern hayatın doğaya bakış biçimlerinden biridir. Ama

Emin ve Yasemin'in sadece lale ağacını aramak gibi aslında faydadan uzak, ormanın varlığının içinde amaçsızca yaptıkları bir arayış vardır.

Onların ormanı görüş biçimleri doğanın insan varlığındaki ayrılmaz, vazgeçilmez yönünün sürekliliğini vurgular. Ormandaki gezileri boyunca ormanın zamansızlığına ve eskiliğine yaptıkları göndermelerle bu anlaşılır. Tüm bunların ışığında bütünlüklü olarak düşünüldüğünde insan-doğa bağının her şeye rağmen insan varoluşunda yaşadığı sonucuna ulaşılır. Roman, doğanın yaşamsal varlığının, değerinin orman üzerinden dile getirilişidir. Bir diğer nokta ise bu vurgunun orman - kent karşıtlığı üzerinden yapılmasıdır. Ormanın içindeki ağaçlardan otlara, hayvanlardan türlü türlü bitkilere ve sulara kadar geniş ve adeta sonsuz bir mekânın varlığı kentteki yaşamdan çok daha farklı başka türlü mekânsal bir varoluşu ifade eder. Emin'in kentteyken çevresini gözlemleyişi içerisinde gördüğü manzara bu karşıtlık üzerine düşünmemizi sağlar.

Farkına varmaksızın göğe yükselen yapıların üstünde hızlıca göz gezdirip yine en uç noktayı belirlemişti; bakışıyla, orda burda seçilen paslı bacaların birbirlerine olan uzaklığını ölçüyor, ziftli duvarların kapladığı alanı boşluklarla karşılaştırıyor, çanak antenleri su depolarına, tepeleri ışık veren ağaçları bulutlara oranlıyordu (Tekin, 2013, s. 10).

Anlatıcının şehrin görünüşünü Emin'in gözüyle verdiği bu bölüm, romanın ilerleyen satırlarında Emin'in içinde gelişen orman duygusuyla karşılaştırılınca daha da dikkat çekici hale gelir. Emin şehrin duvarlarını, bacalarını görür sonra ormana gider.

Kent çanak antenleri, bacaları barındıran bir ormandır. Emin ise içinde eski zamanların ruhu olan bir roman karakteri olarak ormanı seçecektir. Romanın bu noktasından sonra kente ait görüntüler azalır. Artık romanın atmosferini ormanın varlığı ele geçirir. Yine de anlatıcı bu paragrafla yüzünü ormana dönen Emin'in geride ne bıraktığını göstermiş olur.

Emin'in içinde uyanan eski zamanların ruhu ve Yasemin'in ormana gidince hissettiği zamanda geri gitme duygusu *Ormanda Ölüm Yokmuş*'un insanlığın doğaya ait köklerine karakterler aracılığıyla bağlandığını gösterir. Emin ve Yasemin'in ormanda aradıkları duygu da bu zamansızlık ve geçmişe bağlanma durumuyla ilgilidir.

Unutma Bahçesi ise doğa duygusunun ve duyarlılığının mekânın varlığı ve kuruluşu üzerinden karakterler sayesinde belirlediği bir romandır. Roman bu yönüyle *Ormanda Ölüm Yokmuş*'a yaklaşıır. Bu iki romanda da bahçe ve orman mekân olarak romanların karakterleri haline gelmişlerdir.

Unutma Bahçesi, Şeref karakterinin kurduğu bahçenin varlığı etrafında doğa ve düşünce odağında ilerleyen bir anlatı yapısını barındırır.

Romanın doğa düşüncesine yaptığı göndermelerin yaşamsal boyutu karakterlerin *Unutma Bahçesi*'ne geldikten sonra gösterdikleri doğa algısı üzerinden yapılır. Burada Şeref doğaya bakışıyla öne çıkar. Şeref'in doğaya yaklaşımı romanın gidişatını belirler. Ayrıca Tebessüm'ün doğayı duyumsama biçimi de Şeref'in bakış açısı üzerine geliştirdiği düşünceler ile yakından ilgilidir.

Unutma Bahçesi'nde romanın ana karakterlerinden Şeref'in doğa, yaşam ve varlık odağındaki düşünsel arayışları öne çıkar. Onun doğa odaklı arayışı *Ormanda Ölüm Yokmuş*'taki Emin'i de hatırlatır. Benzerliğin temel noktası aslında ikisinin de kent yaşamına ait dönemleri hayatlarında geçirmiş olmalarıdır. Şeref, *Unutma Bahçesi*'ne gelerek hayatına doğayı eklemeyi seçer. Emin ise ormana giderek doğaya dönüşünü gerçekleştirmeye çalışır.

Şeref'in doğayı kendine özgü bir biçimde duyumsadığı fark edilir. Doğanın ikizliğine dair söyledikleri onun doğayla iletişim kurmayı başardığını gösterir.

“Doğada insanı düşlere sürükleyen böyle bir ikizlik durumu vardır. Aynı şeyin büyüğü, küçüğü, bitkisi, hayvanı, insanı... Bir yerlerde dünyanın ikizi uçuyor olmalı, doğa bana bunu söylüyor, kendisinin bir ikizi olduğunu...” (Tekin, 2014).

Şeref'in doğaya yakın kişiliği onun romandaki diğer karakterlere olan yaklaşımını da belirler. Şeref *Unutma Bahçesi*'ne gelenlerin doğaya bakışlarını değiştirmek ister. Onların ön yargılarının üzerine giderek bunu yapmaya çalışır. Tebessüm'ün doğayı farklı gözlerle görmesini sağlamak ister. Romanda anlatıcı konumunda olan Tebessüm de bunun farkındadır.

Daha şişelerin sıkıntısını üstümden atmadan, karaböceklerin nasıl yürüdüklerine dikkat edip etmediğimi sordu. Etmişimdir herhalde ama gözümde canlanmadı. ‘Yerde kürek çeker gibi yürüyorlar, dikkat et bundan sonra... Onların yürüyüşlerine bakarak gelecek zaman için bir kayık tasarladım... Görmek ister misin? Karaböcekler, toprağı su gibi hissediyor... Kesin... Eminim... Bak nasıl kürek çektiklerine, unutma...’(Tekin, 2014, s. 14).

Karaböcekleri, Şeref diğer insanların gördüğünden farklı görür. Aslında onların varlığından yaşayış, biçiminden bir sonuca vararak yaşantı biçimi aramaya çalışıyor. Böyle düşünüldüğünde Şeref’in arayış biçiminin doğadaki varlıklara bağlı ilerleyişi önemlidir.

Şeref’in doğaya dair arayışının, düşünme biçiminin en önemli odak noktalarından birini de unutma fikri oluşturur. Şeref insanlığın geçirdiği süreçlerden bir tür rahatsızlık duymaktadır. Geçen yüzlerce binlerce yıl insanlığın özüne dair çok önemli bir bilgiyi insanın elinden almıştır. Şeref burada da doğadan yana tavır almak istediğinden bugüne kadar geçen süreçte insanlığın inşa ettiği her şeyden ve ilerlemeci bakış açısından uzak durmak istemektedir. Bunun yolunun da unutmaktan geçtiğini söyler:

Ben bir şey biriktirmiyorum, unutuyorum her şeyi, biriktirmekten vazgeçtim senin gibi, bana kalsa, gelin hep beraber geçtiğimiz bin yılı, iki bin yılı, geride bıraktığımız binlerce yılı unutalım, geleceğe doğru ilerlediğimiz düşüncesinden kurtulalım, hep birlikte ilkelleşme yarışı başlatalım, geçmişe doğru bir maceraya atılıp adım adım bulunduğumuz, keşfettiğimiz, yaptığımız her şeyi kaldıralım ortadan... Kafamda böyle şeyler var ama merak etme, kalkıp insanlara bunları anlatmıyorum (Tekin, 2014, s. 194).

Şeref’in sözlerinin ilkelleşmeye ve ilerlemeye dair yaptığı vurgu bir karşıt durumu ortaya çıkarır. Şeref’in doğaya dair varoluşsal olarak aradığı düşünce ya da duygu durumu da burada gizlidir. Şeref ilerleme fikrine karşıdır. İlerlemeci anlayışın doğayı dönüştürücü tavrı insanlığın elinden içinde yaşattığı doğa duygusunu almıştır. Şeref’in unutma düşüncesi de bu doğrultuda anlam kazanır.

Şerefi çok yakından takip eden Tebessüm’ün doğaya bakışı da Şeref’in düşünceleri ve yol göstericiliği etrafında şekillenecektir. Tebessüm, Şeref’le yaptığı konuşmalarda onun doğaya bakışını öğrenir. Şeref de eski insan topluluklarından dem vurmaktadır.

Eski insan topluluklarının hayatı kavrayışı, Kızılderililerin doğayla kardeşliği,

şamanların uçma deneyimine filan kendimi heyecanla kaptırışken, sesimizin bomboş bir sessizlikle yankılanmaya başladığını hissettim (Tekin, 2014, s. 57).

Şeref'in eski insan topluluklarını Tebessüm'e anlatmasından onun bu tür yaşam biçimine gösterdiği ilgi de anlaşılır. Şeref'in doğayı arama biçimindeki asıl özgünlüğün "unutma" kavramı etrafında şekillendiğini yeniden vurgulamak yerinde olacaktır. Unutma Bahçesi'nin varlık amacı da unutma ile ilgilidir. Bahçedeki karakterlerin yaşamlarının önceki kısımlarından sonra bahçeye gelme sebepleri de unutulabilme amaçlıdır. Unutmanın nasıl gerçekleşebileceği ise romanın doğaya bağlandığı noktalardan en önemlisini teşkil eder. İnsanın doğanın içerisinde bir nesne olarak varlığını sürdürdüğü zamanlardan çok farklı olarak bir özneye dönüşüp onu dışarıdan görmeye başlaması unutulabilme durumunu da belirler. Doğayı dışarıdan görmek, onu nesneleştirmek tarihsel süreç içerisinde bilginin taşınabilmesiyle olmuştur. Bu, unutma durumunun tersidir. Bilgiyi taşımak, kayıt altına almak aslında unutmamaya bir çözüm olarak görülebilir. Böyle düşününce Şeref'in unutma ve ilkelleşme kavramlarıyla anlatmak istediği daha net olarak anlaşılır. Doğanın karşısında bir özne konumuna gelmek bilinç düzeyini de değiştirmiştir. Bu bilinç hali içerisinde unutma kavramından ne kadar bahsedilebilir? Romanın önümüze getirdiği unutma kavramı ya da unutulabilme aslında tamamen doğadan uzak oluşumuzla ilgilidir ve doğayla aramızdaki temel farklılıklardan birine de göndermede bulunur. *Unutma Bahçesi* bu düşünceyi Nietzsche aracılığıyla ortaya koyar.

Bak şu yanından otlanarak geçip giden sürüye: dün nedir, bugün nedir bilmez, oraya buraya zıplar, otlar, dinlenir, geviş getirir, yeniden zıplar, hep böyle sabahtan akşama, gündün güne, haz ve acısıyla sıkı sıkıya ânın boyunduruğuna bağlıdır. Bu yüzden de ne hüzünlenir ne sıkılır. Bunu görmek insana koyar, çünkü o, hayvan karşısında insanlığıyla böbürlenir, ama gene de onun mutluluğuna kıskançlıkla bakar - zira tam istediği budur, hayvan gibi ne hüzünlü, ne sıkıntılı olmak, ama boşunadır bu istediği, çünkü o bunu hayvan gibi isteyemez. İnsan sorar herhalde hayvana: niye bana mutluluğunu anlatmıyorsun da öyle bakıp duruyorsun? Hayvan da yanıt vermek ve şöyle demek ister; şundan dolayı ki, ben söylemek istediğimi hemen unutturum - ama bu yanıtı da hemen unuttur ve susar. İnsan da şaşkınlığıyla kalır.

Ama kendi kendine de şaşar, unutmayı öğrenememesine, ve geçmişlere sürekli asılı kalmasına: ne kadar uzağa, ne kadar hızlı koşarsa koşsun, zincir de yanında koşar (Tekin, 2014, s. 267).

Nietzsche'den alıntılanan bu kısım bir nevi romanın merkezindeki düşünceyi ve soruyu da ortaya koyar. İnsan ve doğa arasındaki farklılıklardan birinin unutulabilme meselesi

olması ve insanın bunun arayışına düşmesi ilgi çekicidir. Roman bu konuya Unutma Bahçesi üzerinde odaklanır. Romadaki karakterler kentten bahçeye gelirler. Onların yaşamları buraya gelince değişir. Unutma Bahçesi onları doğayla baş başa bırakmaya çalışır. Unutabilmek için doğaya dönüşebilmek gerekmektedir. Doğanın şehirden görünen yüzü karakterleri korkutsa da Şeref onları doğaya katmak ister.

Bana sorarsanız yılanların oradan oraya süzül­düğü bir bahçede insan her şeyi daha çabuk unuttur, acı veren anılar uykuya dalar (Tekin, 2014, s. 139).

Doğaya dönerek unutabilmek ancak bahçe sayesinde olabilecektir. Bu açıdan bakıldığında Unutma Bahçesi'nin dünyadan soyutlanmış halinin önemi de görülür. Bahçe insanların doğaya dönük tarafını aramalarını da sağlar. Ancak bu kolay değildir. Çünkü modern hayattan gelen herkes beraberinde oranın ruhunu da getirir. Bir yaşam alanı olarak Unutma Bahçesi de bu ruhu kırarak yerine doğanın merkezde olduğu bir ruh inşa etmek için vardır. Böylece mekânın varoluşsal boyutu, insanın doğaya bağlı tarafını yeniden ortaya çıkarmaya çalışmış olur.

Şeref'in eski insan topluluklarının hayatı kavrayışlarını ele alışı *Unutma Bahçesi* ve *Ormanda Ölüm Yokmuş* arasındaki önemli bir benzerliği de ortaya çıkarır. *Ormanda Ölüm Yokmuş*'ta Emin de içinde eski zaman ruhlarının uyanmasıyla ferahlar hale gelmişti. Bununla beraber Yasemin'in de ormanda eski zaman topluluklarını hissetmesi benzerliğin boyutlarını artırır. Her iki romanda da karakterlerin arayışlarında eski zamanların -yani insanlığın doğayla birlikte yaşadığı zamanların- ruhunun aranması romanların insan doğa birlikteliğine yaptığı vurgunun önemini gösterir.

Unutma Bahçesi ve *Ormanda Ölüm Yokmuş*'un geçmişe, geçmişteki doğa-insan uyumuna yaptığı göndermenin daha belirgin hali *Muinar*'da görülür.

Unutma Bahçesi ve *Ormanda Ölüm Yokmuş*'ta karakterlerin yaşadıkları arayışta bir ikilik durumu da belirir. Yasemin ve Emin, Şeref ve Tebessüm doğaya dair arayışlarında birliktedirler ya da birbirlerine yol gösterirler. *Muinar*'da da benzer bir durum vardır. Elime'nin içinde uyanan Muinar ona yol gösterecektir. Bu açıdan baktığımız da bu ikilik durumunun bir teklige evrildiğini de söyleyebiliriz. Yasemin ve

Emin'in, Şeref ve Tebessüm'ün arayışlarındaki ortaklık üzerinden, doğa arayışı düşünüldüğünde de bu ikilik durumun bir teklige, düşünsel anlamda bir teklige evirildiği dile getirilebilir.

Muinar'da ise doğanın, insanın özellikle de kadının içinde yaşayan tarafına vurgu yapılır. Muinar çok çok uzun yıllar boyunca dünyayı dolaşmış, kadınlara asıl ait oldukları kadim ruhu hatırlatmaya çalışmış bir karakterdir. Zamansızlığı ve mekânsızlığı onun bir masal kahramanı gibi algılanılmasını da sağlar.

Muinar eski zamanlarda yaşamış bir karakterdir. Sonra zaman içinde başka başka kadınların içinde uyanmaya başlar. O, içinde uyandığı kadınlara kaybettikleri duyguyu, ruhu hatırlatmak ister. Elime'nin içinde uyandığında da ona doğayı hatırlatacaktır. Elime'nin varlığını doğaya eklemeye çalışacaktır. Muinar ve Elime'nin daha ilk konuşmalarında yani Muinar'ın Elime'nin içinde uyandığı ilk anda ikisi arasındaki etkileşimin doğa odağında olacağı da anlaşılır.

Kafan durulmayacak sanmıştım, sözlerimi sözlerimden ayırmaya başladın, şu belirsiz havadan çıkaralım ilişkimizi” dedi, “sende gök sevgisi var, bende yer sevgisi.”
 “Göğsümden sızıp içime yerleştin,” dedim, bir adın var mı? Sana nasıl sesleneceğimi söylersen... Sözlerimizi ayıramayacak olsaydım, günümü zamanımı şaşırırdım (Tekin, 2006, s. 9).

Romanın gidişatını ve düşünce dünyasını Elime ve Muinar'ın konuşmaları belirleyecektir. Elime, Muinar'ı anlamaya çalışır. Muinar, zamanla Elime'nin içinde doğa duygusunu uyandırmaya başlar.

Dikkat çeken başka bir nokta ise yine kent - kır karşıtlığının sezdirilmesiyle başlar. Elime, Muinar'a kentli olup olmadığını sorar. Muinar'ın cevabı ise zamansızlığı ve mekânsızlığı üzerinedir.

Sırtımı ağaca yaslayıp, “Kentli misin peki?” diye sordum.
 “Değilim yok, coğrafyası gizli bir kocakarıyım, her kadının içinde benim gibi bir kocakarı uyur derinde, uyanması şans işi, şarta bağlı,” dedi (Tekin, 2006, s. 11).

Burada Muinar'ın kentli olmayışını öğrenmek önemlidir. O, “kocakarı” ruhunu taşır.

Yani insanlığın modern yaşamdan uzak tarafını temsil eder. Bu yönü onun doğaya yakınlığını net biçimde ortaya koyar. Kocakarı imgesi doğayla barışık karakterlerin imgesini taşır. Kadının doğayla bütünleşmiş yanını hatırlatır. Doğanın yaşamı sürdüren, doğurgan tarafı ve kadın arasındaki benzerlik bu noktada önemlidir. Muinar'ın kadın ve doğa arasındaki özdeş tarafı vurgulaması bu açıdan önemlidir.

Muinar'ın Elime'nin içinde uyanarak ortaya koyduğu imge Latife Tekin'in ilk romanı *Sevgili Arsız Ölüm*'den başlayarak *Muinar*'a gelen süreçte gösterdiği doğa-kadın yakınlığına bağlanır. Muinar'ın yansımaları Dirimit'te, Atiye'de, kondulu kadınlarda, Yasemin'de ve Tebessüm'ün düşüncelerinde görülebilir. Roman böylece insanın içgüdüsel olarak doğadan kopmayan bağına kadın üzerinden bir kere daha vurgulamış olur.

Bundan sonra romanın yönünü Muinar'ın Elime'ye yol göstericiliği belirleyecektir. Muinar, Elime'ye adeta doğayı öğretir ve çevresini fark ettirir.

Yol mu ayağına uymuyor, ayağın mı yola, toprakla mı kavgalısın, rüzgârla mı, yürüyüp gidemiyorsun doğruca (Tekin, 2006, s. 29).

Bu satırlar Elime'nin doğadan kopuk yanını bir çırpıda Muinar sayesinde ortaya koyar. Bundan sonra ise Elime'nin içinde doğanın ruhu uyanmaya başlayacaktır. Çevresine de bu gözle bakmaya başlayacak ve doğa duyarlılığı artacaktır.

Gitsem de susmayacak Muinar, kalsam da, kayaların arasında dolanmaya başladım, çıt olsa dönüp bakıyorum, yavru bir kertenkele kuyruğunu kıvrırsa soluğumda bir dalgalanma...

İçime yerleştikten sonra, kulağım o kadar hassaslaştı, hiç öyle sıkıntılarım yokken, dünyanın bütün seslerine geç kaldığım duygusuna kapılıyorum, görünmez telsi bir canlının anteni dolaşsa, 'Git şunu çöz diyebilir.' (Tekin, 2006, s. 31).

Muinar'ın yol göstericiliğiyle Elime'nin doğayı görüş biçimi de değişir. Elime, artık doğanın canlılığını fark etmiştir. Muinar, onun içinde doğanın parçası olma duygusunu uyandırır. Muinar'ın uyandırdığı bu duygu insanlığın geçmişindeki doğanın nesnesi olabilme yani ondan ayrılarak ona bakma değil onunla bir olma durumudur. Böylece Elime'nin hayatına da doğa eklenmiş olur. Romanda bu şiirsel bir hale de bürünür.

Yatağında hafifçe doğrulup gözlerimi odanın karanlığından pencerenin dışında, yeni yapraklanmış meşe ağacına verdim, ince dal uçlarında dolunay ışıltısı titreşiyormuş gibi yavaşça hareketlendi ağaç, ikimizin bakışı karışmış gibi geldi bir an, ürperdim, Muinar anlamadığım bir dilde mırıldanıyor, ağaç onun seslenişinin ritmine uymuş, dans ediyordu, kağıdıma dalını uzatan meşe... (Tekin, 2006, s. 167).

Latife Tekin'in iyi edebiyatı doğaya ekleyebilme düşüncesinin burada yeniden belirttiği görülür." Kâğıda uzanan meşe" de bunun imgesel görünüşü olarak ele alınabilir. Roman böylece insan yaşantısının doğaya yakınlığını vurgulamış olur.

Muinar'ın doğa ve insana dair sözleri devam eder romanda. Muinar doğa ve insan bağını vurgularken bu bağın aşınmış biçimini de ince bir duyarlılıkla dile getirir.

- Merak etme sudan çıkamaz balıklar... Biliyor musun, çiçek açmayan otların yüzü yokmuş gibi geliyor bana, çiçeği solmuş otlar gözüme yüzünü yitirmiş gibi görünüyor, ben kendimize de bu duyguyla bakıyorum hep, insanın çiçeği de yüzü...
Bedenimizin üst ucunda açmış olan çiçek...
Yarı gövdesiyle önüme uzanıp gözlerimin içine baktı.
- Kökü neresi peki, göbeğimiz mi?
- Doğru, evet, göbeğimiz tabii, kökümüz kopmuş... (Tekin, 2006, s. 190).

Muinar'ın Elime'nin içinde uyandıktan sonra onu çıkardığı yolculuk, insanın doğayı kaybettiği ve içinde uyanması gerekenin de doğa olduğu düşüncesine uzanır. Muinar ve Elime'nin doğada yaptıkları gezintiler ve konuşmalar belirli bir arayışa doğru gider bu yüzden. *Ormanda Ölüm Yokmuş* ve *Unutma Bahçesi* de bu arayışları barındıran romanlardı. Yasemin ve Emin'in, Tebessüm ve Şeref'in konuşmalarının odağı, Muinar ve Elime'nin konuşmalarına benzer. Arayışlar aynıdır. İnsanın doğaya sınımsız bir bağı vardır ve bu ortaya çıkarılmalıdır. Muinar'ın kişiliği bunu aynı zamanda kadın duyarlılığı ve kadın - doğa yakınlığı üzerinden de ortaya çıkarmayı başarmıştır.

Romanlar insanın doğaya ait tarafını roman karakterlerinin varlığında ortaya koyar. Milyonlarca yıl doğanın bir parçası olarak yaşayan insan onu hâlâ içinde taşımaktadır. Sadece kent, modern hayat bunun görünürlüğünü engeller durumdadır. İlk roman *Sevgili Arsız Ölüm*'ün ilk bölümünün odaklandığı köy yaşantısında bu engeller yoktu. Doğaya yakın bir yaşam biçimi roman karakterlerinin varoluşlarında etkin olarak görülebiliyordu. Sonradan göç aslında doğanın varlığını kısıtlayacak bir yaşam biçimine

giden yolu açmıştı. Benzer durum somut olarak *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda da ortaya çıkar. Çöplük yaşamın doğaya ait tarafına en büyük engeldir. *Buna* rağmen bu iki romanda da karakterlerin doğaya varoluşsal olarak bağlı olduklarını onu dışardan gözlemlediklerini yeniden belirtmek yerinde olacaktır. *Ormanda Ölüm Yokmuş*, *Unutma Bahçesi*, ve *Muinar*'da ise karakterler doğadan kopuşun biçimlendirdiği ruh halleriyle en başta var olurlar. Sonradan yaptıkları arayış onları doğaya götürür. Bu açıdan bakıldığında romanlar doğanın insan varoluşundaki yerini belirlerken iki farklı durumu ortaya koyar. Bir tarafta doğanın merkezde ve insandan ayrılmamış olduğu yaşam biçimi diğer tarafta ise doğayı dönüştürmüş ve bunun sonucunda da onu kaybetmeyle karşı karşıya kalmış düşünce biçimi vardır. Her iki durumda da insanın varoluşsal olarak doğaya yakınlığı ortaya çıkar.

2. 2. Dönüştürülen, Tüketilen Doğa

Latife Tekin, insanlığın içinde yaşattığı doğa duygusuna vurgu yaparken diğer taraftan doğayı dönüştüren hatta yok eden tarafını da ortaya koyar. İnsanlığın doğayla kurduğu iletişimin sorunlu tarafını da keşfetmiştir. Doğadan ayrılamayan yanımızın yanı sıra onu ötekileştiren, onun karşısında kendini bir özne olarak konumlandıran tarafımız da vardır. Latife Tekin insanlığın bu yönünü romanlarına yansıtırken mekânların imgesel güçlerinden yararlanır. Karakterlerin yaşamsal çıkmazlarını önümüze koyar. Romanlarda özellikle felsefi düşüncenin etrafında zamanla şekillenmiş doğa algısının insan yaşamlarındaki görüntüleri rahatlıkla gözlemlenir. Mekanik dünya algısından - ilerlemeci doğa kavrayışına kadar giden sürecin iz düşümleri köyden kente, oradan ormana kadar anlatılarda görünür hale gelir. Latife Tekin'in anlatı dünyası bu değişimin etkilerini doğadan yana tavır alarak ortaya koyar. Onun doğa duyarlılığı insanlığın tarım toplumundan sanayiye geçiş sürecinin ve modern dünyanın doğayı tüketiş biçimlerinin ortaya çıkardığı çarpık kavrayış biçimlerini ironik biçimde ortaya koyar.

Sevgili Arsız Ölüm'de doğayı içselleştirmiş karakterler vardır ancak Alacüvek köyü de modernleşmeden ve doğanın dönüştürülmesinden etkilenecektir. Taçın Dağı'ndaki maden arayışı bu durumu çok iyi örnekler. *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda ise dönüştürülen ve tüketilen doğa daha belirgin olarak ortaya konur. Bu açıdan *Berci Kristin Çöp Masalları* tüm romanlar arasında öne çıkar. Doğanın tüketilişine, dönüştürülüşüne *Ormanda Ölüm Yokmuş*'ta Yasemin ve Emin'in duyarlılıkları üzerinden bir bakış getirilir. Benzer durum *Unutma Bahçesi* özelinde Şeref ve Tebessüm için de geçerlidir. Ancak *Unutma Bahçesi*'nde Şeref'in doğanın tüketilişine verdiği tepkiler dikkat çekicidir. Şeref, eko-anarşist olarak da adlandırılabilir bir tutuma sahiptir. Bu yönüyle *Ormanda Ölüm Yokmuş*'un karakterlerinden ayrılır. *Muinar*'da ise Şeref'e Muinar'ın bakış açısı yaklaşır. O da doğanın tüketilişi söz konusu olduğunda anarşist tarafını öne çıkartır. *Muinar*, doğanın tüketilişine ve yok edilmesine karşı ciddi göndermeler yaparak eleştirel üslubu barındıran bir romandır. Özellikle Muinar'ın tarihin birçok dönemini görmüş olması doğa-insan ilişkisinin gittikçe çarpıklaşan şeklinin yansıtılması açısından önemlidir.

Doğanın dönüştürülüşü ve tüketilişi üzerinde dururken *Sevgili Arsız Ölüm*'ün köy yaşantısını anlatan bölümü üzerinden başlamak yerinde olacaktır. Çünkü doğanın korunduğu köy yaşamı bunun tersini ortaya çıkarabilecek durumlarla da karşılaşmaya başlamıştır.

Sevgili Arsız Ölüm doğanın modern zamanlarda insana en yakın olabileceği bir yaşam alanında yani köyde başlarken roman, aynı zamanda doğadan kente, yalınlıktan karmaşaya giden süreci de içinde barındırır. Romanın insanlığın doğayı mekanik biçimde algılayan ve onu dönüştüren yönüne yaptığı göndermeler köyün ve köylünün teknolojiyle, makinelerle tanışmaya başlamasıyla beraber ortaya çıkar. Köy yaşamı şehirden ne kadar uzak olursa olsun insanlığın geliştirdiği doğa dönüştürücü yaşam algısı orayı da etkileyecektir. Huvat'ın şehirden getirdiği ufak nesnelere ya da otobüs bunun masumane ifadesi olarak görülebilir. Ama zamanla köyün kendisi ve çevresi değişmeye başlayacaktır. Doğanın dönüştürülmesi olgusuyla köylü de karşı karşıya kalacaktır.

“Bu köyün yamacında, Taçın Dağı'nda maden var, oraya ocak açacağız, köye okul yaptıracağız, yollara asfalt dökeceğiz, tüm tarlalara, bahçelere şeker pancarı ekeceğiz, kapılarınıza ton ton gübre dökeceğiz, malların önüne küspe yığacağız” (Tekin, 1984, s. 16).

Köyün yamacındaki Taçın Dağı'na maden açılması, asfalt yapımı ve şeker pancarı ekimi doğanın dönüşümünün köydeki başlangıç noktalarını oluşturur. Köylünün doğaya bağlı yaşayış biçimi bir anda bambaşka bir şekle bürünür. Maden ve şeker pancarı endüstriyel üretimin köye girdiğinin göstergeleridir. Köylü yeni bir yaşam biçimiyle, yeni bir doğa anlayışıyla karşı karşıyadır. Yeni anlayış aslında doğa düşüncesinin mekanikleşmiş yönünün ürünüdür. Özellikle Descartes'le birlikte doğanın mekanik olarak algılanması hatta hayvanların birer otomat düzeyinde görülmesi bunun göstergesiydi. Avcı - toplayıcı yaşam biçiminden tarım toplumuna oradan da sanayiye ve teknoloji odaklı yaşam biçimine giderken insanlık, doğayı mekanik olarak ele almıştı. Romanın bu noktası da köylüyü ve mekanik dünya görüşünü karşı karşıya getirir. Taçın Dağı'na köylüler hiçbir zaman faydacı bir gözle bakmamışlardır. Ayrıca onların topraktan aldıkları ürün de şeker pancarı gibi endüstriyel değildir. Köylüler

toprağı yaşamın gerekliliklerinden fazlası için kullanmazlar.

Köye dışarıdan gelen bir düşünüş biçiminin yansımalarıdır bunlar. Bir bakıma doğaya bağlı yaşam biçimini ve ona bağlı olarak gelişen düşünceyi tam tersiyle karşı karşıya getirir. Gübre toprağı dönüştürür, küspe hayvanların verimini ve maden de çevreyi dönüştürür. Roman böylece okuyucuyu önemli bir düşünsel dönüm noktasının yansımalarıyla karşı karşıya bırakır. Dönüşümün gerçekleşmesi köylünün yaşam biçimini de etkileyecektir. Taçın Dağı'nda köylüler çalışmaya başlayacaktır. Doğanın dönüşümü yaşamı da dönüştürmeye başlar.

Taçın Dağı'nı yeniden dinamitlediler. Taçın'ın güneşte ışıldayan taşını kamyonlara yüklediler. Alıp alıp gittiler. Alacüvek erkeğinin yarısından çoğu Taçın'da kazma salladı, ter döktü. Gelinler, kızlar Taçın'a azık taşıdı (Tekin, 1984, s. 19).

Köylü geleneksel çalışma koşullarının yerine işçileşmiş olur böylece. Ancak bu onlar için iyi olarak sonuçlanmayacaktır. Doğadan daha fazla elde etmenin hırsı yüzünden işçi olarak çalışan köylüler Taçın Dağı'nın dinamitlenmesiyle yaşamlarını kaybederler. Doğanın tüketilişi başka kayıpları da getirir böylece. Madene, gübreye, şeker pancarına ve asfalta sahip olmak hayatı daha güzel kılmaz hem de doğayı tüketir. Romanın bu noktası doğanın tüketilişinin aslında görünürde fayda getirecek gibi görünse de derinde mâl olduğu kötülüğü gösterir. Roman, hem doğanın var olduğu yaşamsal biçimi hem de onu dönüştüren ve tüketen zihniyetin yansımalarını gözler önüne serer. Böylece durumun ironik halini de ortaya koyar.

Roman, insanlığın değişen doğa algısını kent ve köy karşıtlığı içinde anlatmaya devam eder. Kentte mekanik doğa algısı hâkimdir. Çünkü kent, bilimin geliştiği, sanayinin ve teknolojinin ilerlediği yerdir. Bilimin ve felsefenin aracılığıyla ilerlemeye devam eden doğa görüşü kent yaşamında karşılığını bulur. Akademiler, enstitüler kentin parçalarıdır. Köy ise bunun karşısında çok yalın bir yapıya sahiptir. *Sevgili Arsız Ölüm*'de bu karşıtlığın anlaşılmasını sağlayan başlıca karakter Huvat'tır. Ancak kentteki değil köydeki Huvat ya da kenti köye taşıyan Huvat da diyebiliriz. Huvat'ın köyün ismini değiştirme çabası bu karşıtlığı gösterir.

Neyse ki Huvat sonunda kendini topladı, "Köyün adını 'Atom' koyacağız," diye

yerinden fırladı. Herkes bir merakla susup Huvat'a baktı. Neden sonra Keşli Rıfat ayıktı. “ 'Atom' neyin nesi ki, lan?” diye sormayı akıl etti. Huvat şehirde herkesin atomdan söz ettiğini, atomun altından daha kıymetli bir şey olduğunu söyleyerek, atom hakkında ne biliyorsa sıraladı (Tekin, 1984, s. 31).

Köyde Huvat'ın atomdan bahsetmesi beklenmedik bir şeydir. Her ne kadar Huvat'ın kente gidip geldiği bilinse de atomun bilimsel bir terim olması ve Huvat'ın bunu kullanması şaşırtıcıdır. Huvat'ın atomdan bahsetmesi romanın köy-kent karşıtlığı bağlamında köydeki ve şehirdeki doğa algısının farklılığına yaptığı vurguyu da gösterir. Atom doğadaki en temel maddedir. Bilimin doğayı anlama ve çözümleme konusunda kat ettiği mesafeyi de gösterir. Köydeki insanın ise bundan haberinin dahi olmaması farklılığın boyutunu ortaya koyar. Romanda atoma değinilmesi, kıymetinin vurgulanması bir taraftan doğa düşüncesinin geldiği evreyi de gösterir. Huvat'ın atomdan haberdar olması mekanikleşen ve ilerlemeci anlayışa sahip olan doğa düşüncesinin etki alanının geliştiğini gösterir.

Sevgili Arsız Ölüm insanın doğaya ait tarafını daha çok vurgular. Özellikle Dirmit'in karakterinde bunu görürüz. Ancak ailenin kente göçünden sonra yaşadıkları, kent kültürünü oluşturan düşünsel süreçlerin bir sonucunu gördüğümüz fikrini uyandırır. Göç olgusu büyük şehirlerin ortaya çıkmasıyla daha farklı bir noktaya evrilmiştir. Göçün, doğadan kopuşu getirmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Mekanik dünya algısı büyük şehirleri, sanayileri inşa ederken doğadan insanı koparmıştır. *Sevgili Arsız Ölüm* mekanikleşen ve ilerlemeci anlayışla doğayı dönüştüren düşünce biçimlerinin ortaya çıkardığı yaşam biçimlerine böylece değinmiş olur.

Berci Kristin Çöp Masalları, çoktan değişmiş ve mekanik hale gelmiş insan merkezli düşüncenin ortaya çıkardığı sonuçları ortaya koyar. Doğayı kontrol altına almış, onu istediği gibi şekillendiren insanlığın doğayı dönüştürme biçimi zıtlıklarla birlikte anlatılır. *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda ilerlemeci doğa anlayışının izleri görülür. Doğanın merkezindeki en önemli maddelerden su bile dönüşür. Roman mekânları ve karakterlerin mekânlarla kurdukları ilişki ve çevreden etkileniş biçimleri doğa insan ilişkisinde insanın özne konumuna gelip onu karşısına alışının görüntüleri vardır.

Gecekondu, çöp ve fabrika doğanın dönüşümünde birincil olarak karşımıza çıkan

mekânlardır. İnsanlığın yüzyıllar boyunca geliştirdiği doğa düşüncesinin yansımalarını görmek açısından konu ele alındığında mekân olarak çöp ve fabrikaların ön plana çıktığı görülür. Özellikle fabrikaların çevreye verdiği tahribat roman içinde önemli bir yere sahiptir.

Birkaç gün içinde kurulan fabrikalarda, sabahtan akşama, sahte deterjan, renk renk meyve tozları, meyve suları, köpürmeyen sabunlar yapıldı. Kızlar suları şişelere, tozları kağıtlara doldurdu. Erkekler plastik preslerin başında elleri yana yana çalıştı. Çiçektepe'den sahte meyve tozları, ağız dağlayan çikolatalar öteki konu mahallelerine yayıldı. Tüm kondularda suya karışınca kesilen deterjanlarla çamaşır yıkandı. Tüm kondularda mavi, kara meyve tozları için çocuklar ağladı (Tekin, 1985, s. 82).

Fabrikanın varlığından yola çıkılırsa, ilk önce onun yaydığı kokuların ve suların zararı görülür. Bu da fabrikanın varlığını, gerekliliğini sorgulama durumunu ortaya çıkarır. Romandaki fabrika insanlar için ecza ya da temizlik malzemesi üreten bir yerdir. Doğal olarak bunun sağlık getirmesi beklenir. Ancak gerçek, romanda tam tersini gösterir. Roman, böylece çarpıcı ve ironik bir anlatıma kavuşmuş olur. Fabrikayı ortaya çıkaran öncelikle mekanik dünya algısıdır. Sanayi devrimine giden süreci açan bu düşünüş biçimi atölyelerin, sonrasında fabrikaların açılmasını sağlayan düşünce temelini oluşturur. Sonrasında ise ilerlemeci doğa anlayışı ortaya çıkar. Bu da doğanın özüne işleyebilmeyi öğretmiştir insanlığa. İlaçlar, radyoaktivite ve çöpler bununla yakından ilgilidir. Tam bu noktada romanın ironiyi de kullanarak insanlığın geliştirdiği bu düşüncenin eleştirisini yaptığı da görülür. *Berci Kristin Çöp Masalları*'nın ortaya koyduğu doğa duyarlılığının insan merkezli düşünceye yaptığı eleştirinin odak noktası ironiyle birleşip belirginleşir.

Çöplüğün varlığı da aynı ironiyi içinde barındırır. Çöplük, insanlığın doğayı şekillendirmeye başladığının göstergelerinden biridir. Doğaya bağlı olarak yaşayan bir insan topluluğunun çöplük oluşturması beklenen bir şey değildir. Ancak modern yaşamın büyük çöplüklere ihtiyacı vardır. Özellikle ilerlemeci doğa anlayışıyla birlikte doğadaki varlıkların özleri bile değişirken, bunu gerçekleştiren teknolojik süreçler atıkların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Ancak bu atıkların yaşam alanlarından uzaklara konumlandırılmaları gerekir. Çöplüğün varlığı insan sağlığı için kötüdür ve doğaya da zarar verir. Roman karakterlerinin çöplükte yaşamak zorunda olması ironinin en etkileyici kısmını oluşturur. Çiçektepe halkı köyden göçmüş ancak şimdi çöplüğe

muhtaç kalmışlardır. Bir nevi doğadan çöpe göç etmişlerdir. Bu onların sağlıklarını da kötü etkileyecek ve doğayla aralarındaki bağa zarar verecektir. Roman, tüm bunlarla birlikte ele alındığında yine insan merkezli gelişen doğa düşüncesinin yaptığı etkinin boyutu görülür. Doğayı ciddi biçimde değiştirecek ilerlemeyi sağlayan doğa düşüncesinin ortaya çıkardığı durum yine doğanın aleyhine olacaktır.

Berci Kristin Çöp Masalları roman mekânları çerçevesinde doğanın ve insanın durumu üzerinden insan merkezli doğa düşüncesinin ironik bir dille eleştirisini yapmış olur. Romanın geliştirdiği doğa duyarlılığı böylece farklı bir düşünce düzeyinde derinlik kazanmış olur.

Ormanda Ölüm Yokmuş'ta ise değişen doğa düşüncesinin yansımaları farklı bir şekilde ortaya çıkar. Kentli karakterlerin doğaya bakışları romanın ana ögesi olma durumuna gelir. Emin ve Yasemin'in yaşamları, düşünceleri üzerinden doğa insan bağının geldiği nokta ortaya koyulur.

Romanın en çok öne çıkan karakteri olan Emin'in yaşamı kente bağlıdır. Emin'in sanata ve düşünceye olan bağlılığı ve kenti gözlemleyiş biçimi bu durumu ortaya koyar.

Farkına varmaksızın göğe yükselen yapıların üstünde hızlıca göz gezdirip yine en uç noktayı belirlemişti; bakışıyla, orda burda seçilen paslı bacaların birbirlerine olan uzaklığını ölçüyor, ziftli duvarların kapladığı alanı boşluklarla karşılaştırıyor, çanak antenleri su depolarına, tepeleri ışılan ağaçları bulutlara oranlıyordu. (Tekin, 2013, s. 10).

Emin'in kentte gözlemlediği manzara insanlığın doğadan ayrı kurduğu yaşamın resmi gibidir. Paslı bacalar, su depoları, çanak antenler bu manzaranın parçalarıdır. Romanın başında Emin'in gözünden sergilenen bu tablo onun kenti görüş biçimini de yansıtır. Emin kentin doğadan uzak yanını, kentin içinde sınırlandırılmış, kontrol altına alınmış doğaya oranlamaktadır. Emin'i ormana götürecek yoksunluk hali bu görüntüde mevcuttur. Emin bu doğasızlıktan ormana giderek kurtulmaya çalışacaktır. Romanın bu noktasında ortaya serilen görüntüler, Emin'in varlığında kent yaşamının durumuna dair verileri barındırır. Paslı bacalar, çanak antenler insanlığın doğaya yaptığını da özetler durumdadır. Doğa düşüncesinin doğayı değiştiriş biçimi, insan merkezli hali böyle

görüntüleri ortaya çıkarmıştır. Romanın ortaya koyduğu bu sahne, modern kentlerin ve özellikle de doğanın ihmal edildiği kentlerin bir resmidir aynı zamanda. Yüzyıllar boyunca insan merkezli gelişen doğa düşüncesinin çevresini ne hale soktuğu ortadadır. Romanın başında betimlenen bu sahne önemlidir. Devamında Emin'in doğaya, ormana gidişi romanın merkezine alınacaktır. Doğanın içinde bir nesne olarak var olan insanın zamanla özne olarak kendini konumlandırması Emin'in gördüğü dünyayı ortaya çıkarmıştır. Emin'in duyarlılığı da onun bu tür bir bakış açısından uzak kalmasını sağlayacaktır.

Emin'in kent yaşamının bir parçası olarak yaşaması onu yalnızlaştırmıştır. Emin'in yaşadığı yalnızlık duygusu onun yaşama ve çevresine bakışını da etkileyecektir. Emin bu yalnızlık duygusundan kurtulmanın yolunu ormana gitmekte bulur. Yasemin'le beraber ormanda yaptıkları yolculuklar ise onların doğanın insanlık tarafından dönüştürülmesine dair düşüncelerini dile getirmelerini sağlar.

İnsan berbat bir canlı, kendini korumak için her şeyi unutabiliyor, bir gün topladığım bütün yaprakları kaldırıp atarım diye korkuyorum, bir gün hepsini yaktığımı düşün (Tekin, 2013, s. 31).

Emin'in insanı “berbat bir canlı” olarak görmesinin altında yatan sebep de insanın doğa karşısında kendini özne olarak görmesiyle bağlantılıdır. İnsan yüzlerce yıl birlikte yaşadığı doğayı unutup onu nasıl dönüştürdüyse Emin kendisinin de aynı şeyi yapabilme ihtimalinden korkuyor. Emin'in gördüğü kent ve içinde yaşattığı orman duygusu bu bağlamda romanın doğa ve kent karşıtlığı içinden çıkardığı doğa düşüncesiyle yakından ilgilidir. Bu açıdan bakıldığında *Ormanda Ölüm Yokmuş*'un doğa duyarlılığının insanlığın doğaya yaklaşımı ve onu dönüştürme biçimine nasıl yaklaştığı anlaşılabilir olur.

Unutma Bahçesi'nde doğanın dönüştürülme haline karşı ortaya koyulan doğa merkezli tepki belirgindir. Unutma Bahçesi, kent hayatından uzakta kurulmuş ve kendi içinde kapalı bir yer olarak dönüştürülen doğayı dışarda bırakan bir yerdir. Unutma Bahçesi'ni kuran Şeref'in böyle bir amacı vardır. Bu yüzden Unutma Bahçesi'ne gelenlerin arınabileceğini ve arınabilenlerin orada kalabileceğini düşünmektedir. Unutma

kavramının romanda vurgulanması da bunu gösterir. Bu yüzden doğanın dönüştürülmesi ve insanın özneye dönüşmesi bağlamında da romandaki unutma kavramı üzerinde durmak yerinde olacaktır. Şeref'in romandaki davranışlarından onun doğayı değiştiren ya da onu yok eden insanlara karşı sert bir tavra sahip olduğu anlaşılır.

Tanrı beni bu tepeye kuş avlayan soysuzların elinden tüfeklerini alıp kışlarına sokmam için gönderdi, diye bağırdığımı duydum birinde. Sonra karatavuklar için nasıl çırpındığımı da biliyorum, dünyanın her yerinde şarkı söyleyen kuşların avlanmalarının yasak olduğunu haykıran mektuplarını ilgili kurumlara ben postaladım (Tekin, 2014, s. 86.).

Şeref'in bu tavrı unutma düşüncesiyle birlikte yorumlanabilir. Şeref, insanların Unutma Bahçesi'ne gelirken taşıdıkları bilincin farkındadır.

Şeref her gidenin arkasından, "Keşke işten kaçıyor olsalar, o bile değil," demiştir, "bizden kaçıyorlar, çünkü elimizde bir şey eksik, görmeye çok alışık oldukları bir şey... görmediklerinde sistemleri bozuluyor, çareyi kaçmakta buluyorlar. Burada onları kırbaçlayacak biri olsa kalıp çalışırlardı..." (Tekin, 2014: 97).

Şeref, Unutma Bahçesi'ne gelenlerin doğanın bir parçası olacak şekilde düşünmek yerine, onu değiştiren, dönüştüren bakış açısına sahip olduklarını bilir. Bu yüzden unutmak önemlidir. Unutmak insanları binlerce yıl öncesine, doğanın içinde onun bir parçası olarak yaşanan zamanlara götürebilecektir. Şeref'in unutarak eski zaman insanların yaşayışlarına dönme isteği de bununla bağlantılıdır. Şeref'in vurguladığı eski zaman toplulukları doğayı dönüştürmemiş, onu tüketmemiş topluluklardı. Unutarak binlerce yıldır öğrenilen bilgidir, dönüştürme ve tüketme kabiliyetinden kurtulmayı amaçlıyor Şeref. Onun bu fikrinin farklı bir yansıması da *Muinar*'da görülür. *Muinar*'da vurgulanan bir unutma düşüncesi yoktur. Ancak Şeref'in üzerinde durduğu eski zaman topluluklarını *Muinar* da hatırlatır.

Muinar, *Muinar* karakterinin, zamanı, insanlığın başından bugüne kapsayıcı biçimde yaşamışlığı üzerine kurulu birçok görüntüyü barındırır. *Muinar* insanlığın doğayla kurduğu ilişkinin bütün biçimlerini görmüş ve gördüklerini içinde uyandığı Elime'ye aktarmıştır.

Muinar'ın doğayı bütünlüklü olarak ve tarihselliğiyle görüşü sayesinde romanın doğa

düşüncesinin ve doğa algısının değişimlerine yaptığı atıflar daha da netleşir. Muinar tarihsel süreci, doğanın yalın ve en saf halini görmüş ve bunlar aracılığıyla çevresine bakan bir karakterdir. Dönüşen doğanın en son geldiği noktadan duyduğu rahatsızlığı dile getirir.

Zaman fişkırmaz demesin kimse, fişkırır, kuş civıltıları gibi, gemilerle ne taş çekip götürdüler adalardan adalara, kayalıklar dimdik suya inerdi eskiden, su yolu da kapandı buralarda, gök yolu da, ümitlenmişsin o kadar, bunu duymamış ol sen (Tekin, 2006, s. 47).

Muinar, doğanın yok edilmesine tanık olmuş ve gördüklerini Elime'ye kendine özgü diliyle anlatmaya başlamıştır. Burada Muinar zamana da vurgu yapar. Zamanı ve onun değişimini anlatırken kuşlara ve adalara göndermeler yapar. Adaların yok olan doğasını vurgularken bunun zamansallığını da dile getirir. Bu zamansallık içinde Muinar, ilerlemeci doğa anlayışının neye mal olduğunu da görmüştür. Gelişen teknolojinin, genetiğin doğayı yok ediş biçimlerine de değinir.

Başınıza gökten kuş gagası yağacak... sincapların kuyruğu kıaldı, ağaçlara çürütücü mantar aşıyorlar, soluyacak havanıza sahip çıkın, kıyamet belirtisi bunlar, dünya kurtarır kendini, insanları üstünden kaç defa silkelemiş, dört bucakta binlerce var bu işletmelerden, para gücüyle ilerliyor caniler, çalırlarımızı mı sökecekler, öyle ya, atlasınlar sınırınızdan içeri, üç evlek ormanlarımız kalmış (Tekin: 2006, s. 52).

Muinar, sincapların kuyruğunun kısalığını, ağaçlara aşılana çürütücü mantarları hatırlatarak insanlığın dönüştürme gücünün geldiği boyutları gösterir. Bununla birlikte doğanın da buna vereceği bir tepki olduğunu hatırlatır. Dönüştürülen doğanın yok olmasının sonunda insanın da yok olacağını söyleyerek yine binlerce yıllık insanlık tarihine vurgu yapmış olur. Doğanın yok edilmesinin yok ettiği medeniyetleri görmüş olması Muinar'ın yapmış olduğu bu vurguyu daha da anlamlı hale getirir.

Bunlarla birlikte Muinar, doğanın yok edilmesine ve insanlığın doğadan uzak kalmasının ortaya çıkardığı sorunlara değinmeye devam eder.

Yuttular Afrika'nın elmasını, altınını, AIDS yayıldı yakıyor kıtayı, coğrafyalarını şaşırıp Ağrı Dağı'na vurdular, topraklarımızı nadasa bıraktıracaklar, Avrupa'nın işkembesi derin, daha çok bok çıkar oradan, insanlar delirsin sevinip coşarım, milletler delirmesin, işimiz var sarhoş Avrupa'yla (Tekin, 2006, s. 76).

Muinar bugünün dünyasının nasıl yok edildiğini de vurgulamak ister. Sanayi devrimiyle birlikte mekanik doğa anlayışının iyice uygulanabilir hale gelmesi ve bilimin insan merkezli uygulamaları sonrasında tüketilen doğayı anlatır. Sömürgecilik faaliyetleriyle Afrika kıtasının tüketilen kaynakları, AIDS gibi ölümcül bir hastalık bu bakış açısının sonunda ortaya çıkmıştır. Daha çok batı düşüncesinin insan merkezli yapısının eleştirildiğini de görmüş oluruz burada. Özellikle mekanik doğa algısının sonuçları ve ardından da ilerlemeci anlayışın getirdiği dönüştürebilme gücü Afrika'nın elmaslarının tüketilişinden AIDS'e kadar giden yolu açmıştır.

Muinar'ın anlattıkları Elime'nin içinde doğa duyarlılığının oluşmasını sağlar. Bu yüzden Elime de kendi çevresini bu doğrultuda çözümlenmeye başlar. Muinar'ın düşüncelerinden hareketle kazandığı duyarlılıkla onun da yaşadığı doğanın tüketilişine karşı hareke geçmesini ister.

Unut nereye gittiğini ;Muinar, döndün içime artık, unutamıyor musun, düzgün anlat ne söylüyorsan, dünyanın tuz yatakları zehirle dolmuş taşıyor, kapatsalar nereye gömecekler zehrini... Benim soluğumla gezip dolaşıyorsun, buralara öncelik tanı, Yatağan'la uğraş, altıncıların başına bela ol(Tekin, 2006, s. 131).

Muinar'ın Elime'ye söylediklerinden onun insanlığa karşı sitem dolu olduğunu görürüz. İnsanlığın doğayı dönüştürmesinden, doğanın insan yararına kullanılabilir hale gelmesinden rahatsızdır. Dünyanın, doğanın dönüştürülmemiş halini “Dünya elektrikten önce güzeldi... (Tekin, 2006, s. 132)” diyerek tercih eder. İnsanlığın doğanın karşısında kendini bir nesne olarak görmeye başladığı ilk zamanlara değinir Muinar.

Sarsılıp dağlarını mı indirsin, bir atı, dört köpeği usandırdınız, iki sopayı birbirine ekleyip alet yaptınız, yapmaz olsaydınız... Teker icat ettiniz, dönüp yuvarlandı cehenneme, biz dünyanın dilini öğreneceğimize, o bizim dilimizi öğrensin! Taşı sivriltiltik sokarız karnına toprağın, önümüzde otlar eğiliyor, ateşi bulduk, ele geçirdik alevi, yakıp söndürüyoruz keyfimizce, dünya olmasa siz ateşi nereden buluyordunuz (Tekin, 2006, s. 153-154).

Muinar'ın bu sözlerinden onun insanlığın toprağı kontrol etmeye başlayarak nasıl ilk adımı attığını ve sonraki sürecin de nasıl insan merkezli olarak geliştiğini çarpıcı biçimde ele alışıyla görürüz. Muinar'ın bilincinin ve insanlığın binlerce yıl boyunca doğa karşısında bir özne olarak yaptığı kıyımı anlatışının etkileyici yanı tekrar ortaya

çıkar. Muinar'ın bütünsel biçimde tarihi ve insanın doğa içindeki konumunu görüşü romanın merkezinin doğa duyarlılığının derinliğini gösterir. Doğa düşüncesinin insan merkezli gelişiminin anlatımı romanın doğa merkezli boyutunun en önemli tarafıdır.

Latife Tekin'in romanları *Sevgili Arsız Ölüm*'den başlayarak doğayı ele alış biçimiyle insanlığın doğayla kurduğu ilişkiye göndermeler yapar. İlk romandan itibaren insanlığın doğayla kurduğu saf ve birlikteliğe dayanan ilişkiden onu dönüştüren düşünceye kadar giden süreç romanlarda belirginleşir. Roman karakterleri ve roman mekânları insan - doğa ilişkisinin uzun geçmişinin getirdiği etkileri gösterir özelliklere sahiptir. Romanlar bu çerçevede düşündüğümüzde insan doğa ilişkisinin değişen ve dönüşen yönlerini insan merkezli düşünceyi eleştirerek ele alır ve doğa duyarlılığını farklı bir katmanda yeniden ortaya koymuş olur.

3. BÖLÜM: DOĞANIN İÇSEL DEĞERİ

Yazılı kültürün gelişmesi ve sonrasında tek tanrılı inançların yaygınlık kazanmasıyla doğaya bakış ve dilin her alandaki kullanımı insan merkezli hale gelmiştir. Böyle olunca edebiyat eserlerinde doğanın varlığı insana ait duyguların ve düşüncelerin anlatımında kullanılan metaforlarla sınırlanır hale gelmiştir. Ancak doğa merkezli bir yazılı eserde doğanın varlığı metaforların ya da tasvirlerin ötesine geçer. Bunun olabilmesi için doğaya ait bir dile ihtiyaç vardır. Dilin doğaya aidiyeti de doğanın yazılı eserde kendi varlığıyla ortaya çıkabilmesiyle olur. Doğa karakterleşerek esere girer (Gökalp -Alpaslan ve Özdağ, 2014, s. 641; Özdağ, 2013, s. 20; White Jr., 2003, s. 90; Manes, 1995, s. 15).

Doğaya ait bir dili oluşturabilmek, doğanın dilini, sesini yazılı kültürün bir parçası haline getirebilmek doğanın içsel değerini vurgulamakla mümkündür. Doğanın kendine has durumu, görünüşleri, varlığı; anlatılarda, yazılı metinlerde vurgulandığında doğanın içsel değeri de öne çıkar.

Latife Tekin, en güzel sanat eserini insanların kendilerinden kurtarıp doğaya ekledikleri şey olarak tanımlar (Kılıçer, 2017). Latife Tekin'in bu bakış açısı onun, sanatı ve doğayı ne kadar iç içe gördüğünü gösterir. Buradan hareketle romanlarına bakıldığında ilk romanından itibaren sanatına doğayı eklediği gözlenir. Doğaya ait unsurlar romanlarında canlılıkla ve kendi değerleriyle belirir. Ayrıca roman karakterlerinin doğaya bakışları, doğa üzerine düşünceleri ve doğayı hayatlarına katış biçimleri de aynı doğrultuda doğa merkezli olarak ilerler. Sanatın doğaya eklenmesi fikri onun romanlarında doğanın sesinin duyulmasıyla somutlaşır. Doğa karakterleşerek onun romanlarına girer.

En başta *Sevgili Arsız Ölüm*'de Dirmit'le birlikte doğanın varlığı hissedilir. Sonra Alacüvek'teki yaşama katılan doğa unsurları romanı renklendirir. Kente göçle birlikte doğadan uzaklaşma süreci başlasa da romanda doğa, kentin parklarında, karakterlerin

yaşamlarında, özlemlerinde hayat bulmaya ve kendini ifade etmeye devam eder.

Berci Kristin Çöp Masalları'nda yaşam köyden kente, daha doğrusu çöplüğe taşınmıştır. Romanda doğanın içsel değeri ve insan yaşamındaki hayatiliği kent-köy-çöplük karşıtlıkları üzerinden dile getirilir.

Ormanda Ölüm Yokmuş'ta ise doğa somutlaşarak ve belirgin bir karakter olarak anlatıya dahil olacaktır. Orman başlı başına bir karakterdir. Ağaçlar, rüzgâr ve çiçekler üzerine düşünen roman karakterleri doğaya ait unsurları varoluşsal boyutlarıyla değerlendirirler.

Unutma Bahçesi'nde de *Ormanda Ölüm Yokmuş*'taki gibi mekân doğanın varlığını vurgular. Unutma Bahçesi doğanın değerinin öncelendiği, doğanın merkezde olduğu bir ütopyadır.

Yazarın son romanı *Muinar*'da ise doğanın sesi çok belirgin olarak duyulmaya başlar. Doğa ve kadına dair binlerce yıllık bilginin taşıyıcısı ve aktarıcısı olan Muinar, bir diğer roman karakteri Elime'nin içinde uyanarak hem ona yol gösterir hem de binlerce yıl boyunca doğanın başına gelenleri doğadan yana tavır alarak anlatır.

Doğa merkezli bakış açısının oluşturduğu etik değerler kapsamında, çevreci eleştiri ve toprak etiği düşüncesi bağlamında Latife Tekin'in romanları doğanın içsel değerini yansıtmış biçimleri üzerinden değerlendirilebilir. Doğa, onun eserlerinde en canlı haliyle ortaya çıkar. Doğanın hem mekânın hem de karakterlerin varoluşlarındaki yeri belirgin olarak ifade edilir. Romanların bu yönü doğanın içsel değerinin odakta olduğunu gösterir. Buradan hareketle Latife Tekin'in romanlarında doğanın içsel değeri ve doğaya karşı gösterilen etik tavır belirlenirken doğanın sesi ve mekânların doğa merkezli kurgulanışı üzerinden yola çıkılabilir.

3.1. Doğanın Sesi

Binlerce yıl boyunca insanlığın oluşturduğu kültürler, doğaya sesini duyurma şansını vermemişlerdir. Konuşan özne her zaman insan olmuştur. Ancak insanlığın doğayla birlikte yaşadığı dönemlerde, özellikle de animist⁸ kültürlerde durum daha farklıydı. İnsan dışındaki varlıkların canlılığı ve insanlarla iletişimi üzerine bir düşünme biçimi hâkimdi (Manes, 1995: 16). Ancak zamanla bu kültürel durum değişti. İnsan merkezli düşünce insanlığın elinden bu iletişim biçimini aldı.

Christopher Manes “Doğa ve Sessizlik” adlı makalesinde kaybedilen iletişim biçiminin değerini vurgularken kültürün zaman içinde insana ait bir dil geliştirdiğini ve doğaya ait bir dilin artık olmadığını vurgular. Manes, iletişimi tekrar kurmanın ve ekolojik bilgiyi öğrenmenin yolunun da mecazi olarak kuşların dilini öğrenmekten geçtiğini söyler. Manes'in bu yaklaşımıyla Latife Tekin'in doğayı görüş biçimi arasında benzerlikler vardır. Hem Dirimit'in ve Atiye'nin animistik özellikleri hem *Ormanda Ölüm Yokmuş*, *Unutma Bahçesi* ve *Muinar*'da sürekli vurgulanan eski zaman toplumları bu benzerliğin derinliğini gösterir. Tüm bunlarla beraber Latife Tekin bir söyleşisinde kuşlar için yazdığını da ifade etmiştir (Kılçer: 2017). Ayrıca Latife Tekin'in dili insanlardan kurtarma fikrini de vurgulamak gerekir. Her iki açıdan da bakılınca Latife Tekin'in doğayı önceleyen yaklaşımı Manes'in düşünceleriyle birlikte derinleştirilebilir. Çevreci eleştirinin üzerinde durduğu etik yaklaşımın da bu doğrultuda olması ve insana ait bir edebiyatın yerine doğa merkezli yaklaşımı savunması da Latife Tekin'in romanlarını anlamada çok değerlidir.

Latife Tekin'in romanlarında doğanın sesi ilk olarak *Sevgili Arsız Ölüm*'de duyulur. *Sevgili Arsız Ölüm*, ilk bölümünde köyün odakta olduğu bir romandır. Köy yaşamı çevresinde doğanın da öyküye sıkça dahil olduğu görülür. Doğa köy tasvirinde metafor olarak görünmez. Romanda, yaşayan bir doğa vardır. Değişen mevsimler, kuşlar, yağan

⁸Animizm ya da canlılık: “ Zihinsel, hatta fiziki varoluşun kaynağını, cisim ya da bedenden bağımsız veya en azından aynı olan bir enerji ya da güçte bulan anlayış. Canlı ya da cansız herşeyin bir ruha ya da tinsel bir töze sahip bulunduğunu savunan öğretisi” (Cevizci, 1999, s. 171.)

kar, rüzgâr ayrı birer karakter olarak belirir. Böylece doğanın özgün bir biçimde görülerek esere eklendiği fark edilir.

Kınalı yas zamanı, göçmen kuşlar Alacüvek'e geldiler. Genç kızlara telli duvak, çocuklara kum yumurta, delikanlılara oyalı mendil getirdiler. Yöncü kuşlar, kavaklardan kavak beğendiler. Artçılar çer çöp topladı. Üç gün üç gece Alacüvek'te itler uyudu, artçı kuşlar uyumadı. Bacalara, evlerin saçaklarına, çatal dallara yuva kuruldu (Tekin, 1984, s. 26).

Göçmen kuşların köye gelişiyle onların köyün içindeki yaşama dahil oldukları görülür. Göçmen ve yöncü kuşların romana girişi romanın atmosferinde doğanın canlılıkla yer almasını sağlar. En dikkat çekici tarafsız buradaki doğaya ait öğelerin romanın arka planında bir fon oluşturmaktan çok romanın içinde kendi içsel varlıklarıyla belirginleşmeleridir. Doğadaki varlıkların canlı bir şekilde romana girmeleri özellikle kuşların roman karakteri gibi anlatıya dahil olmaları romandaki doğa merkezli bakışı gösterir. Roman, insan ve doğa arasında bir set çekmemiştir. Göçmen kuşlar ve yöncü kuşlar insanların hayatlarına onlarla birlikte yaşamın birer parçası olarak katılmışlardır. Hem genç kızlara, hem delikanlılara hem de çocuklara hediyeler getirmişlerdir. Böylece köyün genç tarafıyla doğa buluşmuş olur.

Köyün genç ve yaşayan tarafının doğayla kurduğu yakınlık Dirmit'le beraber devam eder. Dirmit'in doğayla konuşması ve onu yaşantısının bir parçası haline getirmesi romanda doğanın özgün bir biçimde ortaya çıkmasını sağlar. Karakterlerden birinin yaşamında doğanın bu denli öne çıkması romanın doğayı içselleştirdiğini de gösterir. *Sevgili Arsız Ölüm*'de Dirmit rüzgârla konuşur. Bu noktada Dirmit'in animist kişilik yapısı da görülür. (Balık, 2013a, s. 6).

O gün, dam uçuran rüzgâr, Dirmit'i önüne kattı. Savmanıda taylarla yarıştırdı. Üç olukta tazılarla dolaştırdı. Bir halı dokuyan kızların yanına bir göle yatan camızların sırtına attı. Dirmit'in üzümünü elinden, un kavurmasını cebinden aldı. Saçlarını dağıttı, ağzını burnunu kanattı.

- Dam uçuran rüzgâr, karnım acıktı.

- Toprak ye.

- Anneme dersin.

- Demem

Dam uçuran rüzgâr, karanlık bastırınca, “Cinler geliyor!” diye Dirmit’i korkutup eve getirdi (Tekin, 1984, s. 27).

Romanın Dirmit’in doğayla iletişime geçtiği bu noktasında, Dirmit ve rüzgâr arasında kişisel bir iletişimin olduğu görülür. Rüzgâr Dirmit’e zorbalık yapan onu korkutan bir varlığa dönüşür. Dirmit’in yaşantısında rüzgârın bu biçimde yer alması doğanın bir roman karakterine dönüştüğünü de gösterir. Bu az görülen bir yaklaşımdır. Doğanın bir karaktere dönüşmesi romanın doğaya atfettiği içsel değeri vurgular. Romanın bu satırlarında yine doğanın canlandığı ve insanın sesinin yanına eklendiği görülür. Böylece doğa ve insan arasındaki ayrım da ortadan kalkar ve doğa merkezli bakış öne çıkmış olur.

Dirmit’in doğayla kurduğu iletişim tarihsel olarak şimdiye kadar geliştirilmiş bakış açısının dışındadır. Dirmit’in animist özellikleri, onun çocukluğundan kaynaklanıyor gibi görünse de Dirmit’in eski zaman toplumlarının duyuş biçimine yaklaştığını da gösterir. Aynı durum Atiye için de vurgulanabilir. Atiye doğadan yararlanarak ilaçlar yapabilmektedir. Oğlu Halit’i eve ve karısına bağlayabilmek için büyü yapar. Atiye’nin şamanistik tarafı eski zaman topluluklarını *Sevgili Arsız Ölüm* bağlamında en çok hatırlatan öğedir. Latife Tekin’in sonraki romanları *Ormanda Ölüm Yokmuş*, *Unutma Bahçesi* ve *Muinar*’da da doğa insan arasındaki yakınlık vurgulanırken eski zaman toplumlarının duyuş ve doğayı anlayış biçimi öne çıkarılır. Bu romanların karakterleriyle Atiye ve Dirmit arasında bu açıdan benzerlikler belirir. Dirmit’in animist kişiliği ve Atiye’nin şaman özellikleri Emin, Yasemin, Şeref ve Muinar’ın sürekli vurguladıkları eski zaman toplumlarındaki insanların duyuş biçimlerini hatırlatır.

Ormanda Ölüm Yokmuş, *Unutma Bahçesi* ve *Muinar*’da ise bir bakıma eski zaman toplumları vurgusu yapılırken *Sevgili Arsız Ölüm*’ün ilk bölümündeki yaşantının da özleildiği ya da o yaşantının bir benzerinin arandığı görülebilir. Tüm bunların etrafında *Sevgili Arsız Ölüm*’de doğanın yer alış biçiminin şimdiye kadarki yazı, edebiyat sınırlarının dışına çıktığı görülür. Böylece dil insan merkezli olmaktan çıkıp doğayla buluşmuş olur. Kültürel olarak insanı odağa alan ve insana özgü duyguların ve yaşam biçiminin özelliklerini anlatan dil, *Sevgili Arsız Ölüm*’de doğayı da kapsayarak yeni bir ifade genişliği kazanır. Burada doğanın öne çıkarılışını ve kendi öz varlığıyla doğanın dile gelişini vurgulamak yerinde olacaktır. Doğanın dile gelip kendi türküsünü söylediği

bölüm bu açıdan dikkat çekicidir.

Bu bahar, açmadan toprağa düştü tomurcuklar.

Dediler, bir gözünü uyku tutmayanımız vardı.

Yüreği çarpa çarpa, bir seyre duranımız vardı.

Toplardı tek tek solup dökülen yapraklarımızı, saklardı

koynunda.

Biz onun için dal sürüp yaprak verirdik, Akçalı bahçelerinde.

Onun için tomurcuklanır, onun için kat kat açılırdık.

Gün doğmadan koşardı, su yollarından geçer, duvarlar

aşardı.

Gelmedi bu bahar, gelmedi çok bekledik (Tekin, 1984, s. 57).

Türküde doğa dile gelir ve bahar özlemine anlatmaya başlar. Doğanın romanın bu noktasında dile gelişi kişileştirmenin ötesindedir. Çünkü doğanın sesi insana ait duygular için kullanılmaz. Doğanın kendine ait özelemleri anlatılır. Doğayı nesne olarak gören bir bakış açısı, özellikle de insan merkezli gelişmiş düşünce biçimi, doğanın baharı özleyişini ancak roman atmosferinin çeşitliliği olarak kullanırdı. Burada ise doğanın saf bir biçimde kendi varlığıyla ve lirik bir ifade şekliyle ortaya çıktığı görülür. Romanın devam eden sayfalarında doğanın romanın içinde başlı başına bir karakter olarak belirmediği tekrar görülür.

Derken, kar yağmaktan yoruldu. Rüzgâr duruldu. Bahar geldi. Tarlalar göverdi. Köyün yaşlı leyleği tıslaya tıslaya gelip pınarın başındaki palamut ağacına yuva kurdu (Tekin, 1984, s. 45).

Doğanın bu biçimde tekrar romanda öne çıkması ve romanın karakterlerine eklenmesi doğaya verilen içsel değerin derinlikli olarak romanın parçası olduğunu gösterir. Karın, rüzgârın, tarlaların, palamut ağacının ve yaşlı leyleğin köy yaşamının parçası olarak yer alması ve köy sakinlerinin hayatlarının anlatıldığı gibi anlatılması da bunu gösterir. Yukarıdaki bölümde doğaya ait öğelerin anlatımı, onların romandaki diğer karakterlerden ayrılmadan, kendi yaşamlarının süreçleriyle ele alındığını gösterir.

Çevreci eleştirinin de önemseydiği, Leopold'un vurguladığı doğal süreçlerin romanın kendine has dilinde bu şekilde tekrar belirmesi romanın doğa odaklı anlatı biçiminin derinliğini de gösterir.

Sevgili Arsız Ölüm doğayı kendi içsel değeriyle anlatının içine katan bir romandır. Doğanın insanla ya da insanın doğayla kurduğu iletişimin tek taraflı olmadığı ve yine her iki tarafın da bağımsız yaşantıları görülür romanda. Romanın bu yönü insan ve doğanın bütünlük içinde ele alındığını gösterir. Bu bütünlüklü yaklaşım Leopold'un vurguladığı "topluluk" kavramının bir görüntüsüdür. Doğayı bu şekilde odağa alan *Sevgili Arsız Ölüm*, doğa merkezli bakışın etkili biçimde ortaya konulduğu ve doğanın sesinin öne çıktığı bir romandır.

Berci Kristin Çöp Masalları'nda ise doğa merkezli bakış şehrin kenar mahallesine kırdan göçmüş insanların hikâyeleriyle romana yansıtılır. Romanın başında karakterler yoğun bir biçimde doğayla mücadele ederler. Ama mücadele tek taraflı değildir. Onlar doğayla mücadele ederken doğa da onlara cevap verir.

Kuşlar günlerce konduların üstünde eğri eğri döndüler. Döne ötüşe konduların yerini belli ettiler. Onlar 'Cik cik bebecik' diye gülüp uçarken yıkımcılar mahalleye geldiler (Tekin, 1985, s. 11).

Kuşların yıkımcılara konduların yerini belli etmesi boşuna değildir. Çünkü mahalle kurulurken Çiçektepeliler, kuşlarla ve rüzgârla savaşmıştır. Mahalle sakinlerinin doğayla mücadelesinde doğanın verdiği karşılık roman içinde doğanın algılanış boyutunu da gösterir. Doğa, *Berci Kristin Çöp Masalların*'da da bir fon olmanın ötesine geçmiş ve romanın karakteri haline gelmiştir. Dam uçuran rüzgâr ve kuşlar romanın içinde önemli yere sahip karakterlerdir.

Doğaya karşı mücadele bir türlü başarıyla sonuçlanamaz romanda. Köyden göçmüş bir topluluğun bunu bir türlü başaramaması dikkat çekicidir. Kent hayatı ancak doğayla mücadelenin kazanılmasıyla kurulmuş bir yaşam biçimini barındırır. Ancak köy hayatı tam tersi bir yaşam biçimini gerektirir. Çiçektepe sakinlerinin yaşamı doğayla uyumlu bir yaşantının deneyimleriyle doludur. Bundan dolayı kent hayatının doğayı tahakküm altına almış biçimine uyum gösteremezler. Bu yüzden daha en başından ortaya çıkan uyumsuzluk durumu onların hayatını zorlaştırır. Romanın doğanın içsel değerini

dışlayan bir yaşantıyla tam tersini karşı karşıya getirmesi önemlidir. Roman bu uyumsuzluğun yansıyış biçimlerine ve karşılıklı mücadeleye doğaya ait unsurları birer roman karakteri olarak katarak doğa-kent karşıtlığını vurgular. Buradan hareketle romanın doğayı merkeze alış biçimi de görülür. Çiçektepeliler ile doğa arasındaki bağ yine de tam olarak kopmamıştır. Doğa onların kentteki uyumsuz halini görüp onların tarafında olacaktır. Roman burada doğa-insan uyumunun değerini dramatik biçimde tekrar anlatır. Aynı zamanda bunu anlatırken doğaya dair unsurları ve özellikle de naif kuşları için içine katarak doğanın sesini anlatının katmanlarından biri haline getirir.

Kamyonlar çekildikten sonra çatılara eğleşmeye gelen kuşlar bulutların altından topluca aşağıya süzüldü. Yıkık konduların üstüne gözlerinden ıpslak tüyler döküldü. Sonra topluca dönüp gittiler (Tekin 1984, s. 12).

Kuşların konu sakinlerinin hüznüne katılmasından sonra roman başka bir evreye geçer. Artık doğayla mücadele bitmiştir. Mücadelenin bitişi ise Çiçektepelilere hiç bir şey kazandırmayacaktır. Çünkü artık kent hayatının doğayı yok eden tarafları onların da yaşamına girmeye başlayacaktır. Roman bu noktada yeni bir farkındalık boyutunda ilerlemeye devam eder. Doğanın içsel değerinin göz ardı edildiği kent yaşamının ortaya çıkardığı doğa tahribatı göz önüne serilmeye başlar.

Bu suyla yıkanan insanlarda çok geçmeden garip değişimler ortaya çıkmaya başladı. Kiminin derisi soyuldu. Kiminin yüzü mosmor kesildi. Çocukların bedenlerinde mavi mavi benekler belirdi. İki kadının saçları beyazladı. Çamaşırlar maviye çalan bir renk aldı. Bu renge Çiçektepe'de 'Kondu mavis'i' dendi (Tekin, 1985, s. 20).

Fabrikalardan yayılan atıklar Çiçektepelilerin sağlığını olumsuz etkiler. Doğadan uzaklaşıp kent yaşamına katılmanın ortaya çıkardığı olumsuzluklar ortaya çıkmaya başlar. Doğa tahribatına rağmen Çiçektepe halkı için doğaya bağlılık tekrar önem kazanacaktır. Çiçektepeliler rüzgârla girdikleri mücadeleden ötürü rüzgârın onlara içerlediğini düşünürler.

Rüzgâr esip durdukça Çiçektepeliler rüzgâr üstüne çeşit çeşit hikâye uydurdular. Rüzgârın bu tepeye sevdalı olduğunu, gelip bu tepenin başına konu kurdukları için kendilerine içerlediğine inandılar. Rüzgârın adını alırlarsa durulacağını düşündüler. O sıralar doğan çocuklara kız erkek ayırmadan 'Rüzgâr' adını verdiler (Tekin, 1985, s. 23).

Rüzgârın bu şekilde Çiçektepelilerin hayatlarına, kendi içlerindeki anlatılara girmesi

onların doğayı içsel değeriyle birlikte yeniden yaşamlarına eklediklerini gösterir. Ayrıca rüzgâr üzerine anlatılan hikâyeler de bu noktada dikkat çekicidir. Latife Tekin'in sonraki romanları *Ormanda Ölüm Yokmuş*, *Unutma Bahçesi* ve *Muinar*'da eski zaman toplumları vurgusu yapılır. Özellikle yazılı kültürden önce mitlerin, destanların ve halk hikâyelerinin anlatı türü olarak öne çıktığı dönemde doğanın bu anlatıların bir parçası olduğu görülür. Doğaya kutsal değerler atfedilir ve doğaya ait varlıkların canlılığı üzerinden insanlar yaşamlarını ve çevrelerini anlamlandırma yoluna giderler⁹. *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda da benzer durum söz konusudur. Rüzgâr üzerine anlatılan hikâyeler eski animist kültürlerin izlerini barındırır. Bu açıdan bakıldığında Çiçektepeliler ve doğa arasındaki bağın sıklığı da anlaşılır. Çiçektepeliler'in kente göçmüş olmalarına karşın kent yaşantısından çok ayrı bir kültürel yapıya sahip olduklarının da göstergesidir bu durum. Roman, bu açıdan bakıldığında doğanın sesini Çiçektepelilerin yaşamları ve yaşattıkları anlatılar üzerinden yeniden vurgulamış olur.

Berci Kristin Çöp Masalları, doğanın içsel değerini ciddi bir toplumsal değişimin yaşamsal boyutları üzerinden gösterirken doğanın sesinin kentte nasıl yok edildiğini de ortaya koyar. Roman, göç ve gecekondü kavramlarının birbiri ardına sıralanan ve insan yaşamını etkileyen süreçlerinin ortaya çıkardığı insan doğa etkileşiminin evrelerini yansıtarak bunu yapar. Göçle köyü bırakıp gelen insanların yaşadığı doğayla mücadele durumu çok ironiktir. Sonuç olarak Çiçektepe sakinleri doğayı kaybetmenin bedelini sağlıklarından ve yerlerinden olarak öderler. Böyleyken doğa romanda karakter olarak belirir ve onların yanına döner. Çiçektepe sakinleri de doğayı tekrar yaşamlarına katar. Ancak fabrikalar, çöplük ve kirli atıklar artık dönüşü olmayan bir yola girildiğinin de göstergesidir (Balık, 2013a, s. 8: Özdağ, 2011b, s. 194)

Ormanda Ölüm Yokmuş kent hayatının içinden doğaya dönüş isteğini ve doğanın içinde varoluş arayışını ortaya koyan bir romandır. Romanın doğanın içsel değerini vurgulayış biçimi de bu süreç içinde belirecektir. Roman boyunca doğa, orman aracılığıyla karakterlerin arayışları üzerinden belirlemeye başlar. *Ormanda Ölüm Yokmuş*'ta yaşam, *Sevgili Arsız Ölüm* ve *Berci Kristin Çöp Masalları*'na göre farklılık göstermeye başlar. Roman, kent hayatına ait insanların yaşantılarına odaklanır dolayısıyla onların doğaya olan yaklaşımları da çok farklı olacaktır. Kent yaşamının doğayı sınırlandıran ve

⁹ Ayrıca Bakılabilir: Campell: 1995a, 1995b, 2013.

ötekileştiren tarafı, kent yaşamına özgü yabancılaşma sorunuyla birleşir. Kent yaşamında insan merkezli kültür hakimdir. Buradan hareketle doğanın kentte öteki durumuna geldiği açıktır. İnsan merkezli kültürün hâkim olduğu yerde doğanın sesinden bahsedilemez.

Ormanda Ölüm Yokmuş'ta Doğanın içsel değerinin arka planda olduğu kent yaşamının sorunlarından kurtulmanın yolu olarak da doğa önem kazanır.

Romanda doğa ve insan odaklı düşünme süreçleri de dikkat çekicidir. Emin'in yaşamıyla birlikte romanın doğaya, insana doğru düşünce odaklı ilerlediği görülür. Emin, doğa üzerinden yaptığı gözlemleri kendi düşünce dünyasında dile getirir. Emin, doğanın varlığının yaşamdaki özgün yerini belirleyecek fikirlere sahiptir.

Yapraklar yerli yerinde duruyordu neyse ki! Orman resimleri, taşlar... Yapraklar da bulutlar gibi rüzgârı görünür kılıyor, yaprakların kıpırtısı, bulutların hareketi olmasa boşluğun ürkütücü derinliğiyle yüz yüze kalırdık (Tekin, 2013, s. 18).

Emin yaprakların kıpırtısı ve bulutların hareketi sayesinde boşluktan kurtulduğumuzu söyler. Boşluğu ürkütücü bir şey olarak vurgulaması ve bu olumsuz durumdan yapraklar ve bulutlar sayesinde kurtulabilme durumu onun doğaya atfettiği varoluşsal değeri gösterir. Doğayı bu denli değerli görmek daha romanın başından doğaya karşı anlatının göstereceği etik bakışın derinliği hakkında fikir verir.

Emin ve Yasemin'in ormanda yaptıkları yolculuklar doğanın içsel değerinin öne çıktığı ve doğa merkezli bakışla yaşantının yansıtıldığı bölümlerdir. Özellikle ormanda Yasemin ve Emin'in yolculukları anlatılırken onların ruh durumlarına koşut olarak doğanın anlatımı dikkat çeker. Romanda doğa, atmosferin kurulmasında önemli bir yer edinir. Atmosfer doğayla kurulurken doğa metafor bağlamında kalmaz. Doğa romandaki o anın ana öznesi haline gelir.

Yamaçlarda yüksek ağaçlar ağır ağır sallanıyordu... Sabahın pusu, ıslak dalların rengiyle ışıklandı birden. Yasemin sorusunu yinelerken orman keskin bir parıltıyla biçildi.

Emin, koltuğunun altından kayan kitabı dertli dertli yutkularak çömeldi. Göle akan rüzgâr gözlerini yaşartmıştı. Yağmur kokusu çarpacak diye havayı korkuyla soluyordu; üzüntüsü yüreğinden taşıveriyordu çünkü. Avcunda beklettiği yaprağı bile kaldırmakta zorlanıyordu; bildiklerini söze dökmek şöyle dursun (Tekin, 2013,

s. 25).

Doğanın romandaki anın öznesi haline gelmesi anlatının doğayı merkeze alan yapısının da göstergesidir. Doğanın, Emin ve Yasemin'in arayışlarında etkin rol oynadıkları açıktır.

Yasemin ve Emin'in ormana gitme düşünceleri ve arayışlarını orada sürdürmelerini değerli bulmaları ormanın ve ormanın içindeki doğanın değerini daha da artırır. Bu sayede ormanın doğasının romanda dile getiriliş hali bir metafor olmaktan çıkıp roman karakterlerinin yaşamlarındaki varoluşsal değeriyle birlikte yaşamsal bir boyut kazanır.

Emin için doğanın önemi ve doğaya atfettiği değer derinliği roman boyunca Emin'in yaşamındaki doğaya ait nesnelere sayesinde de görülür.

Ta o günlerde kanatlı tohumlar, kozalaklar, at kestaneleri toplar, bunları cam kavanozlarda biriktirir, bir resim ya da heykelcik satın almaya gelen kimseleri yolcularken ellerine bir deniz kabuğu ya da bir kemik parçası tutuştururirdi (Tekin, 2013, s. 34).

Emin kendine doğayı hatırlatacak nesnelere toplamıştır. Çevresinde bunlar sayesinde bir doğa kurmaya çalıştığı gözlemlenebilir. Emin'in evine gelenlere de bu nesnelere vermesi sahip olduğu doğa duyarlılığını gösterir. Bununla birlikte Emin'in bu tavrı insan merkezli düşüncenin karşısında bir tavır olarak da değerlendirilebilir. İnsana ait sanat eserlerine karşın evine gelenlere doğaya ait nesnelere vermesi bu açıdan dikkat çekicidir. İnsanlara doğayı hatırlatarak aslında doğanın insan yaşamında yitirilen yerini vurgulamak ister. Ormana gidişinde de bu düşüncenin etkisi vardır.

Emin rüzgâra, güneşe, yağmura kent insanının sıradan yaşamlarında atfettiklerinden çok daha fazla değer atfetmektedir. Onları yaşamın kaynağı olarak görmektedir.

Asıl büyük yaratıcı her şeyi yerinden oynatan rüzgârdı ona göre; aşındıran su, yağmur, tapılası güneş... (Tekin, 2013, s. 34)

Emin'in doğayı yaşamın merkezine koyması *Ormanda Ölüm Yokmuş*'un anlatı olarak doğaya karşı gösterdiği etik duruşun da göstergesidir. Roman, Yasemin ve Emin'in karşılıklı konuşmaları üzerinden ilerlerken onların yaşamında çok önemli bir role sahip olan doğanın, içsel değeriyle romanda yer aldığı görülür. *Ormanda Ölüm Yokmuş*'ta

doğanın dile geliş biçiminde karakterlerin arayışları öne çıkar. Ormanda aranılan duygu ancak doğanın anlatının öznesi haline gelmesiyle belirir.

Doğanın etik değerinin öne çıkarılmasında roman boyunca zıtlıkların vurgulanması da önemlidir. Emin ormanın büyüklüğünü, ölçülemezliğini vurgularken, Yasemin de ormanın zamansızlığını dile getirir. Emin ormanın sonsuzluğunu vurgularken kent görüntülerinin içinden gelerek bunu yapar. Kentin sınırlılığı ve doğanın sonsuzluğu karşı karşıya gelmiş olur. Yasemin’se ormanda yürümeye başladığında ormanın zamansızlığını, yaşayan ve döngü içerisinde devam eden halini duyumsar. Kentte ise zaman ve mekân sınırlı ve bitmeye, tüketilmeye eğilimlidir. Emin ve Yasemin’in düşünceleri bağlamında kent ve doğa arasındaki bu karşıtlıklar öne çıkar. Doğanın etik değerinin göz ardı edilmesi kent yaşamında tüketilen, sınırlı bir yaşamın doğmasına sebep olmuştur. Oysa doğanın içsel değerinin öne çıktığı, yaşamın doğayla birlikte sürdüğü bir yaşam biçiminde bu sınırlılıklar ortadan kalkar. Roman doğanın sonsuzluğu vurgusunu orman üzerinden yaparak hem anlatıya doğanın sesini eklemiş olur hem de doğanın etik değerini vurgular.

Sevgili Arsız Ölüm ve Berci Kristin Çöp Masalları’nda doğadaki varlıkların (kuşlar, rüzgâr, kar) karakterleşerek romanlara girdikleri görülür. *Ormanda Ölüm Yokmuş*’ta ise orman daha bütünlüklü bir biçimde anlatının başlıca karakteri haline gelir. Ormanın zamansızlığının, sonsuzluğunun roman boyunca vurgulanması ormanın içsel değeriyle anlatıya girdiğini gösterir. Ormanın varoluşuna ait, ormanın zamandaki ve evrendeki yerine ait bir bilgi romanda vurgulanır. Ormanın varlığı üzerine düşünme durumu belirgindir. Bu da ormanın sesinin yazı aracılığıyla duyurulduğunun göstergesidir. *Sevgili Arsız Ölüm ve Berci Kristin Çöp Masalları*’nda doğanın içinden varlıklar kendi sesleriyle öne çıkarken *Ormanda Ölüm Yokmuş* bu durumu daha ileri götürür ve ormanın kapsayıcılığıyla bunu yapar.

Ormanda Ölüm Yokmuş’tan sonra kaleme alınan *Unutma Bahçesi* ise bir ütopya¹⁰ çerçevesinde doğanın sesini duyurur. Bu yönüyle ormana göre daha sınırlı bir mekân görülür. Ancak romanın yaptığı göndermeler kapsayıcıdır.

¹⁰ Ayrıca bakılabilir, Balık: 2013b: 317.

Unutma Bahçesi, Şeref ve Tebessüm karakterleri etrafında ilerleyen bir romandır. Şeref Unutma Bahçesi'nin kurucusudur. Bahçenin kurucusu olarak aynı zamanda üzerine aldığı sorumluluklar da vardır. Romanın başından sonuna kadar Şeref'in doğaya karşı duyduğu sorumluluk düşüncesiyle hareket ettiği görülür. Bununla birlikte doğaya karşı duyarsız davranışlara da sert bir yaklaşım içindedir. Şeref, özellikle Tebessüm üzerinde etkilidir. Tebessüm, Şeref'in tavırlarını ve düşüncelerini dikkatle takip eder. Şeref de Tebessümle yaptığı konuşmalarda onda doğa duyarlılığı uyandıracak sözler söyler.

Daha şişelerin sıkıntısını üstümden atmadan, karaböceklerin nasıl yürüdüklerine dikkat edip etmediğimi sordu. Etmişimdir herhalde ama gözümde canlanmadı. 'Yerde kürek çeker gibi yürüyorlar, dikkat et bundan sonra... Onların yürüyüşlerine bakarak gelecek zaman için bir kayık tasarladım... Görmek ister misin? Karaböcekler, toprağı su gibi hissediyor... Kesin... Eminim... Bak nasıl kürek çektiklerine, unutma' (Tekin, 2014, s. 14).

Şeref, *Unutma Bahçesi*'nde doğayı dikkatle gözlemler ve çevresine aktarır. Böcekleri bu kadar dikkatlice seyretmesi de bunu gösterir. Burada dikkat çekici olan ise Şeref'in yaptığı gözlemin doğa merkezli bakışı içinde barındırmasıdır.

Romanın unutma düşüncesiyle kurduğu bağ da doğayla ilgilidir. En başta untabilmek için seçilen mekânın bir bahçe olması bunun göstergesidir. Bahçeye gelen her yeni karakterin önceki hayatlarına dair getirdiklerini geride bırakması gerekmektedir. Roman boyunca Şeref bahçeye katılan karakterlerden bunu bekler. Ancak bu konuda asla beklediğini bulamaz çünkü karakterlerin kente bağlı tarafları hep kendini hissettirir. Şeref de buna tepki gösterir.

Şeref her gidenin arkasından, "Keşke işten kaçıyor olsalar, o bile değil," demiştir, bizden kaçıyorlar, çünkü elimizde bir şey eksik, görmeye çok alışık oldukları bir şey... görmediklerinde sistemleri bozuluyor, çareyi kaçmakta buluyorlar. Burada onları kırbaçlayacak biri olsa kalıp çalışırlardı (Tekin 2014, s. 97).

Şeref'in bahçeden kaçanlar için yaptığı eleştiri onların doğanın özgürleştirici tarafından uzak kalmalarıyla ilgilidir. Şeref bahçeden kaçanların doğaya aidiyetlerini kaybettiklerini vurgulamak ister bir bakıma. Doğanın özgürleştirici tarafını bırakıp tahakküm altında oldukları kente dönmek istemektedirler. İnsan merkezli yaşamın getirdiği tahakküm altında olma durumuna karşın doğa merkezli yaşamın özgürleştirici tarafı da bu örnek üzerinden vurgulanır romanda.

Şeref'in bahçedeki doğal yaşamın sürdürülebilirliği için takındığı sert bir tavır vardır. Doğaya karşı olan sorumlulukların yerine getirilmesi konusundaki yaklaşımı tavizden uzaktır.

Bitkilerin herşeyle ilgisi vardır, dedi bana. Sulamadığımız çiçekleri koklamamız yasak şimdi. Susuzluktan kuruyan iki sekoya ağacından da bizi sorumlu tuttu (Tekin, 2014, s. 36).

Bitkilerin her şeyle ilgili olduğunu düşünen Şeref'in bu fikri, onun doğa merkezli düşündüğünü gösteren önemli ip uçlarındandır. Aynı zamanda onu Leopold'un bütüncül yaklaşımı üzerinden değerlendirmenin de yolunu açar.

Şeref'in doğa duyarlılığının boyutları Tebessüm'ün gözlemleri üzerinden belirmeye devam eder. Doğa haklarını koruyan bir aktivist gibi davranır Şeref.

Tanrı beni bu tepeye kuş avlayan soysuzların elinden tüfeklerini alıp kışlarına sokmam için gönderdi, diye bağırdığımı duydum birinde. Sonra karatavuklar için nasıl çırpındığımı da biliyorum, dünyanın her yerinde şarkı söyleyen kuşların avlanmalarının yasak olduğunu haykıran mektuplarını ilgili kurumlara ben postaladım (Tekin, 2014, s. 36).

Şeref'in doğaya bu denli bağlı olmasının en önemli nedeni onun doğa odaklı fikirlerinin derinliğidir. Roman boyunca Şeref'in doğaya bakarak ürettiği düşünceler ve gözlemler romanın genel izleği içerisinde önemli yere sahiptir. Doğayı dinleyen ve doğa sayesinde düşünen bir tarafı vardır Şeref'in.

Doğada insanı düşlere sürükleyen böyle bir ikizlik durumu vardır. Aynı şeyin büyüğü, küçüğü, bitkisi, hayvanı, insanı... Bir yerlerde dünyanın ikizi uçuyor olmalı, doğa bana bunu söylüyor, kendisinin bir ikizi olduğunu (Tekin, 2014, s. 55).

Şeref'in düşüncelerinde doğanın bu denli etkili olması onun doğanın içsel değerinin farkında olduğunu gösterir. Şeref'in doğaya dair düşüncelerini yol gösterici olarak alan Tebessüm'ün doğaya dönmeyi ve doğanın bir parçası olmayı isteyen tarafı dikkat çeker.

Bahar, o dipdiri yumuşaklığıyla yamaçlardan fıırsın... Ilık sessizliğiyle ruhumuza dolsun, içine alsın bizi, hiç dışında bırakmasın (Tekin, 2014, s. 64).

Roman doğadan uzak kalmanın ya da doğanın hayatın bir parçası olamaması halinin eleştirisi üzerine kuruludur. Bu yönde yapılan göndermeler özellikle Şeref karakteri

üzerinden okuyucuya iletilir. Romandaki doğa duyarlılığının en belirgin tarafı böyle ortaya çıkar.

Biz ağaçlara, çiçeklere bu kadar uzak kaldık, ne kötü, halimize bakın diye, oturup yere göz yaşları döküyorlar (Tekin, 2014, s. 119).

Unutma Bahçesi, Şeref karakteri çevresinde Tebessüm'ün anlatıcılığı ışığında şekillenen bir romandır. Romanda doğanın içsel değerinin gösterildiği taraf da bu karakterler üzerinden şekillenir.

Tebessüm'ün çevresini anlamlandırma biçiminde ve çevresiyle kurduğu iletişimin yansımalarında sürekli olarak doğa üzerinden yapılan göndermeler görülür. Unutma Bahçesi'ni tanıtmak için yapılan internet sitesindeki pet şişe görsellerinden rahatsızlık duyması ya da bahçeye gelen bahçıvan Cömert'i doğaya duyarlılığı üzerinden değerlendirmesi bu durumun anlaşılmasını sağlar. Tebessüm'ün Şeref'le kurduğu iletişimde de doğanın rolü önemlidir. Tebessüm ve Şeref arasında geçen konuşmalarda Şeref anlattığı her şeyi doğaya yaptığı göndermelerle açıklar. Doğanın şimdiki durumuna karşı geliştirdiği duyarlılık onun sözlerine yansır. Tebessüm ise onu anlamaya çalışır. Bu süreç onun doğayla kurduğu iletişime de etki edecektir. Buradan hareketle Tebessüm'ün doğaya yakınlığı ile Şeref'i anlama süreci arasında bir paralellik vardır. Unutma Bahçesi özellikle bu iki karakterin hem birbiriyle hem de çevreleriyle kurdukları iletişimin gösterdiği düşünme süreçleri bağlamında doğanın içsel değerini öne çıkaran bir romana dönüşür.

Şeref ve Tebessüm odağında romanın doğanın içsel değerini vurgulaması, doğanın sesini gelenekselleşmiş insan merkezli düşüncenin ötesine geçerek duyurmayı başardığını gösterir. Özellikle Şeref'in doğayı görüşündeki farklılık bunu sağlar. Şeref doğadaki varlıkların hareketlerini bile önemser. Karaböceklerin yürüyüşlerine dikkat çeker. Doğanın varlığını, işleyiş biçimini gözlemlemek isteyen ve bunu başaran bir karakterdir Şeref. Tebessüm de onun bu özelliğini devam ettirecektir. Şeref'in düşünüş biçimi de Unutma Bahçesi'nin mekânsal varlığıyla birleşerek doğanın sesini *Ormanda Ölüm Yokmuş*'taki gibi insan merkezli düşüncenin sınırlarını aşarak duyurur.

Latife Tekin'in son romanı *Muinar* insan merkezli gelişen düşünme biçimlerine, sanata, teknolojiye karşı doğanın sesini öne çıkaran bununla birlikte insan merkezli düşünceyi

eleştiren bir romandır.

Muinar, roman karakterlerinin doğayla olan ilişkileri ve doğayı anlama biçimlerine odaklanan bir romandır. Romanın başında Elime'nin içinde uyanan Muinar karakteri belirir. Böylece doğa üzerine konuşacak ve onu anlamaya çalışacak iki karakter daha olmuş olur. Aynı durum özellikle *Ormanda Ölüm Yokmuş*'ta Yasemin ve Emin için *Unutma Bahçesi*'nde ise Tebessüm ve Şeref için de geçerlidir.

Elime ve Muinar'ın ilişkileri birbirine bağlı olarak ilerler. Çünkü Elime'nin içinde uyanan Muinar karakterinin sıradışı tarafı aslında ikisinin de aynı kişi olması durumuyla alakalıdır. Muinar, tarihin her döneminde kadınların içinde uyanarak onlara kadim köklerini ve doğaya olan bağlılıklarını anlatma rolünü üstlenmiştir. Romanın doğayı merkeze alıp insanlık ve doğa arasındaki tarihsel bağın güçlülüğüne yaptığı vurgunun başlangıcı da bu noktada belirir.

Roman, Muinar ve Elime arasındaki ilişkinin doğa sevgisi üzerinden dallanıp bir sürü katmana ayrılacak biçimde ilerlemesiyle başlar.

Kafan durulmayacak sanmıştım, sözlerimi sözlerimden ayırmaya başladın, şu belirsiz havadan çıkaralım ilişkimizi” dedi, “sende gök sevgisi var, bende yer sevgisi (Tekin, 2006, s. 9).

Muinar doğanın içsel değerinin etkin biçimde vurgulandığı bir romandır. Elime'nin içinde uyandıktan sonra Muinar, onun fikirlerine etki etmeye başlar. Elime'nin düşünme tarzı bu noktadan sonra doğa odaklı bir hal almaya başlar. Elime, insan ve doğa arasındaki bağın derinliğini fark eder. Tüm bunlar doğrultusunda doğayı gözlemleyerek yaşantısına yeni anlamlar katar.

Hızlandım... Aklımdan kırlangıçların uçuşlarıyla havaya harf çizdikleri, büyük bir olasılıkla kuşların yazıyı, insanlardan çok daha önce bulmuş oldukları düşüncesi geçti (Tekin, 2006, s. 15.).

Christopher Manes, doğanın sesini duymanın yolunun mecazi olarak kuşların dilini öğrenmekten geçtiğini dile getirmişti. Romanın yukarıdaki bölümü bu düşünceye yaklaşır. Elime'nin kuşların insanlardan önce yazıyı öğrendiğini düşünmesi bir anlamda onların dilini çözdüğünü de gösterir. Ancak bununla birlikte Manes'in bakış açısından farklı bir durum da vardır. Roman kuşlara ayrı bir değer atfetmektedir. İnsanlık için

önemli dönüm noktalarından biri olarak görülen yazının kuşlar tarafından daha önce bulunduğunu söylemek bir anlamda mecazi bir kullanımın dışındadır. Elime kuşların havada çizdikleri şekillerden hareketle bu fikre ulaşır. Bu somut bir durumdur. Aslında doğa merkezli bakışla doğa anlamlandırıldığında, insan merkezli düşünce kalıplarının dışına çıkıldığında doğada görülen her şeyin bambaşka boyutlarda algılanabileceğini de gösterir.

Elime'nin kuşlar üzerine olan düşünceleri Muinar sayesinde bu derinliğe ulaşmıştır. Elime bunu da dile getirir. Bununla birlikte Elime Muinar'ın sesini duyarken onu ve doğayı özdeşleştirir.

“Karıştırıyorsun, ben aklımdan geçirdim kuşları,” deyip bir kahkaha patlattı, deniz hıçkırıldı sandım, dönüp baktım, dümdüz uzanıyordu sular (Tekin, 2006, s. 15).

Muinar, Elime'ye doğaya karşı duyarlılık kazandırmak istemektedir. Muinar'ın doğanın menfaatlerini öncelediği görülür. İnsan merkezli bakışın doğayı şekillendirme biçimi Muinar'ı rahatsız etmektedir. Bu yüzden Muinar, Elime'ye uyumu öğretmeye çalışır. Elime'nin uyumu öğrenmesi hem onun Muinar'ı daha iyi anlamasını hem de doğayı anlamasını sağlayacaktır. İnsanlığın binlerce, milyonlarca yıla dayanan bin bir türlü halini gören Muinar, şimdiki durumdan memnun değildir ve Elime'ye bunu anlatır.

Hayvanlarla titreşmene karşı değilim, ineklerden önce bana el uzat, uzatacaksan, ikimize uyum lazım şimdi,” dedi, “sen gülerken plütonyum yüklü bir araç fırlattılar uzaya, kayaları, taşları duy içinde, gönenir, mutlu olurum, zaman öncesine git, ferahla... Kışkırdığımdan uyandırmıyorum seni, insanlar rüya görürken ruhlar yalnızlık çekip kıskançlığa sapmazlar düşündüğün gibi, hem var, hem yok dünya şu anda, Mars'a ardı ardına beş fırlatış daha yapacaklar, ayağa kalkacağınıza güvenimiz kalmadı, roketlerin atmosfere girmesini biz engelliyoruz.

Hırçınlaşma yine de, beni kimlere karşı kışkırtmaya çalışıyorsun, anlamış değilim bunu...

Söylemeyecektim, çok yazık, bana kalsa tercihim başka biri olurdu... Bunun şiirsel bir hırçınlık olduğunu hissedemiyorsun ya (Tekin, 2006, s. 26).

Muinar, insanlığın teknolojiyle beraber geçirdiği gelişimin farkındadır ancak süreç içerisinde yaşamaya devam eden doğa, bu gelişimden pek de yarar sağlamamıştır. Muinar bu farkındalık üzerinden hareket ederek Elime'ye doğayla olan uyumsuzluğunu gösterir.

Yol mu ayağına uymuyor, ayağın mı yola, toprakla mı kavgalısın, rüzgârla mı, yürüyüp gidemiyorsun doğruca (Tekin, 2006, s. 29).

Muinar, Elime'nin kente ait ya da insan merkezli düşünceye ait yargılarının olduğunun farkındadır. Bunu değiştirmek için çabalar. Binlerce yıl boyunca başka başka kadınların içinde uyanarak bunu gerçekleştirmeye çalışan Muinar için bir görevdir de bu aynı zamanda.

Muinar'ın bu çabası boşa olmayacaktır ve sonunda Elime'nin içinde doğaya karşı farkındalık oluşmaya başlayacaktır. Roman açısından bunun olması önemli bir kırılma noktasını da teşkil eder. Çünkü Elime, içinde taşıdığı kadim ve doğaya ait ruhun farkında değildir. Bunu fark etmesi onun artık çevresini daha başka görmesini sağlayacaktır.

Gitsem de susmayacak Muinar, kalsam da, kayaların arasında dolanmaya başladım, çit olsa dönüp bakıyorum, yavru bir kertenkele kuyruğunu kıvrırsa soluğumda bir dalgalanma...

İçime yerleştikten sonra, kulağım o kadar hassaslaştı, hiç öyle sıkıntıları yokken, dünyanın bütün seslerine geç kaldığım duygusuna kapılıyorum, görünmez telsi bir canlının anteni doluşsa, 'Git şunu çöz diyebilir.' (Tekin, 2006, s. 31).

Elime'nin içinde Muinar sayesinde uyanan doğa duyarlılığı onun doğayı görüşünü de etkilemiş olur böylece. Doğadaki en küçük canlıların bile sesini duyar olmuştur. Buradan hareketle Muinar'ın Elime'ye doğanın sesini duymayı öğrettiği sonucuna da ulaşılır. Roman, Muinar'ın doğaya verilen zararı net bir biçimde ve vurucu cümlelerle anlattığı sahnelerle devam eder. Muinar'ın bu tavrı onun doğaya karşı gösterdiği etik duruşun bir sonucudur.

Başımıza gökten kuş gagası yağacak... sincapların kuyruğu kısaldı, ağaçlara çürütücü mantar aşılıyorlar, soluyacak havanıza sahip çıkın, kıyamet belirtisi bunlar, dünya kurtarı kendini, insanları üstünden kaç defa silkelemiş, dört bucakta binlerce var bu işletmelerden, para gücüyle ilerliyor caniler, çalılarınızı mı sökecekler, öyle ya, atlasınlar sınırınızdan içeri, üç evlek ormanlarınız kalmış (Tekin, 2006, s. 52).

Muinar, doğanın tüketilişinin ortaya koyacağı sonuçları net bir biçimde görmektedir. Aslında insan ve doğanın kaderinin birbirine bağlılığını aktarır. Doğanın tüketilişinin insanlığın kurduğu medeniyetleri nasıl sarstığını vurgular. Muinar'ın insanlığın kurmuş olduğu medeniyetleri görüp geçirmiş olarak bunları söylemesi insan merkezli görüşün eleştirisinin romandaki derinliği ve tarihle kurduğu bağı göstermesi bakımından

değerlidir. Muinar karakteri, doğanın değişimi ve insan eliyle tüketilişi üzerinde de durur. Onun ürettiği düşünce doğa merkezliliği ortaya koyar roman boyunca. Muinar'ın doğayı görüş biçimi onun etik anlayışının doğayı da kapsayacak ölçüde geniş olduğunu anlamamızı sağlar. Romanın doğa merkezli tarafı da Muinar'ın ortaya koyduğu düşünceler üzerinden Elime'nin yaşadığı değişime doğru genişleyerek ortaya çıkar. Özellikle romanın güncel olaylara doğanın tüketilişi çevresinde yaptığı eleştiriler, romanın etik boyutu açısından önemlidir. Muinar insan menfaatleriyle doğa menfaatleri arasında bir fark olmadığını da vurgulamış olur. Teknolojinin gelişip nükleer santrallerden, uzay mekiklerine kadar mesafe kat etmesi doğa tüketildiği sürece Muinar için bir şey ifade etmemektedir. Çünkü ortaya çıkan insan menfaatleri açısından değerli gibi görünse de etik, özellikle de toprak etiği merkeze alınıp bütünlüklü olarak düşünüldüğünde bunun tersi görülür. İnsan, doğa hepsi aynı topluluğun parçasıdır ve *Muinar* boyunca gelişen etik duruş da bu düşüncenin vurgulanması etrafında gelişir.

Sevgili Arsız Ölüm'den *Muinar*'a giden çizgide Latife Tekin'in doğa odaklı romanları doğanın içsel değerini vurgularken, doğanın kendine has sesini de duyurmayı başarırlar. Romanların anlatı evreni doğanın sesini duyurmaya imkân sağlayacak niteliklere sahiptir. En başta *Sevgili Arsız Ölüm*'ün köy yaşantısı çevresinde yarattığı atmosfer ve doğanın anlatıya katılış biçimi dikkat çekicidir.

Berci Kristin Çöp Masalları'nda kentin yanı başında çöplükte kurulan mahallenin hikâyesine doğa eklemlenir. Her ne kadar çöplük doğanın tüketilişine, tahribine sebep olan bir yer olsa da ve fabrikalar suları, karı kirletse de doğa bir şekilde kendini tüm canlılığıyla hissettirir romanda.

Berci Kristin Çöp Masalları'ndan uzunca bir süre sonra yazılan *Ormanda Ölüm Yokmuş*'ta ise doğanın sesi kentli karakterlerin arayışlarında, düşüncelerinde ve ormanın somut varlığında kendini gösterir. Benzer durum *Unutma Bahçesi*'nde de ortaya çıkacaktır. Ancak bu sefer mekân anlamında yepyeni bir yapı ortaya çıkacaktır. Doğanın sesi *Unutma Bahçesi*'nde kurulan dünyaya koşut olarak, Şeref ve Tebessüm'ün düşünceleriyle birlikte belirir.

Muinar'ın anlatı dünyası ise doğanın sesini kadim bir doğa bilgisinin Muinar tarafından anlatılmasıyla duyurur.

Latife Tekin'in doğayı anlatılarına katış biçiminde Őimdiye kadar gelenekselleŐmiŐ yazı ve dūŐünce kūltürünün ötesine geçmiŐ bir ifade biçimi vardır. Bu ifade biçimi somut olarak doğanın sesinin yazıda dile gelme halidir. Bu açıdan bakıldığında Latife Tekin'in dođa merkezli bakışının eserlerde özgün bir biçimde ifade olanağı bulduğu görülür.

3. 2. Mekânların Doğa Odaklı Kurgulanışı

Latife Tekin'in romanlarında doğanın içsel değeri ve roman mekânlarının kurgulanışı arasında dikkat çekici bağlar vardır. Doğanın, çevrenin yok oluşunun roman mekânları üzerinden çarpıcı biçimde aktarıldığını, insanın doğadan yabancılaşma, doğayla bağını sürekli kılma ve doğaya dönebilme arzusu çerçevesinde de romanların doğa odaklı etik düşünceyi geliştirdiğini söyleyebiliriz. Latife Tekin'in ilk romanı *Sevgili Arsız Ölüm*'den sonra son romanına kadar değişen roman mekânları ve onların çevre odaklı işleniş biçimleri de önemlidir.

Sevgili Arsız Ölüm'le birlikte roman mekânlarında doğa merkezli kurgu öne çıkar. *Sevgili Arsız Ölüm*'ün ilk bölümünün köy ve çevresinde geçmesi bu açıdan önemli veriler barındırır. *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda ise Çöplük yaşamı çevresinde doğanın değeri öne çıkarılır. *Ormanda Ölüm Yokmuş* ve *Unutma Bahçesi*, roman mekânlarının anlatının başlıca karakteri haline geldiği romanlardır. *Muinar*'da ise evrene ve tüm coğrafyaya dair doğa merkezli göndermeler hâkimdir.

Sevgili Arsız Ölüm hem köy yaşantısını hem de kent yaşantısını ele alan bir roman olduğundan eserin mekân bağlamında doğayla olan ilişkisi dikkate değerdir. En başta roman karakterlerinin geçirdikleri değişimlerde yaşadıkları mekânların etkisi vardır.

Sevgili Arsız Ölüm'ün en dikkat çekici karakteri olan Dirmit'in yaşantısını bu bağlamda çözümleyebiliriz. Dirmit'in doğaya bağlılığı, onun köye olan bağlılığıyla beraber gözlemlenir. Çünkü Dirmit'i doğaya bağlayan aynı zamanda köyün doğaya olan bağlılığıdır. Köy yaşamı içinde kuşlar, otlar, çiçekler, rüzgâr ve kar köyün birer sakini gibi anlatılır romanda. Böyle olunca da köy, mekân olarak, doğanın içsel değeriyle varlığının gözlemlendiği bir yere dönüşür. Dirmit'in köye bağlılığı ve köyden gitmek istemeyişi de onun doğayla olan bağıyla ilgilidir. Buradan hareketle köyün Dirmit'in kişiliğine yaptığı etkiyi doğa bağlamında belirlemiş oluruz. Dirmit'in şehre göçmeden önce köyden kopamayışı romanın doğa-mekân çerçevesindeki derinliğini gösterir.

Ama Dirmit erkeklerden, kadınlardan, çocuklardan kaçtı. Köyün içinde tek başına

dolaştı. Hem dolaştı, hem duvarlarla, su yollarıyla tomurcukları dökülmüş, yaprakları solmuş gül ağaçlarıyla, rüzgârla, pınarla konuştu. Bir yandan konuştu, bir yandan saklanacak yer aradı. Köyün tüm ahırlarını bahçelerini gezindi (Tekin, 1984, s. 63).

Dirmit köyden kopmakta zorlanır, kente gitmemek için saklanır bile. Çünkü onu doğaya bağlayan köydür. Mekânın karaktere etkisi bu açıdan *Sevgili Arsız Ölüm*'de gözlemlenmiş olur. Dirmit köyde değil de kentte yaşıyor olsaydı doğayla böyle bağ kuramayacaktı. Aynı şekilde romanın doğa merkezli yönünün mekân bağlamında ortaya çıkması da köy sayesinde olmuştur. Bununla birlikte kente göçle beraber köy – kent zıtlığı da ortaya çıkacaktır. İki mekânsal unsur bağlamında ortaya çıkan karşıt durum doğanın değerinin gözlemlenmesi açısından önemli veriler barındırır.

Kente göçle birlikte *Sevgili Arsız Ölüm* mekân - doğa bağlamında farklı bir evreye geçer. Artık kentte yaşayan Huvat ve ailesi için doğa da farklı anlamlar taşımaya başlayacaktır.

Dirmit, kente göçmüş de olsa doğadan kopmamak için elinden geleni yapar. Kente gelir gelmez kuşkuşotunu aramaya başlar ve nihayet evin yakınındaki bir parkta onu bulur ve onunla dost olur. Köpekkarını yine çok sever, ona anlamlar yüklemeye devam eder. Köpekkarı onun için yaşam sevinci olur. Evinin damından yıldızları seyredip şiir yazar. Kent her ne kadar doğanın tahakküm altına alındığı bir yer olsa da Dirmit bunu aşmayı başarır. Ancak ailenin diğer bireyleri için aynı şey söz konusu değildir.

Kente gelmek yaşamak için köyden bambaşka gerekliliklerle karşı karşıya bırakır aileyi. İşçileşen ve yoksullaşan aile bireyleri için kış ve kar bin bir zorluğu ifade eder. İş bulma ve ısınma sorunu en başta belirir. Doğayla mücadele yoksullar için kent yaşamında bir mecburiyet halini alır. Burada da aslında doğayı tahakküm altına alma imkânlarının sayısız olduğu kentte, yoksulların bundan ne kadar uzak oldukları görülür. Köy hayatında uyum içinde yaşanan doğa şehirde bir anda form değiştirmiş gibi olur Huvat ve ailesi için. Bu noktadan sonra ailenin yaşamı da değişecektir. Kent hayatı Huvat'ı işçileştirecektir. Zamanla Huvat işçilik ve yoksulluk durumlarından bunalıp kendini dine ve futbola verecektir. Doğadan kopuşun Huvat'ın yaşamında yaptığı en büyük değişimi böyle özetleyebiliriz. Huvat'ın bunaldığı zamanlar denizi seyretmeye gidişi de onun doğaya duyduğu özlemi gösterir. Atiye ise köydeki özgür ve doğayla bütünleşik

yaşamdan çıkıp eviçi yaşamın içinde bulacaktır kendini. Ailenin diğer bireyleri üzerinde kurmaya kalktığı baskı da kentle birlikte artacaktır. Kente göç ailenin diğer bireyleri için hayatı güçleştirmiştir. Ailenin erkekleri işçileşirken, ailenin kadınları eve kapanmışlardır.

Romanın genel atmosferi de bu değişimi hissettirir. Romanın kente göçe kadar olan bölümü doğanın sesinin duyulduğu renkli ve hareketli öğeler, görüntüler barındırır. Romanın şehirde devam eden bölümü ise daha karanlık bir atmosfere sahiptir. Roman karakterlerinin yaşamları da Dirmit hariç bu karamsarlıktan nasibini alır. Atiye, Nuğber ve Zekiye'yi ev dışında görmeyiz. Dolayısıyla bu karamsar atmosfer onların etrafında derinleşir. Ayrıca Zekiye'nin dilsizleşmesi de kente göç sonrasında ortaya çıkmıştır. Köyüne duyduğu özlem de mekânın değişmesinin roman karakterleri üzerindeki etkisi bağlamında değerlendirilebilir. Dirmit doğayı bir şekilde yaşamına yeniden eklemleyebildiği için diğer aile bireylerinden daha farklı ve özgürlüğüne düşkündür. Eve bağlı kalmak istememesi bunun göstergesidir. Aile bireylerinin köy özelemleri de onların doğa özelemleri bağlamında değerlendirilebilir.

Sevgili Arsız Ölüm roman mekânlarının doğaya yakınlığı ya da uzaklığı bağlamında karakterlerin yaşamları üzerinden değerlendirilebilecek ve doğanın insan varlığındaki yerini vurgulayacak öğelere sahiptir. Köy – kent karşıtlığı üzerinden romanın doğa merkezli yapısı belirgin biçimde öne çıkar.

Berci Kristin Çöp Masalları mekân bağlamında *Sevgili Arsız Ölüm*'e göre çok farklı bir dünyada başlar. Yine de Çiçektepe sakinlerinin gecekondu mahallesi kurmaları dolayısıyla köyden göç edip kente yerleştikleri anlaşılır. Romanın mekân bağlamında doğaya dair ortaya koyacağı her şey bu gecekondu mahallesi etrafında kurgulanacaktır.

Gecekondu mahallesinin kurulduğu yer kentin çöplüğüdür. Çöplüğün ortaya çıkardığı çevresel durumda doğanın barınması ise neredeyse imkansızdır. Ayrıca çöplüğün çevresi bir sürü fabrikayla da doludur.

Sabah naylon leğenden çatıları, eski kilimlerden kapıları, muşambadan camları, ıslak biriketlerden duvarlarıyla çöp yığınlarının, ampul ve ilaç fabrikalarının alt yanında, tabak fabrikasının karşısında, ilaç artıklarının ve çamurun kucağına bir mahalle doğdu (Tekin, 1984, s. 10).

Anlatıcı mahallenin kuruluşunu çarpıcı biçimde betimlerken roman mekânlarının tamamını da bize kısa ama öz biçimde göstermiş olur.

Mahallenin evleri bile, naylon leğenlerden, muşambalardan yapılmıştır. Roman daha başında insanların yaşam alanlarının, evlerinin bile doğadan ne kadar kopuk olduğunu gösterir. Sonra ironik biçimde rüzgâr ve kuşlar bu derme çatma evlerin damlarını, çatılarını uçuracaktır. Mahalleliler doğasızlığın içinde bir de doğayla mücadele etmeye başlayacaklardır. Romanın güçlü, ironik yanı vardır ve bu doğasızlık hali içinde doğayla mücadele ironinin en çok belirdiği bölümlerendir.

Fabrikaların makineleri durdu. Işıkları söndü. Tepe kopkoyu bir karanlığa gömüldü. Rüzgâr gece yarısından sonra konduların çatılarına yanaştı. Çatıları sökülüp kanatlandı. Çatılara bağlı beşiklerde uyuyan bebekler de çatılarla birlikte uçup gitti (Tekin, 1985, s. 10).

Romanın mekân bağlamında doğayla kurduğu ilişki rüzgârla mücadeleyle başlar. Çöplükte kurulan mahallenin sakinleri kente göçmüş insanlardır ve onların aslında doğayla iç içe bir kültürden geldikleri doğaya atfettikleri mitik anlatılardan gözlemlenir:

Rüzgâr esip durdukça Çiçektepe'liler rüzgâr üstüne çeşit çeşit hikâye uydurdular. Rüzgârın bu tepeye sevdalı olduğunu, gelip bu tepenin başına kondu kurdukları için kendilerine iîçerlediğine inandılar. Rüzgârın adını alırlarsa durulacağını düşündüler. O sıralar doğan çocuklara kız erkek ayırmadan 'Rüzgâr' adını verdiler (Tekin, 1985, s. 23).

Buna rağmen doğadan kopuk yaşamak zorunda kalışları onları bu mücadeleye zorlar. Doğadan kopuk yaşamamanın zorunluluk olması da yaşam alanlarıyla ilgilidir. Anlatıcının romanın başında yaptığı çarpıcı mekân tasviri bu konuda açıklayıcıdır. Çöp yığınlarının, fabrikaların ve çamurun kucağında bir yaşam alanının, mahallenin doğayla iç içe olmasını beklenemez. Ama mekânın doğadan kopukluğunun etkileri dramatik boyutlarda roman boyunca kendini gösterecektir.

Yaz başında bu fabrikadan Çiçektepe'nin üstüne ilkin insanların kar sanıp şaşırdukları beyaz beyaz bir şeyler yağmaya başladı. Kondulara dayanılmaz bir koku yayıldı. Üç gün içinde bu fabrika karı Çiçektepe'nin ilk çiçeklerini kuruttu. Ağaçların dallarını sarkıttı. Tavuklar boyunlarını büküp büküp kıvrıldı. İnsanlar başlarını dik tutamaz oldu. Çocuklar hap yemiş gibi mosmor kesilip oyun oynarken uykuya daldı. Uyuyan biri hiç uyanmadı (Tekin, 1984, s. 19).

Çiçektepeliler, fabrikalardan çıkan atıklar yüzünden çevrelerinde bir doğa yaşatamaz

olmuşlardır. Fabrika karı dışında mavi renkli sular da ortaya çıkıp Çiçektepelilerin yaşamlarını zehirleyecektir. Romanın doğanın tahribine yaptığı vurgu bu sahnelerde iyice dramatik bir hal alır. Mosmor kesilip uyuyan çocuklar, doğayı insan merkezli şekillendirmenin dönüp dolaşıp insanı ne derecede etkilediğini de gösterir. İşin içine çocuklar girince yok edilen doğa yok edilen gelecekle de birleşmiş olur. Roman doğaya acımayan çöplüğün, fabrikaların var olduğu mekânın çevresel bağlamda ele alınışıyla güçlü bir çevre merkezli etik geliştirmiş olur.

Mekân üzerinden anlatıcının yaptığı doğa odaklı ironik yaklaşım mahallenin isminde de kendini gösterir. Çöptepe olarak kurulan mahallenin isminin sonradan Çiçektepe'ye dönüşmesi romandaki ironik ifade biçimlerinin en etkileyici öğelerindendir (Özdağ, 2011, s. 194).

Çiçektepe sakinlerinin yaşam alanları gittikçe çöp tepeleri, fabrikalar ve çamurun, çöplüğün içine kurulmuş kondular üçgenine hapsolacaktır. Erkekler fabrikalarda çalışacaklar ve fabrikalardaki çalışma koşulları sağlıklarını bozacaktır. Çöp tepelerinde topladıklarıyla yaşamlarını sürdürmeye çalışan kadınlar ve çocuklar çöplük yüzünden sağlıklarını kaybedeceklerdir. Ve en sonunda kondularına döndüklerinde yıkanacakları su bile mavi atıklara dönüşmüştür.

Bu suyla yıkanan insanlarda çok geçmeden garip değişmeler ortaya çıkmaya başladı. Kiminin derisi soyuldu. Kiminin yüzü mosmor kesildi. Çocukların bedenlerinde mavi mavi benekler belirdi. İki kadının saçları beyazladı. Çamaşırlar maviye çalan bir renk aldı. Bu renge Çiçektepe'de 'Kondu mavis'i' dendi (Tekin, 1984, s. 20).

Berci Kristin Çöp Masalları roman mekânlarının işleniş biçimiyle ve ironik anlatımıyla doğadan kopuşun ve insan merkezli düşüncenin eleştirisini yapar. Roman boyunca mekânın kurgulanışı çok incelikli olarak işlenmiştir. Çöptepe ya da Çiçektepe romanın ana karakteridir. Çöplük kent yaşamında, kentin dışında konumlanan, görülmek istenmeyen yerdir. Ama orada koca bir mahalle de doğmuştur. Kent yaşamı insan merkezli düşüncenin somutlaştığı yerdir. Çöplük ise kentin iki yüzlü tarafını ortaya koyar. Çünkü kenti güzelleştirmek için kentin uzağında doğa çirkinleştirilmiştir. Orada doğan mahalle de bu çirkinliğin ortaya çıkardığı sonuçların ve doğasızlığın birinci elden etkilenen tarafı olmuştur.

Çöplüğün yok ettiği doğa ile çöplüğe gelip mahalle kuran insanların kaderi de benzeşir böylece. Hem doğa hem de mahalle sakinlerinin yaşamları çöplük ve fabrikalar tarafından yok edilir. Roman bu mekânsal kurgu çerçevesinde çevre etiği, doğa merkezli düşünce kavramları etrafında güçlü bir anlatım evreniyle doğanın içsel değerinin hayatiliğini vurgulamış olur.

Ormanda Ölüm Yokmuş, hem karakterleri hem de mekânları itibariyle Latife Tekin'in roman dünyasında bir değişimin başlangıcında durur. Özellikle *Sevgili Arsız Ölüm* ve *Berci Kristin Çöp Masalları* ile karşılaştırıldığında kentli karakterlerin romanda öne çıktığı görülür. Karakterlerin kentli olması onların sorunlarının da kente özgü insan sorunları olarak belirmesi durumunu ortaya çıkarır.

Romanın en önemli iki karakteri Emin ve Yasemin'in hayatları çerçevesinde yaptıkları sorgulamalar doğrultusunda roman ilerler. Roman mekânları ise Emin'in evi ve Orman olarak gözlemlenir. Bunun yanı sıra kent yaşamına dair görüntüler de belirir ve mekân bağlamında romana derinlik katar. Romanın başında Emin'in gözünden kente dair görüntüler verilir.

Farkına varmaksızın göğe yükselen yapıların üstünde hızlıca göz gezdirip yine en uç noktayı belirlemişti; bakışıyla, orda burda seçilen paslı bacaların birbirlerine olan uzaklığını ölçüyor, zifli duvarların kapladığı alanı boşluklarla karşılaştırıyor, çanak antenleri su depolarına, tepeleri ışılan ağaçları bulutlara oranlıyordu (Tekin, 2013, s. 10).

Emin kente göz gezdirirken ortaya çıkan manzara, büyük ölçüde kentin doğasızlığına vurgu yapar. Bunun karşısında ise Emin, kendi evini ormandan getirdiği nesnelere donatır. At kestaneleri, yapraklar, kozalaklar onun evinin birer parçasıdır. Doğasızlığa evinin içine doğa katarak karşı koymaya çalışır. Emin'in yaşadığı, hissettiği yalnızlık duygusu da doğasızlıkla ilgilidir.

Emin'in kentin getirdiği yalnızlık ve yabancılaşma duygularından kurtulup yaşama bağlanabilmesi ormana bağlıdır. Ormanın roman mekânı olarak merkezi konuma gelmesi de bu sayede olur. Emin ve Yasemin'in karşılıklı konuşmaları iki karakter için de ormanın hayatiliğini gösterir.

Ağaçlar olmasa yaşamıyor olacaktık... Ormanın yeşilliği... Yeryüzündeki yaşam

zincirinin ilk halkası... Buraya gelmemiz çok fazla hayatta kalmak istediğimizi gösteriyor bana göre, sen, dağılıp gitmekten, aklın ötesine savrulmaktan söz ediyorsun, ama yaprak toplanmanın delilikle bir ilgisi yok (Tekin, 2013, s. 70).

Ormanın romandaki varlığı Yasemin ve Emin'in arkadaşlığı açısından da önemlidir. Orman iki arkadaşın birlikte paylaştıkları bir duygunun yansıması olarak ortaya çıkar. Emin, Yasemin'e ormana gitmenin sözünü vermiştir. Arkadaşlıklarının düşünsel boyutu ve düşünce düzlemindeki ilerleyişi de ormanda yaptıkları gezintilerin ve gözlemlerin sonucunda oluşur.

Yasemin'in ormanı keşfediş biçimi de bu noktada önemlidir. Emin ormanın kendileri için olan varoluşsal boyutuna vurgu yapar. Yasemin ise ormanın insanla kurduğu bağın eskiliği üzerinden ormanı anlamlandırmaya başlar.

Yasemin o günde ağaçların arasına sesiyle girdi; "Ormanda yürürken zamanın içinde geri geri gittiğimi hissediyorum," dedi, "insanlar ağaçlardan korkmakta haklıymışlar..." (Tekin, 2013, s. 24).

Yasemin'in insanların ağaçlardan korkmasını haklılık olarak görmesi ironik bir yaklaşımdır. İnsanların ağaçlara, ormana dönmelerinin aynı zamanda kendi köklerine dönmeleri anlamına geleceğini de belirtir çünkü. Buradan hareketle ormanı, ağaçları fark etmek, onları içsel değerleriyle kabullenmek insan merkezli düşünce biçiminden vaz geçmeyi de beraberinde getirecektir. Bu aynı zamanda insanın tarih boyunca elde ettiği ayrıcalıklı konumdan da vaz geçmesi anlamına gelecektir.

Yasemin ise farklı düşünmektedir. Doğa merkezli düşünmektedir ve o yüzden ironik biçimde burada insan merkezli bakışı eleştirmiş olur. Romanın ilerleyen bölümlerinde ise Yasemin, bu fikrini romana ismini veren satırlarla sağlamlaştıracaktır.

Yüksekler açık yeşil... güneş yerde ayna yapmış... Ormanda ölüm yokmuş gibi görünüyor (Tekin, 2013, s. 77).

Yasemin ve Emin'in orman üzerinden keşfettikleri duygu ve doğanın varoluşsal değeri romanın ana eksenlerinden birini oluşturur. Romanın başlıca mekânı orman, doğa merkezli bakışın geliştirilmesinde son derece önemlidir. Orman, romanın içinde karakterleşmiş ve doğanın içsel değerini büyüklüğü, sonsuzluğu ile dile getirmiştir (Balık, 2013a, s. 8).

Ormanın karakterlerin üzerindeki etkisi de dikkate değerdir. Yasemin orman sayesinde doğayı, yaşamı ve varoluşu anlamlandırmaya çalışır. Emin'le kurduğu arkadaşlığın ilerlemesinde ormanın onların yaşamına yaptığı etki dikkati çeker.

Öyle ağlıyordu ki başını kaldırıp Yasemin'e bakamıyordu bile, ama kararı karardı.
“Ne yapıp yapıp kendimizi bu hava içinde tutmalıyız!” (Tekin, 2013, s. 18)

Emin'in içinde kalmak istediği hava, doğaya bağlı kalmakla yakından ilgilidir. Emin ve Yasemin'in orman içinde aradıkları duyguyu yakaladıkları anlaşılır buradan. Emin'in kente dönme konusundaki isteksizliği ve Yasemin'e söyledikleri bu durumu iyice pekiştirir.

“Olmasın zaten... Kim istiyor ki!..” deyip geri çekildi Emin. “İnsanlardan kurtulduğumuza seviniyorum ben...”Söylenerek Yasemin'den uzaklaştı:
“Döndüğümüz anda neyin içine düşeceğimizi bilmiyorsun sanki... Burda, kendi halimizde gezinip dolaşıyoruz, ne güzel (Tekin, 2013, s. 88).

Emin'in bu sözleriyle ormanda kalmanın doğaya bağlı kalmakla bir olduğu düşüncesini dile getirmesi, romanın ana meselelerinden biri olarak belirmiş olur. Ormana atfedilen değer ve orman sayesinde kazanılan duygu durumu romanın ormana atfettiği önemi de net olarak ortaya koyar. Ormanın buradaki durumu hem doğanın bütünlüğüne yapılan vurgunun anlamlandırılması biçiminde metafor olarak, hem de romanın içinde doğanın saf halinin gözlemlenebilmesi açısından ormanın içsel varlığının somut biçimde ortaya konulmasıyla değerlendirilir.

Unutma Bahçesi romanı ise mekân doğa ilişkisi içerisinde kendine özgü kimliğiyle öne çıkar. Romanın ana karakterlerinden olan Şeref'in kurduğunu Unutma Bahçesi, kendini kent hayatından soyutlar yapısı ve doğanın öncelikli tutulması bağlamında bir ütopya olarak değerlendirilir (Balık, 2013b, s. 317).

Şeref'in kurduğunu Unutma Bahçesi şehirden uzakta, kendi içine kapalı bir mekândır. Mekânın en önemli özelliği doğayla iç içe olmasıdır. Roman karakterleri için Unutma Bahçesi'nde yaşamak aynı zamanda bir sınavdır da. Tebessüm aracılığıyla Şeref'in böyle düşündüğü anlaşılır.

Durulup arınacak olanlar kalacak, diğerleri terk edip gidecek bu bahçeyi, dedi (Tekin, 2014, s. 61).

Şeref'in bahçeye gelenlerin arınabileceğini düşünmesi bahçeyi konumlandığı yerin anlaşılması açısından değerlidir. Bahçeye gelenler doğayla baş başa kalacaklar, şehirden uzaklaşacaklar ve bu doğrultuda arınabilecekler ya da tam tersi olacaktır.

Doğanın her türlü yönünün görüldüğü bu bahçede kentten gelenler önceden kazanmış oldukları alışkanlıkların dışında bir yaşam sürmek zorundalardır. Bahçenin bakımı da bu insanlara aittir ve bahçeye gelenlerin doğaya karşı sorumluluk edinmeleri beklenir. Sorumluluk duygusunu en çok yaşayan ise yine bahçenin kurucusu olan Şeref'tir.

Budanması gereken iki binin üzerinde ağaç, neredeyse bir o kadar da otlarının yolunmasını, köklerinin açılıp toprağının gübrelenmesini bekleyen baharat çalısı, çiçek, sarmaşık vardı. Ben onun adına, ne çok yorulacağını düşünüp üzülürken, hatta işin ağırlığı nedeniyle içimi suçluluk bile kaplamışken, bir domuzla karşılaşmanın nasıl bir şey olduğunu anlattı bize. Sormasam bitkilerden hiç söz açmayacaktı (Tekin, 2014, s. 37).

Şeref'in insanların içinde uyandırmaya çalıştığı sorumluluk duygusu onun doğaya verdiği değeri gösterir.

Bunun dışında romanın mekân bağlamında vurgu yaptığı unutma kavramı da dikkate değerdir. Unutma Bahçesi'nin unutma kavramına odaklanması doğadan bağımsız bir durum değildir. Unutma kavramının roman boyunca doğayla ilgili olduğu vurgulanır.

Bana sorarsanız yılanların oradan oraya süzüldüğü bir bahçede insan her şeyi daha çabuk unuttur, acı veren anılar uykuya dalar (Tekin, 2014, s. 139).

Unutma fikri, Şeref'in bu düşüncesiyle doğaya biraz daha yakınlaşır. Şeref'in bahçeye gelenlerden arınabilecek olanların kalmaya devam edeceği fikri de unutma odaklı düşünülebilir. Unutma Bahçesi'nde arınabilmek için unutmanın gerekli olduğu sonucuna da varabilir. Unutabilmek için de doğayla yakınlaşmak gerekmektedir. Unutma Bahçesi'nin kent yaşamından uzak olması, orada kalanların geçmişlerinden de bağımsızlaşacağına, acıların unutulacağına düşünülmesi doğanın sağladığı bir durum olarak karşımıza çıkar romanda.

Unutma kavramı Şeref'in düşünce dünyasında daha da derindir. Unutma fikriyle geçmişe dönmeyi, insanlığın daha yalın yaşadığı zamanlara dönmeyi de hayal etmektedir Şeref.

Ben bir şey biriktirmiyorum, unutuyorum her şeyi, biriktirmekten vazgeçtim senin gibi, bana kalsa, gelin hep beraber geçtiğimiz bin yılı, iki bin yılı, geride bıraktığımız binlerce yılı unutalım, geleceğe doğru ilerlediğimiz düşüncesinden kurtulalım, hep birlikte ilkelleşme yarışı başlatalım, geçmişe doğru bir maceraya atılıp adım adım bulunduğumuz, keşfettiğimiz, yaptığımız her şeyi kaldıralım ortadan... Kafamda böyle şeyler var ama merak etme, kalkıp insanlara bunları anlatmıyorum (Tekin, 2014, s. 194).

Şeref, unutarak ilerleme duygusundan kurtulmayı düşünmektedir. Geleceğe doğru ilerleme duygusu insan merkezli düşüncenin ortaya çıkardığı bir bakış açısıdır ve Şeref bundan rahatsız olmaktadır. Şeref, doğa merkezli düşünceye sahip olduğundan, unutarak kent yaşamının doğayı tüketen ve insanı yabancılaştıran tarafından kurtulmak istemektedir. Bunun da yolunu doğaya dönmekte bulmuştur.

Doğaya dönmek içinse Unutma Bahçesi'ndeki yaşam biçimi Şeref için önemli hale gelmiştir. Şeref Unutma Bahçesi'nde bir eylemci gibi davranır. Doğanın yok edilmesine, avcılara, doğanın kıymetini bilmeyen köylülere ve bahçedeki sorumluluklarını bilmeyenlere tepki gösterir.

Tanrı beni bu tepeye kuş avlayan soysuzların elinden tüfeklerini alıp kışlarına sokmam için gönderdi, diye bağırdığımı duydum birinde. Sonra karatavuklar için nasıl çırpındığımı da biliyorum, dünyanın her yerinde şarkı söyleyen kuşların avlanmalarının yasak olduğunu haykıran mektuplarını ilgili kurumlara ben postaladım (Tekin, 2014, s. 38).

Unutma Bahçesi, doğanın mekân bağlamında tıpkı *Ormanda Ölüm Yokmuş*'taki gibi karakterleştirdiği bir romandır. Unutma Bahçesi'ne gelenlerin doğaya dair birer arayış içinde oldukları ya da kendilerine dair arayışlarının Unutma Bahçesi ve dolayısıyla doğa sayesinde sonuçlanabileceği izleği roman boyunca devam eder.

Unutma Bahçesi bir roman mekânı olarak doğayla iç içeliği bağlamında karakterlerin yaşamlarına ve düşüncelerine etki ederek onların doğa odaklı değişimini sağlar. Bu değişim doğa merkezlidir ve böylece *Unutma Bahçesi* roman mekânı üzerinden doğa merkezli bir etik duruş sergilemiş olur.

Muinar'da mekân doğa ilişkisi daha genel bağlamda ortaya çıkar. *Muinar*'ın mekânsız ve zamansız varlığı bunda etkilidir.

Sırtımı ağaca yaslayıp, “Kentli misin peki?” diye sordum. “Değilim yok, coğrafyası

gizli bir kocakarıyım, her kadının içinde benim gibi bir kocakarı uyur derinde, uyanması şans işi, şarta bağlı,” dedi (Tekin, 2006, s. 11).

Muinar, Elime'nin içinde uyandıktan sonra onda doğaya dair farkındalık oluşturmaya çalışır. Elime'nin bakışını etkileyerek ona, çevresine bakarken yepyeni şeyler görebilmenin yollarını açar. Bu bağlamda Muinar, Elime'ye insanların yaşadığı mekânlara dair de farklı düşünceler sunar. Muinar insan doğasına uygun mimariyi aramaktadır. Çünkü insanlığın doğadan kopuk tarafından şikayetçidir ve bunun bir yönünün de mimaride olduğunu bilir.

Soluğumu bırakıp yavaşladım ardından, “Bu evleri yapanlar da ne yaptıklarını bilmiyor, aslını arayacak olursan, mimarlık terziliğin bir kolu, ev dediğin nedir ki, elbisenin az daha bolu, birini üstüne giyip dolaşıyorsun, birinin içine girip geziniyorsun, ev onun büyük kesimlisi azıcık, etinizle duvar arasında şöyle bir hava akıp dolaşsın, üşür insan büyük evde.”

Haklısın, kaçırdılar ölçüyü, ayrıca da yalnız hisseder kendini hava bolluğundan,” dedim, “hiç böyle düşünmemiştim, delireceksem de seninle delireyim, deliliğimin bir derinliği olsun, her şeye başka türlü bakmaya zorluyorsun beni (Tekin, 2006, s. 30).

Muinar mimariden başlamıştır eleştiriye. En çok da evlerin büyüklüğünü eleştirmiştir. Büyük, yüksek, geniş evlerin doğayı katletme pahasına yapıldığını bilmektedir. Evlere kapanmaya da karşıdır. Elime'ye doğanın içinde yaşamayı öğretmeye çalışır. Elime ise Muinar sayesinde farkındalığının arttığını hissetmeye başlar. Roman mekân bağlamında genişleyerek devam eder. Romana giren mekânların güncel yaşamdan alındığı görülür. Muinar yer isimlerini belirterek çevreci bir eylemci gibi yok olan doğal alanlardan, insan eliyle dönüştürülen doğadan bahseder.

Konuşur oyalarsın beni, on üç saat buradan oraya, hissetmem yolun uzunluğunu, Tanrılara seslenirsin, su gibi şırıldar gece... Uçakla gidip ortasına düşmektense, mahalle mahalle çarpsın gözüme, otobüs hızıyla burulmak daha iyi... Bursa'yı, Yalova'yı karanlıkta geçiyorsun, Eskihisar'ın denizinde başlıyor felaket, açıyorsun gözlerini, sabah alacasında tır tekeri büyüklüğünde denizaneleri çırpınıyor suda, vapura sıçrayıp insanların suratını yakıvereceklermiş gibi, avuç içi kadardılar, daha ne zaman önce, ne akıyor denize, sır... Nasıl büyüdüler öyle?

Göreni mutlu eden o ipeksi uçuşmaları gitmiş (Tekin, 2006, s. 236).

Böylece insanın günlük yaşamından daha geniş coğrafi bir düzlemde doğanın yok oluşunu dile getirir Muinar. Dolayısıyla mekân bağlamında vurgulanacak olan doğa

daha bütünsel biçimde ve daha somut olarak öne çıkar. Yani roman doğa merkezli etik bağlamda genişlemiş olur.

Muinar'ın doğaya bakışı daha bütünlüklü bir hal alır. Doğanın tükenişine olan vurguyu dünyanın sesini duyurarak yapar.

Uyuyacağım, yoruldum... Dünyanın ne gücüne gidiyor biliyor musun Elime... Senin ırmaklarının, dağlarının yeri yanlış demek istiyor bu insanlar bana, kesiyoruz ormanlarını, doldurup düzlüyoruz kıyılarını, kırıyoruz tepelerini burnunu... İşi doğrusuna getiriyoruz biz, beğenmiyoruz aldığın biçimi, acele soğumuşa benziyorsun, güzel olmamış kabuğun... Uçaklarına pist yapacak yer bulamadılar, havalimanıymış!.. Ölsünler, mil çekiliyor mu gözlerine, su kuşları karşılayacak onları, gagaları demir ateşi, ince dağlama geçecekler üstlerinden, sazlıkların yeri doğru muymuş, anlarlar o zaman (Tekin, 2006, s. 260).

Romanın bu bölümü Muinar'ın doğayı bir bütün olarak gördüğünü ortaya koyar. Tüm dünyanın, ormanların, ırmakların insan eliyle yok edilmesine karşı Muinar'ın dünyayı duygulu bir varlık olarak ele alışı çarpıcıdır. Romanın doğa merkezli etik bağlamında yaptığı güçlü vurgu zirveye çıkar. Romanın mekân düzlemi de evlerden, yerel coğrafyadan gezegene kadar genişlemiş olur.

Muinar'ın mekân – doğa ilişkisi doğrultusunda getirdiği etik duruş bütünlüklü bir yapıya sahiptir. Romanda net olarak belirlenmiş bir mekân yoktur. Zaten Muinar “coğrafyası belirsiz” bir kadındır. Ama bu durum doğa açısından daha anlamlı hale gelir. Zamanın ve mekânın sonsuzluğu, evrenin büyüklüğü bağlamında roman, geçmiş ve günümüzü doğanın insan merkezli olarak tüketildiği tüm evreleri ele almış olur. Muinar tüm zamanların ve mekânların kadını olarak insanlığın foyasını meydana çıkarmış olur. Elime gibi karakterlere de kaybettikleri ruhu, doğaya ait olan tarafı hatırlatmaya çalışır.

Roamanın tarihsellik ve güncellik bağlamında yaptığı göndermeler bu açıdan bakıldığında doğa merkezli bakışın derinliğini gösterir.

Muinar bütüncül bir mekân ve doğa merkezli görüş çerçevesinde ilerleyen ve sonlanan bir romandır. Bütünlüğü vurgulaması açısından roman, mekân-doğa ilişkisi ekseninde doğa merkezli bir yapı gösterir.

Latife Tekin'in ilk romanı *Sevgili Arsız Ölüm*'den son romanı *Muinar*'a kadar gelen doğa

merkezli çizgi hem doğanın romanlarda içsel değeriyle ön plana çıkması hem de mekânların doğa merkezli kurgulanışı bakımından çok değerlidir.

Romanlarda doğanın içsel değeri doğaya ait unsurların romanlarda belirginleşmesiyle ortaya çıkar. Roman karakterlerinin doğayla kurdukları etkileşim de doğanın içsel değerinin öne çıkarılmasında önemlidir.

4. BÖLÜM: DOĞANIN DİYALEKTİĞİ

Marksist ekoloji anlayışının temellendirdiği doğanın diyalektiği kavramı öncelikle insan ve doğa arasındaki uyumun, organik ilişkinin güçlü bağlarına ve tarihsel olarak insan - doğa ilişkisinin dönüşümüne ve dönüştürülme biçimlerine odaklanır. Marx'ın vurguladığı emek kavramı da insan-doğa ilişkisine dair önemli veriler barındırır. Marx, emek sürecini insanlık ve doğa arasındaki metabolik ilişki olarak tanımlar (Foster, 2015, s. 14-15). Marx'ın üzerinde bu kavram, insan ve doğa arasındaki uzun zamanlara dayanan uyumun dile getirilişidir. Burada asıl vurgulanan mesele insanın doğayla birlikte yaşama hali, bunun doğallığı ve bu doğallık odağında ortaya çıkan emektir.

Tarihsel olarak vurgulanan insan ve doğa arasındaki uyum zaman içerisinde deforme olmuştur. Bu, Marx'a göre ekolojik krizin ortaya çıkmasına sebep olan en geçerli durumdur (Foster, 2015, s. 19).

Doğa ve insan arasındaki uyumun tarihsel süreçte bozulması sonucu hem doğada hem de insan yaşamında önemli değişimler meydana gelmiştir. İnsanlığın sanayi devrimiyle birlikte yaptığı büyük atılım insan - doğa uyumunun ya da başka bir deyişle toplum ve doğa arasındaki metabolik bağın bozulmasına sebep olmuştur. Bu durum daha da geriye götürülebilir. En başta mülkiyet fikrinin oluşmasıyla ve tarım toplumunun geliştirdiği yaşam biçimiyle de aslında doğa ve insan arasındaki metabolik ilişki bozulmaya başlamıştır. Böylece doğa içinde nesneden özneye dönüşen insanın geçirdiği değişimin bir başka boyutu görülür.

Tarım toplumuna dönüşmenin getirdiği yaşam biçimi, sonradan gelişen teknoloji ve sanayi toplumuyla doğa, dönüştürülerek, nesneleştirilerek kullanılabilir hale gelmiştir. İnsan emeği de bu süreçte doğayla birlikte geliştirilen yaşam biçimlerinin uzağında şekil almaya başlamıştır. Bu noktada sınıf meselesine de değinmek gerekir. Mülkiyetin işlerlik kazanmasıyla toplumsal sınıflar da ortaya çıkmaya başlamıştır. Devamında mülkiyeti elinde bulunduran hâkim güç hem emeği hem de doğayı nesneleştirerek kullanmaya devam etmiştir. Bütünlüklü olarak düşünüldüğünde

insanların hayatta kalabilmek için işleyen ekosistemlerden beslendiklerini ve bunun sonucunda da doğa ve insan arasında genel bir karşılıklılık durumu olduğunu vurgulamak gerekir. “metabolik karşılıklılık” olarak da açıklanan bu durum sonuçları itibariyle süreç içerisinde doğa aleyhine gelişmiştir (Clark ve York, 2015, s. 67). Doğa ve insan arasındaki karşılıklı ilişki sonunda doğa ciddi biçimde tüketilmeye ve dönüştürülmeye başlamıştır. Dönüştürülme süreci içerisinde doğa ve insan emeği gittikçe nesneleşmiş ve bunun etkisiyle de kendi emeğine ve doğaya yabancılaşan birey ve toplum ortaya çıkmıştır (Marx, 2015, s. 148).

Latife Tekin’in doğa odaklı romanlarında insan, doğa ve emek arasındaki karşılıklı ilişki roman karakterleri, doğaya ait görüntüler ve mekânlar üzerinden etkili biçimde yansıtılır.

Sevgili Arsız Ölüm’de doğayla uyum içinde yaşayan insanlar kente göç ederler ve farklı üretim biçimleri içerisinde var olmaya çalışırlar. Önce doğayla uyum içinde devam eden yaşantıları ve doğayla birlikte ürettikleri emek değişir. Böylece emeğe ve doğaya yabancılaşma süreci başlar.

Berci Kristin Çöp Masalları, toplum ve doğa arasındaki metabolik ilişkinin bozulmasını gecekondu mahallesi ve çöplük odağında ortaya koyar. Fabrikalar insan emeğini nesneye dönüştürürken fabrikalardan çıkan atıklar da doğanın ve insan yaşamının nesneleşmesine sebep olacaktır.

Ormanda Ölüm Yokmuş’ta ise şehirli insanın arayışı öne çıkar. Doğa ve insan arasında çoktan bozulmuş olan metabolik ilişki belirginleşir. Bunun sonucunda oluşan doğa tahribi romanda ifade bulur.

Unutma Bahçesi’nde de benzer bir durum söz konusudur. Ütopik bir mekân üzerinden insan-emek-doğa ilişkisinin geldiği noktanın eleştirisi yapılır.

Muinar’da ise metabolik karşılıklılık durumu daha belirgindir. Muinar’ın insan-doğa ilişkisinin tarihsel tarafına yaptığı vurgu üzerinden roman derinlik kazanır. Muinar,

insanlığın doğadan ve ekosistemden aldıklarını vurgular. İnsanlık doğayı tüketmiş ve fütursuzca dönüştürmüştür. Muinar bu durumu eleştirirken taşıdığı doğa bilgisini de Elime'ye aktarmaya çalışır.

Tüm bunlar ışığında Latife Tekin doğa odaklı romanlarını “doğanın diyalektiği” başlığı altında ele alırken öncelikle, *Sevgili Arsız Ölüm ve Berci Kristin Çöp Masalları'nın* emek ve yoksulluk üzerinde duran nitelikleri ve doğa-insan ilişkisine yaptıkları göndermeler itibariyle bu bölümde öne çıkacak romanlar olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

4.1. Metabolik Çatlak

Latife Tekin'in doğa odaklı romanlarına bakıldığında doğayla birlikte yaşayan insandan ona yabancılaşmış insanın öyküsüne uzanan bir çizgi gözlemlenebilir. Bu çizginin başlangıcındaki doğa-insan uyumu, doğa ve insan arasındaki doğal ilişkinin başka bir deyişle metabolik ilişkinin bozulmamış halidir. Bu uyumun bozulması metabolik çatlak oluşumuna, insan ve doğa arasındaki organik ilişkinin kırılmasına sebep olacaktır.

Sevgili Arsız Ölüm'ün ilk bölümünde doğa ve insan birlikteliği belirgindir. Doğanın diyalektik olarak ele alınmasında ilk aşama insanın doğa sayesinde yaşadığının, insan ve doğa arasındaki metabolik ilişkinin bozulmamış halinin, insanın fiziksel ve ruhsal olarak doğanın bir parçası olarak yaşaması durumunun belirtilmesidir (Foster, 2012, s. 29). Bu, metabolik çatlak henüz oluşmadığı evredir. Romanın köy yaşantısı çevresinde doğayla uyumlu insanların yaşantıları odağında başlaması bu açıdan değerlidir.

Romanın ilk bölümü henüz modern tüketim ve üretim biçimlerini geliştirmemiş köy insanın hayatının bir yansımasıdır. Köyde hayatın merkezinde toprak vardır. Doğa yaşamın sürmesinde belirleyici konumdadır.

Sevgili Arsız Ölüm'ün köyde geçen ilk bölümü, üretimin toprağa dayalı olduğu bir evreyi yansıttığı için doğayla yakın ilişki ve toprağa bağlılık kente göre daha eşit bir topluluk yaşantısını da beraberinde getirmiştir. Köylü içinde gelire dayalı büyük ayrışmalar oluşmamıştır. Doğayla arasına henüz mesafe koymamış köy halkı herhangi bir lüks tüketim malının yoksunluğunu hissetmemektedir. Doğa-insan birlikteliği zaten böyle bir ihtiyacın ortaya çıkmasının önüne geçmiştir. Doğaya karşı mücadele de doğa sayesinde kazanç ve yaşamını devam ettirme de birlikte yürütülen işlerle gerçekleşir. Romanın köyde geçen bu ilk bölümü, köy yaşamının paylaşımcılığına doğanın da eklemlenmesiyle anlatılır. Ancak Alacüvek köyünde modern dünyaya ait görüntüler de kendini göstermeye başlayacaktır. Bu bir değişimin de habercisidir. Değişimin

odağında ise Huvat ve onun şehirden getirdiği modern dünyaya ait nesnelere vardır. Huvat'ın getirdiği her yeni nesne köylü tarafından garipsenir.

Köylüler hayatlarında ilk kez gördükleri bu garip şey karşısında ilkin dehşetle irkildiler. Bu şaşkınlık anında dua okuyup sağa sola üfleyenlerin, korkudan donuna kaçırılanların yanı sıra, otobüsün sağını solunu elleme cesareti gösterenler de çıktı (Tekin, 1984, s. 9).

Çünkü bu nesnelere geldiği yer onların dünyasına çok yabancısıdır. Hepsisi modern tüketim biçimlerinin ürettiği nesnelere. Burada en önemli nokta köylünün duyduğu garipsemenin ya da yabancılığın sebebidir. Doğayla iç içe yaşayan köylü doğayı şekillendiren, doğayı kontrol eden, doğaya karşı insanı öne geçiren bu nesnelere tanımamaktadır. Otobüsü, sobayı, radyoyu bu yüzden şaşkınlıkla karşılarlar. Huvat'ın köye taşıdığı bu başka dünya bir dönüşümün de habercisidir. Doğanın içinde yaşayan köy halkı ve Huvat'ın ailesi yeni tüketim nesnelere tanımaya böylece başlayacaktır. Doğadan uzaklaşmanın kırılma anı olarak bu süreci görebiliriz. Asıl kırılma ise kente göçle başlayacaktır. Bununla birlikte Huvat'ın köye getirdiği nesnelere kent – köy karşıtlığını da ortaya koyar.

Köylünün yeni nesnelere karşı gösterdiği yabancılık duygusunun altında aslında bir yabancı olmama durumu da yatar. Köylü modern dünyadan gelen otobüse yabancıdır çünkü henüz kendi emeğine, kendine ve doğaya yabancılaşmamıştır. Dolayısıyla üretim ilişkileri de değişmemiştir. Modern, kapitalist dünyanın dönüşümü başlatabilmesi için öncelikle bu dönüşümün olması gerekmektedir.

Kapitalizm, bu nedenle, gelişimi için doğayla yeni bir ilişkiye ihtiyaç duyuyordu: emeğin üretim araçlarıyla yani yeryüzüyle doğrudan bağını aşındıracak ve çevreyle ilişkili geleneksel hakları yok edecek bir ilişkiye (Foster, 2012, s. 30).

Huvat ve ailesinin köyden kente göçü “çevreyle ilişkili geleneksel hakları yok edecek bir ilişkinin” de başlangıcını oluşturur romanda. Foster'ın da Marksist ekolojik yaklaşım içerisinde vurguladığı bu yeniden şekillendirme durumu romanda karakterlerin özelinde göç ile bağlantılı olarak ortaya çıkmıştır. Göç, roman karakterlerini yeni bir çevreye götürmekle beraber onların eski alışkanlıklarını, doğayla kurdukları ilişkiyi de şekillendirecektir. Kente göçle birlikte yepyeni bir

yaşam tarzı roman karakterlerini beklemektedir. Burada ilk önce Huvat'ın üzerinde durabilir. Huvat, romanın ilk bölümünde kenti köye taşıyan karakterdi. Bu yüzden onun doğadan kopuşu daha eski gibi görülebilir. Ancak romanın ilk bölümünde köyünün adını “atom” olarak değiştirmek isteyecek kadar modern dünya meraklısı olan Huvat, kente tamamen yerleşince yeni üretim biçimlerinden en çok zarar gören karakterlerden olacaktır. Doğadan kopuş Huvat'ın sırtına koskoca bir ailenin yükünü bindirecektir. Huvat, bunu aşabilmek için önce mesleği gereği inşaatlarda çalıştı, sonra kış gelince işini kaybetti. Kente göç doğayı dost olmaktan da çıkarıyordu Huvat için. Çünkü yağan kar ve soğuklar işsizliğin de habercisiydi. Sonra Huvat iş bulamaz oldu. Atiye ondan yevmiyeye çıkmasını istedi ancak bu da onun için çok zor ve kabul edilemez bir durumdu. Huvat'ın doğadan uzaklaşması onun varoluşunu dolaylı olarak çok etkiledi çünkü kente gelip işçileşmek onun saygınlığını zedeleyecek bir durumdu. Buradan hareketle köydeki Huvat'ın durumuyla, kentteki Huvat karşılaştırıldığında doğadan kopuşun onu getirdiği nokta açıkça gözlemlenir.

Huvat'ın işsizliği onun kişisel yönelimlerini de etkileyecektir. Huvat ailesiyle birlikte doğadan kopuşun bedelini bir sürü bocalamayla ödeyecektir. Önce yeşil kaplı kitaplarla eve gelip dine merak salacak, hiç tanımadığı bir adamın peşine gidip çevresini ve ailesini buna göre dönüştürmeye çalışacaktır. Sonra futbola merak saracak mahalledeki çocuklarla bile futbol oynayacaktır. Sonunda gidip uzun uzun denizi seyreder olacaktır ancak yine de yaşadığı bu boşluğun üstesinden gelemeyecektir. Onun bu hali aile içindeki çatışmanın da şiddetini artıracaktır. Huvat'ın doğadan kesin kopuşunun ve arayışları arasına doğayı koymamasının bir sonucu olarak da görülebilir bu. Huvat'ın doğaya dair kızı Dirmit gibi bir duyarlılık gösteremeyişi de aslında yaşadığı yabancılaşmanın göstergesidir. Marx da işçileşen bireye dair bu durum üzerinde net olarak durmuştur.

İnsanın cinsil varlığı, doğa kadar onun cinsil entelektüel yetileri de ona yabancı bir varlık durumuna, onun bireysel varoluş aracı durumuna dönüşürler. Yabancılaşmış emek, onun dışındaki doğayı olduğu gibi onun tinsel özünü, insanal özünü olduğu gibi kendi öz bedenini de insana yabancılaştırır (Marx, 2015, s. 29).

Tüm bunlarla beraber üzerinde durulması gereken en önemli nokta topraktan kopup

kente gelen Huvat ve ailesinin modern üretim araçları tarafından yoksullaştırılması durumudur.

Doğadan yoksunluk ailenin bireylerinin işçileşmesine neden olur. Artık temel gereksinimlere ulaşabilmek yani aç kalmamak, kışı bahar edebilmek ailenin önceliğidir.

Huvat ve ailesinin köyden ve doğadan kopup yoksullaşmaya başladığı süreçte Dirmit bu duruma karşı gösterdiği tavırla diğerlerinden ayrılır.

Sevgili Arsız Ölüm'ün en dikkat çekici karakteri olan Dirmit, romanın hemen başında dünyaya gelen Mahmut'la beraber Aktaş ailesinin en küçük üyelerindedir. Roman boyunca Dirmit'in doğaya karşı çok farklı bir duyarlılık gösterdiği görülür. Dirmit'in gösterdiği duyarlılık hem onun kendine has karakterinde hem de çocuk duyarlılığında saklıdır. Dirmit emek süreçlerine katılmamıştır. Böylece doğayla olan sıkı ilişkisini sürdürebilmiştir. Aile kente göçeceği zaman Dirmit köyde kalmak, doğayla olan bağını sürdürmek için direnmiştir. Kente göçtükten sonra ise ilk önce içine kapanmış sonra da evin yakınındaki parka gidip orada kuşkuşotunu bularak rahatlayabilmiştir. Tüm bunlar Dirmit'in varoluşunun doğaya ne kadar sıkı sıkıya bağlı olduğunu gösterir. Dirmit henüz yabancılaşmamış insanın görüntüsüdür bir bakıma. Doğa Dirmit'in bir parçasıdır. Dirmit'in bu varoluşsal durumu Marx'ın ekolojik görüşleri ışığında okunabilir. Marx da doğanın insan varoluşunun en temel parçası olduğunu ve insan ve doğa birlikteliğini vurgulamıştır. Magloff, Marx'ın fikrini şöyle somutlaştırır:

Balığın “özü” onun “varlığıdır”, su; bundan daha fazlasını söylemeye gerek yok. Tatlı su balığının “özü” ırmağın suyudur. Ama ırmak; sanayinin hizmetine sunulması, boyalarla ve diğer atıklarla kirletilmesi, üzerinde botların gezmesi, balığın var olmasının aracı suyun boşaltılmasına neden olan ırmağın kanallara yönlendirilmesi ile birlikte su balığının “özü” olmaktan çıkar (Magloff, 2015, s. 56).

Dirmit'in doğayla bağı onun kişiliğinin oluşumunun her aşamasını etkilemiştir. Henüz çocukken köy yaşamında karşı karşıya kaldığı bir sürü olumsuzlukta doğaya gitmiştir. Yalnızlığın ve ayrılığın getirdiği mutsuzluktan kurtulmanın yollarından biridir doğa Dirmit için. Dirmit henüz küçük bir kızken babası Huvat'ı özler. Onun özlemi ise artçı kuşla yaptığı konuşmadan anlaşılır.

Kınalı yas zamanı, göçmen kuşlar Alacüvek'e geldiler. Genç kızlara telli duvak, çocuklara kum yumurta, delikanlılara oyalı mendil getirdiler. Yöncü kuşlar, kavaklardan kavak beğendiler. Artçılar çer çöp topladı. Üç gün üç gece Alacüvek'te itler uyudu, artçı kuşlar uyumadı. Bacalara, evlerin saçaklarına, çatal dallara yuva kuruldu.

- Artçı kuş, seni bırakırsam, bana ne verirsin?
- Kum yumurta.
- İstemem.
- Ne istersin, Dirmit kız?
- Babamı (Tekin, 1984, s. 26).

Doğaya onunla iletişim kuracak kadar yakın olan Dirmit, bu özelliğinden ötürü köyden ayrılmaya karşı direnç gösterir. Tulumbayla konuşurken ona köyden ayrılmak istemediğini söyler. Ancak sonuç olarak Dirmit bir çocuktur ve geleneksel toplumda büyüyen bu çocuğa kimse fikrini sormayacaktır. Dirmit güçlkle köyden ayrılır. Köyden ayrılığın onun kişiliğine eklemlediği en önemli özellik onun doğaya sıkı sıkıya bağlılığı olmuştur. Romanın ikinci bölümü başlarken Dirmit'in kentteki yalnızlığı doğadan ayrılmanın onda bıraktığı hüznün ve özlemle ilgilidir. Yine de Dirmit bir şekilde doğaya bağlı kalmanın yolunu bulacaktır: “Çocuklar demirlerden demirlere atlarken, Dirmit yere eğilip tanıdığı bildiği otları aramaya koyuldu” (Tekin, 1984, s. 72) Hatta köyünden parçaları şehrin duvarlarında arayacaktır ve en sonunda özgürce gezip rahat rahat yediği toprağı şehirde saksılarda bulacaktır.

Dirmit o günden sonra Atiye'nin döve döve zor bıraktığı, karnında solucan çıkartacak olan toprağa yeniden düştü. Avuç avuç toprak yemeye başladı. Korkusundan toprak yediğini herkesten sakladı. Evdekiler uyuduktan sonra saksıların başına oturduğundan, onun toprak yediğini kimse anlayamadı. Dirmit bir yandan karnında solucan çıkmasından korktu, bir yandan büyük bir inatla korkusunu bastırdı. Her gece karnını toprakla doldurdu (Tekin, 1984, s. 72).

Dirmit, köyden getirdiği doğaya ait olma duygusunu bir şekilde kente taşımayı başarabilmiştir. Bu onun karakterinin en önemli özelliğidir. Doğadan kopmayışı Dirmit'in bundan sonraki yaşamını da şekillendirecektir. Bir kere Dirmit bir şekilde modern üretim biçimlerinden uzak kalmayı başarabilecektir. Yıldızlara duyduğu merakla birlikte şiire duyduğu merak da artacaktır. Aslında bu bir çeşit yabancılaşmayı reddetme durumudur. Ondandır daha küçük kardeşi Mahmut ailenin diğer bireyleriyle birlikte işçileşecektir oysaki. Dirmit'in doğayla birlikte şehrin yok edici, toprakla geleneksel bağı kesen yaşam biçimine karşı duruşu onun romandaki

karşı duran kişiliğinin en belirgin tarafıdır. Romanın sonuna doğru Dirmit'in büyüyüp politik mücadelenin içine yavaştan girmeye başlaması bu kişiliğin yansımasıdır. Dirmit kent – köy karşıtlığı içinden sivrilmiş ve tavrını doğadan yana koymuştur. Dolayısıyla Dirmit doğadan bağını koparıp modernleşmeyle birlikte ortaya çıkan yaşam biçimlerinin karşısında Marx'ın vurguladığı doğanın bir parçası olan insanın yalın biçimdeki yansımasıdır.

Dirmit için söylenenleri romandaki diğer karakterler için tekrarlayabilmek güçtür. Bazen Halit'in ya da Huvat'ın içinde köye gitme duyguları uyansa da ya da Huvat bazen rahatlamanın yolunu denizi seyretmekte bulsa da genel olarak karakterlerin doğayı duyumsayış tarzı Dirmit'ten farklıdır. Bununla birlikte Atiye'nin doğaya yakın olabilmeye anlamında dikkat çeken özellikleri vardır. Özellikle şaman kültürünü hatırlatır ritüellere ve inanışlara sahip olması bu bağlamda değerlendirilebilir. Ancak bu da modern üretim biçimlerine karşı doğadan yana tavır almanın ya da kentin getirdiği doğadan yabancılaşma sürecinin karşısında ortaya çıkan bir durum değil, Atiye'nin kendine has sürekli tekrarladığı yaşamsal yönüdür.

Sevgili Arsız Ölüm, doğa ve insan arasındaki metabolik ilişkinin bozulmuş sürecini köy yaşantısından, göçe ve oradan da kente kadar uzanan yaşamsal öğelerle anlatır. Dirmit'in doğaya sıkı sıkıya bağlı kişiliği ise romanın zıtlıklar üzerinden kurduğu güçlü ifade biçiminin önemli görüntülerinden biri olarak yansır.

4.1.1. Çöplük ve Doğadan Kopuş

Sevgili Arsız Ölüm'ün kırılma noktası kente göçle sıkı sıkıya bağlıydı ve bu göç doğadan kopuşun en net görüldüğü andı. *Berci Kristin Çöp Masalları* ise *Sevgili Arsız Ölüm*'ün kentte devam eden kısmını andırır niteliklere sahiptir. Roman kentte ve çöplükte kurulan bir mahallenin hikâyesidir. Romanın mekân olarak böyle bir yerde başlaması doğa – insan ilişkisinin daha en başından aşınmış olduğu bir ana tekabül eder.

Çöplük kentin dışına itilmiş koca bir yığındır. Doğayla bağını çoktan koparmış insan topluluğunun atıklarıdır. Çöplükte mahalle kurmaya çalışan topluluk ise köyden yeni göçtüğü kolaylıkla anlaşılabilen, köy yaşamının geleneksel ilişkilerini, hatta

ritüellerini bile barındıran bir topluluktur. Böyle bir yaşamsal bilgiye sahip olmalarına rağmen çöplükte bir mahalle kurmak hem fiziksel çevreyle hem de doğayla mücadeleyi gerektirecektir. *Berci Kristin Çöp Masalları* için doğadan kopuşun kırılma noktası mahallenin kurulmaya çalışıldığı ilk andan itibaren başlar. Çünkü mahalleyi kurabilmek rüzgârla, karla yani doğayla mücadeleyi gerektiriyordu.

İnsanlar derin uykularından sıcak yüzlerine yağın, kirpiklerine konan karla uyandılar. İlk gökyüzünün kar olup konduların içine döküldüğü güzel bir rüya gördüklerini sandılar. Sonra bağıra çağıra karanlığı yırttılar. Kadın, erkek çağ çocuk herkes içlikleriyle dışarı döküldü. Fenerler yakıldı. Topluca çatı ve bebek aramaya çıkıldı. Kadınlar bebeklerini daha da uzağa sürüklemesin diye rüzgârın yolunu bağladılar. Bir ağıtla mendillerinin, yazmalarının ucuna düğüm attılar (Tekin, 1984, s. 10-11).

Foster'ın kapitalizmin gelişimi için vurguladığı, doğayla geleneksel ilişkileri aşındırma durumu *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda daha da belirginleşir. Mahallelinin yaşamında doğanın parçası olabilme hali çöplükle kurulan ilişkiyle birlikte gitgide aşınır.

Çöplük'ün varlığı başlı başına çevresel bir sorundur. Özellikle seksenli yıllarda şehre göçte görülen yükseliş, kurulan kenar mahalleler bu sorunu gittikçe derinleştirmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında köy nüfusu kent nüfusundan çok daha fazla iken göçle birlikte bu durum tersine dönmüştür. Büyük şehirler çarpık kentleşerek büyümüş ve bu da alt yapı sorunlarına sebep olmuştur. Büyük şehirlerde çöplük alanları oluşmuş ve bu durum da çevresel kirliliğin boyutlarını artırmıştır. İstanbul'da kişi başına düşen katı atık miktarı 1980-1995 yılları arasında iki katına çıkmıştır (Atabarut, 2000, s. 119 - 129). Benzer durumlar özellikle üçüncü dünya ülkeleri bağlamında evrensel olarak da geçerlidir. Ayrıca benzer süreçleri modernleşme süreci içerisinde batı toplumları da geçirmiştir. Bu süreçlerin evrenselliği insanlığın on dokuzuncu yüzyıldan beri geçirdiği sanayileşme ve modern yaşamla ilgilidir. Tarihin bu süreci sanayileşmeyle birlikte hızla yükselen, kontrol edilemeyen nüfus hareketlerini, seri üretim araçlarının sebep olduğu kirlenmeyi ve tüm bunların insan ve doğa varlığında yarattığı kirlenmeyi, çözülüşü ve yıkımı gözler önüne serer.

Türkiye bağlamında düşünüldüğünde *Berci Kristin Çöp Masalları* tam da böyle bir dönemin içinden çıkıvermiştir. Latife Tekin'de romanı yazarken bu toplumsal durumu tecrübe etmiş ve özellikle gecekondulu olgusunu evrensel bir bakışla ele alabilmeyi

istemiştir. Pelin Özer'le yaptığı söyleşide bu durumu şöyle dile getirir:

Berci Kristin *Çöp Masallarını* yazdığım sırada dünyadaki gecekondulaşma üzerine de düşündüm, okudum. Birçok ülkede bizdekine benzer şeyler yaşanmış. Türkiye'den giden Rumlar, Atina çevresinde gecekondular yapmış örneğin, başka kentlerin etrafında da geçici yerleşimler olmuş, sonra insanlar oralara kök salmış. İtalyan filmlerinden hatırlarsınız, zaten dünyanın her yerinde yoksul insanlar çareyi gecekondular yapmakta bulmuş. Tabii Latin Amerika'yı Uzakdoğu'yu, Ortadoğu'yu unutmayalım (Özer, 2015, s. 73).

Göçle gelen, yeni mahalleler kuran insanların göçten önce doğayla kurdukları ilişkinin şekli çok aşikârdır. Kırdan kente gelen topluluklar bundan önce işlerini yalnızca toprakla kurdukları bağ sayesinde sonuçlandırabiliyorlardı. Ancak kent yaşamı bunun tersi bir durumu ortaya çıkarmış ve onlara yeni bir yaşam tarzını dayatmıştır.

Çevreyle yaşamsal ilişkinin geleneksel olandan modern olana evrilmesi *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda çevrenin tüketilişiyle ortaya konur. Marksist ekoloji bu tüketilişin kaynağının sermaye olduğunu açıkça söyler.

Kapitalizmin toplumsal metabolik düzeni doğası gereği ekoloji karşıtıdır, çünkü o sistematik olarak sınırsız birikim ve daima daha geniş üretim arayışıyla doğayı ikinci plana iter. Sosyoekolojik problemlere yönelik teknik çözümler istenmeyen sonuçlara yol açar ve problemlerin asıl sebeplerini görmeyi engeller. Sermaye; metabolik çatlakları, doğal sınırları ve/veya ekolojik çelişkileri kabullenmektense, sebep olduğu problemler konusunda üç kağıtçılık yapar ve asıl sebeplerin peşine düşmeden onları kendinden uzaklaştırmakla yetinir (Magloff, 2015, s. 68).

Çiçektepe halkı doğayla varoluşsal, sıkı sıkıya bağlı ilişkisini kaybeder. Bu kaybın sebebi kapitalist üretim biçimleri ve modern tüketim biçimlerinin yarattığı toplumun ortaya çıkardığı çöplüktür.

Çiçektepe halkının doğayla olan geleneksel ve doğa - insan birliğine dayalı yaşam tarzı bozulunca yaşam alanının çöplük ve fabrika kenarları olmasının da etkisiyle yaşamsal duyarlılıkları da doğadan kopup çöplük merkezli hale gelecektir. Çiçektepe halkının topluluk olarak yaşadığı süreç bu yönüyle dikkate değerdir. Bu durum doğanın tüketilişinin sebeplerinden biridir. Marksist ekoloji toplumsal metabolizma kavramının bozulması olarak meseleyi ele alır:

Marx, madde ve enerjinin “doğası ile insanlar arasındaki karmaşık, dinamik karşılıklı” tanımlamak için toplumsal metabolizma kavramını geliştirmiştir. Bu kavram, hem “doğanın zorunlu kıldığı koşulların” hem de insan eylemlerinin bu süreci nasıl etkilediğini ortaya koyar (Clark ve York, 2015, s. 69).

Romanda doğal koşullar insan eliyle bozulmuştur. Doğal koşulları bozan ilk olarak çöplüğün oluşumuna sebep veren modern yerleşim birimleridir. Bu yerleşim alanların varlığı romanda çöplük sayesinde bilinir. Diğer taraftansa fabrika sahipleri doğayı bozar durumdadırlar. Açtıkları fabrikaların yarattığı çevresel koşullar Çiçektepe'nin doğasının zorunlu halinden bir başka deyişle doğanın kendine özgü durumundan başka bir hale bürünmesine sebep olmuşlardır. Çiçektepe sakinlerinin durumu ise bozulan doğadan etkileniş biçimleriyle ortaya çıkar. Çiçektepe halkı, doğanın fabrika atıklarıyla değişmesi sonucu doğadan yararlanamaz hatta ondan zarar görmeye başlar. Buna sebep olan fabrika ve çöplüğün sahipleridir ve Çiçektepe halkı da geri döndürülemeyecek kayıplarla onlar yüzünden karşıya karşıya gelmişlerdir.

O kuşluk vaktinden sonra çöpün sahibi Çiçektepe'lilere ayıkladıkları ne kadarsa, kilo başına az bir para verdi. Bir daha da kamyonlar Çiçektepe'ye gelip çöp didikleyen insanlara silah çevirmedi. Kıymetli taşlar, altınlar yerine ellerde kan kırmızısı yaralar açıldı. Çocuklar çöpten bulup kaçırdıkları kafası bacakları kopmuş naylon bebeklerle gizli gizli oynadılar. Kadınlar buldukları süslü kırık aynaları, çöp bekçilerini kollayıp ceplerine attılar (Tekin, 1984, s. 22).

Doğanın yerini çöplüğe bırakması hem Çiçektepe halkının doğadan kopuşuna, hem de onların sağlıklarını kaybetmelerine sebep olacaktır. Marx'ın üzerinde durduğu doğanın bir parçası olma hali gittikçe değişecek ve çiçektepe halkı doğadan çok çöplüğe ve fabrikalara bağlı yaşar olacaktır. Bu bağlılık ise insanın yaşamsal varlığını elinden alacak kadar tehlikelidir. Marx'ın doğa – insan bütünlüğü üzerine yaptığı vurgunun – insanın doğanın parçası olması ve onunla yaşaması – tersidir aslında bu durum.

Grevci kızların artist resimleriyle süslü defterlerine hicranlı şiirler yazdıkları sıralarda Çiçektepe'de içme suyundan görülmedik bir hastalık yayıldı. Büyük küçük herkesin yüzünde kuş burnu gibi kırmızı yaralar açıldı. Yara az zamanda tüm bedenleri sardı (Tekin, 1984, s. 45).

Doğadan kopuşun bedeli en insani ve yaşamsal varlığı, suyu, kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya bırakmıştır Çiçektepe halkını. Doğadan kopmanın bu ağır bedelinin

ortaya çıkmasında doğayı kontrol edip onu ötekileştirerek yerine yeni bir çevre yaratan kapitalist üretim çeşitlerinin etkisi açıktır. Sermayenin egemen olduğu mahalle yaşamında doğa yine sermaye tarafından yok edilmiştir. Çünkü mavi sular, çöplük kaynaklı garip hastalıklar, çiçekleri kurutan kar, çöpten yayılan kötü kokular hep sermaye sahiplerinin kurdukları fabrikaların ürünüdür. Marksist ekoloji doğadan kopuşun ortaya çıkardığı bu yok oluşu ortaya koyar ve karşı çıkar.

Doğa ve emek sömürüsü “Devasa kârlar ve hep daha fazla emek sermaye birikim elde etmenin bir aracıdır.” Yani, sermayenin toplumsal metabolik düzeninin genişlemesi ve yoğunlaşması, ekolojik tahribat sonucunda sermaye nezdinde bir dizi değişime yol açarak doğal döngülerde ve çatlaklar yaratır (Clark ve Richard, 2015, s. 71).

Berci Kristin Çöp Masalları roman özelinde bu değişimi ve yok oluşu net bir biçimde ortaya koyar. Marksist ekolojinin ısrarla üzerinde durduğu metabolik çatlak olgusu en çok *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda kendini gösterir. Çünkü romanın merkezinde sermaye-emek karşıtlığı her yönüyle görülür. Fabrika sahipleri kapitalist düzenin bir gereği olarak sürekli kâr elde etmenin peşindedirler. Çiçektepeliler ise çöplüğün ve fabrika diplerinin içinde yaşayabilmenin derdindedirler. Ancak sermaye Çiçektepe halkının elinden yaşam haklarını dolaylı olarak almıştır. Çiçektepe halkının yaşadığı doğayı, hem dönüştürerek hem de yok ederek bunu yapmışlardır. İnsanın varlığının doğadan kopup yapay olan ve en başından kirli olan fabrika ve çöplere bağımlı kalmasına sebep olarak sermaye bu durumu ortaya çıkarmıştır. Böylece doğa Çiçektepe halkının özünden uzaklaşmış ve onun yerini artık doğa demenin bile güç olduğu yapay ve kirli bir yaşam alanı almıştır.

4.1.2. Kent, Yabancılaşma ve Doğa

Ormanda Ölüm Yokmuş, doğa duyarlılığının *Berci Kristin Çöp Masalları* ve *Sevgili Arsız Ölüm*'den farklı biçimde belirlediği bir romandır. *Ormanda Ölüm Yokmuş*'la birlikte kentli karakterler romanlarda öne çıkmaya başlarlar. Latife Tekin'in sonraki romanları *Unutma Bahçesi* ve *Muinar*'da da bu durum devam eder. Bu noktadan bakıldığında doğa - insan ilişkisi açısından dikkat çekici bir durum öne çıkar. Kentli karakterlerin doğayla bağları en başından kopmuştur. Bu romanlarda *Sevgili Arsız Ölüm* ve *Berci Kristin Çöp Masalları*'ndaki gibi doğayı yaşamlarının parçası yapıp

sonra kentte tam tersi bir dünyayla karşılaşan karakterler yoktur.

Ormanda Ölüm Yokmuş'un başlıca karakterleri Emin ve Yasemin kent yaşamıyla birlikte doğa ve insan arasındaki metabolik uyumun kaybolduğu bir dünyada yaşamaktadırlar. Bu onların yaşamında doğadan yoksunluk halini ortaya çıkarmıştır. Kentin yarattığı bu durumdan ormana giderek kurtulmaya çalışırlar.

Emin ve Yasemin ormanın içinde, ormana ait varlıkların arasında aslında hiç bitmeyecek bir yolculuğa çıkarlar. Aradıkları lale ağacını bulabilme ihtimalleri gerçekleşebilecekmiş gibi görünmez. Burada asıl mesele doğada ya da ormanın onlara kattığı duygu durumunun içinde kalabilmektir.

Öyle ağılıyordu ki başını kaldırıp Yasemin'e bakamıyordu bile, ama kararı karardı. Ne yapıp yapıp kendimizi bu hava içinde tutmalıyız! (Tekin, 2013, s. 18).

Ormanda Ölüm Yokmuş'ta Yasemin ve Emin'in ormana yaptıkları yolculuklar insanla doğa arasındaki bağın kopuşunu gösteren bir yana da sahiptir. Bununla birlikte insanın doğaya dönüşünün, doğadaki arayışının da bir yansımasıdır. Marx insanı doğanın bir parçası olarak vurgulamıştır. Marx'ın vurgusunun hem fiziksel yaşam hem de duygusal yaşam açısından değeri vardır. Roman bağlamında her iki açıdan da düşünüldüğünde ormanın kendi mekânsal varlığıyla ortaya koyduğu simgesel değer, insan doğa ilişkisinin modern dünyayla birlikte karşımıza gelen üretim ve tüketim biçimleriyle bozulmuş birlikteliğini vurgular. Yasemin ve Emin'in ormana gidişlerinde akıllarından geçen her düşünce ve birbirlerine söyledikleri her söz bu durumu düşündürür.

Ormana gitmek nesneleşen dünyadan kopmak, modern tüketim biçimlerinin yok ettiği doğaya dönebilmektir. Ormanda kalabilmek insanlığın eski, doğayla dost kökleriyle iletişim kurabilmektir. Yasemin'in ormanda yürümeyi zamanın içinde geri geri gitmeye benzetmesi bunun bir örneğidir. Ormanın modern dünyayı izole edebilme gücü bunu sağlamaktadır. Böylece ormanda yürümek, arayışa çıkmak aynı zamanda doğa ve insanın ayrılmaz bütünlüğünün yeniden inşası anlamına gelir. Ormanın insan varoluşundaki yerini Yasemin'in dile getirişi de bunun açık bir göstergesidir.

Ağaçlar olmasa yaşamıyor olacaktık... Ormanın yeşilliği... Yeryüzündeki yaşam zincirinin ilk halkası... Buraya gelmemiz çok fazla hayatta kalmak istediğimizi gösteriyor bana göre, sen, dağılıp gitmekten, aklın ötesine savrulmaktan söz ediyorsun, ama yaprak toplananın delilikle bir ilgisi yok (Tekin, 2013, s. 70).

Emin ve Yasemin'in aradığı lale ağacı aslında bir yönüyle ormanın içindeki insan – doğa bağının kopmaz geçmişinin de aranıdır. Sonuçta hem Emin hem de Yasemin kent insanlarıdır ve sırtlarında kent yaşamının onlara yüklediği duygular ve ön yargılara sahiptirler. İkisinin arasındaki konuşmalar bir nevi bu ön yargıları aşmaya yöneliktir. Kentin, bir başka deyişle modern dünyanın aşındırdığı doğa – insan bağı yeniden kurabilmek, sırtlarındaki yükü atabilmek ormana bağlıdır. Tam da bu yüzden ormanda kalmak, yaprak toplamak doğaya bağlı kalabilmenin bir yolunu oluşturur. Burada Marx'ın vurguladığı, modern dünya tarafından tahrip edilmiş ve insanı doğasından uzaklaştırmış düşünme biçimlerini aşabilme gayreti vardır. Bu düşünce biçimlerinin insanın özünde ve ilişkilerinde ne tür bir yabancılığı ortaya çıkardığını Marx şöyle dile getirir.

İnsanın kendisi ve doğa karşısındaki kendinin her yabancılaşması, kendinden ayrı öteki insanlar ile kurduğu, kendini ve doğayı içine koyduğu ilişkide görülür (Marx, 2015, s. 149).

Marx'ın bu yaklaşımını Emin'in orman dışındaki dünyadan kopuşuyla ilişkilendirebilir.

Yataktan zihin ve yürek yorgunluğuyla kalkmak yaşama katılma isteğini köreltiyordu. Kaçınılmaz bir biçimde yalnızlaşmıştı, ama buna karşılık, gündelik karmaşanın uğultusundan sıyrılıp öyle bir dinginliğe kavuşmuştu ki sonunda içinde yeniden, sessiz bir dünyanın bir parçası olduğu eski zamanların ruhu dolmuştu (Tekin, 2013, s. 11).

Emin gündelik yaşamın getirdiği yükten yorulmuştur. Ancak ormanın onun iç dünyasında yarattığı duygu da tam tersi bir ilişkiyi gösterir. Buradan hareketle ormanın Emin'in varlığında yeni bir duyumsamaya giden yolu açtığı anlaşılır. Emin, ormanın dışındaki dünyaya karşı yabancılık duygusu geliştirmiştir. Orman sayesinde de bu duygunun yerini bambaşka bir yakınlık duygusu almıştır. Öyle ki evinin duvarlarını ormandan topladığı yapraklarla kaplamıştır. Yasemin'le kurduğu dostluğun da ormanla kurulan ilişkiyle koştur bir yapısı vardır. Ormana gitmek ve oranın varlığını

özümsemek onların dostluğunun bir parçası olmuştur. Bu da bir yönüyle, Marx'ın fikri açısından ele alırsak, insanın ancak bir başkasıyla kendi nesnel varlığını algılayabileceği fikrine yakınlık oluşturur. Bu algılayabilme durumu ikisinin de ormanda yakaladıkları duygu durumuyla ilgilidir.

Emin'in lale ağacını arayışı ise aslında sonuçsuz bir durumdur. Çünkü o ağaca ulaşabilmenin bir yolu roman boyunca ortaya çıkmaz. Burada asıl dikkati çeken mesele bu sonuçsuzluk halidir. Modern dünyanın ve onun getirdiği üretim ve tüketim biçimlerinin sonucu umarsızca arayıp elde etme hırsına karşı Emin'in yaptığı sadece doğada kalabilme durumudur. Emin ve Yasemin arasındaki bir konuşma bu durumu şöyle yansıtır:

Arıyoruz yalnızca, bulmak istemiyorsun, saçmalık ama bu!
Bulmak istemiyorum demedim, bulmasak da olur diyorum.

Emin'in amacı zaman öldürmekse, sinemaların, kahvelerin, ışıklı dükkânların sıralandığı bir caddede neden yapmıyorlardı bunu? (Tekin, 2013, s. 86.).

Anlatıcının romanın bu noktasında sorduğu soru ironiktir. Emin zamanını ormanda harcar. Hem de sonuçlanması imkânsız bir arayışın peşinde. Ama aynı zamanda ormanda kalarak, ormanın sonsuzluğu içinde kentin ışıklı cadde ve sokaklarının bitimliliğinden ve darlığından da kurtulmuş olur. Emin'in bu tavrını doğaya ve kendine yabancılaşmış insanın, bu ayrışma durumunu ortadan kaldırma gayreti olarak da görülebilir.

Roman'da arayışın, ormanın içindeki arayışın bu denli belirginleşmesi karakterlerin geçmişleriyle hesaplaşmalarıyla da ilişkilidir. Onları yaşadıkları ana kadar getiren her şeyin ormanın dışındaki hayatla ilgisi vardır. Emin'in ormandan kopup gitmek istememesi bunun bir göstergesidir.

Olmasın zaten... Kim istiyor ki!.." deyip geri çekildi Emin. "İnsanlardan kurtulduğumuza seviniyorum ben..."Söylenerek Yasemin'den uzaklaştı: "Döndüğümüz anda neyin içine düşeceğimizi bilmiyorsun sanki... Burda, kendi halimizde gezinip dolaşıyoruz, ne güzel... Daha ne olsun istiyorsun ki... Zamanımızı ağaçların arasında geçiriyoruz diye üzülüyorsun öyle mi? Canın buna sıkılıyor (Tekin, 2013, s. 88).

Emin ve Yasemin'in ormanın içinde sürüp giden konuşmaları, ormanı duyumsayıp tarzları, düşünceleri ve gözlemleri okuyucuyu marksist ekoloji bağlamında *Sevgili Arsız Ölüm ve Berci Kristin Çöp Masalları*'ndaki dünyadan daha başka bir noktaya getirir. Yasemin ve Emin en başından kente bağlı karakterler olarak doğadan kopuş sürecini diğer romanların kahramanları gibi yaşamamışlardır. Ancak bu yaşamsal farklılığa rağmen onlar da doğayı aramaktadırlar. İnsan doğasının özünü teşkil eden bu arayış Marx'ın doğayı ve insanı birbirinin bir parçası olarak görme fikrini bu roman bağlamında ortaya koyar. Doğayla olan geleneksel ilişkiden habersiz roman karakterlerinin, bu geleneksel ilişkiyi bulma çabaları da hissedilir. *Eli kaleminden çok çakısına gidiyordu artık* Tekin, 2013:). Emin'in yaprak toplayıp onları evine doldurması da bunun göstergesidir. Kentin yarattığı manzarasızlığa karşı bir tepkidir de bir bakıma. Bununla birlikte orman sayesinde Yasemin ve Emin'in arkadaşlık süreci de doğa odaklı hale gelecektir. Ormana gitmek ve ormanın kurduğu havanın içinde kalabilmek karakterlerin birbirlerine verdiği sözlerdir. İnsanlar arasındaki uzaklığı doğadan uzaklaşmayla açıklayan Marx üzerinden bu arkadaşlık ilişkisi anlamlandırılabilir. Marx'ın yabancılaşma kavramının içinde insanın insana yabancılaşması durumu da vardır ve bu da insanın doğaya ve kendine yabancılaşmasıyla birlikte ortaya çıkar.

Yabancılaşmış emek, onun dışındaki doğayı olduğu gibi onun tinsel özünü, insanal özünü olduğu gibi kendi öz bedenini de insana yabancılaştırır.
4° İnsanın kendi emek ürününe, kendi yaşamsal etkinliğine kendi cinsil varlığına yabancılaşmasının dolaysız bir sonucu da şudur: insan insana yabancılaşmıştır (Marx, 2015, s. 148).

Emin ve Yasemin'in arkadaşlığının ormanla birlikte ilerlemesi, özellikle Emin'in ormanın dışında ve geçmişinde bıraktığı hayatının ormanda yeniden gündeme gelmesi ve Yasemin'le birlikte ormanın doğasının çağrışımlarıyla işlenmesi Emin'in ormanla birlikte kendine dönüşünü ve yeniden düşünüşünü de gösterir. Yasemin de bu süreci kendi içinde Emin'le kurduğu arkadaşlığı göz önüne alarak geçirecektir. Hepsi birlikte düşünüldüğünde Emin ve Yasemin'in ormana giderek yaşamlarına doğayı eklemledikleri görülür. Orman, onların benliklerinde yepyeni bir duygunun kapılarını açmıştır. Böylece ikisi de doğayla aşınmış bağlarını yeniden güçlendirmişlerdir.

Ormanda Ölüm Yokmuş'ta romanın kahramanları Emin ve Yasemin ormanın varlığında kendilerine ve doğaya dönmeye çalışmışlardır. Bu durum roman mekânının doğayla bağının güçlülüğünü gösterdiği gibi ormanı da bir karakter olarak karşımıza koyar. Tıpkı *Berci Kristin Çöp Masalları*'ndaki Çiçektepe gibi. Benzer bir durumu *Unutma Bahçesi* için de dile getirebiliriz.

Unutma Bahçesi, karakterlerinin modern yaşama dayanan geçmişleriyle *Ormanda Ölüm Yokmuş*'a benzer. Ancak önemli bir fark da vardır. *Ormanda Ölüm Yokmuş*'ta orman, karakterlerin roman boyunca sürekli ziyaret ettiği bir mekândır. *Unutma Bahçesi*'nde ise bahçe yani doğanın kendisi sürekli kalınan bir yaşam alanına dönüşür.

Unutma Bahçesi'ne gelen karakterler orada kurdukları yaşamla birlikte modern yaşamın ağırlıklarından, gereksizliklerinden kurtulmak isterler. Yani doğaya yabancılaşmış insanın yeniden doğaya ve kendi doğasına dönebilme çabası vardır. Ancak bu durumu Unutma Bahçesi'nde yaşayan her karakter için söyleyebilmek hiç de kolay değildir. Modern yaşamın yükünden kurtulmak ve unutmamak karakterlerin doğayla kurdukları bağın bir sonucu olarak ortaya çıkabilecek bir olgudur. Unutma Bahçesi'ni kuran Şeref de bunu söyler: “Durulup arınacak olanlar kalacak, diğerleri terk edip gidecek bu bahçeyi” (Tekin, 2014, s. 61). Şeref'in bu sözleri onun bahçeye atfettiği değeri göstermesi açısından da önemlidir. Bahçeye gösterilen duyarlılığın ölçüsü bahçede kalabilmek için önemlidir. Ancak bahçeye gelenlerin doğayla kurdukları metabolik ilişki en başından bozulmuştur ve bu da doğaya yabancılaşma durumunu ortaya çıkarmıştır. Bozulan metabolik ilişki kentte yabancılaşmanın farklı bir yönü olan emeğe yabancılaşma ve onun kölesi olma durumunu ortaya çıkarmıştır. Bu durum bahçeye gelen misafirlerin yaşamlarında belirir. Şeref bu durumu şu sözleriyle vurgular:

Şeref her gidenin arkasından, “Keşke işten kaçıyor olsalar, o bile değil,” demiştir, “bizden kaçıyorlar, çünkü elimizde bir şey eksik, görmeye çok alışık oldukları bir şey... görmediklerinde sistemleri bozuluyor, çareyi kaçmakta buluyorlar. Burada onları kırbaçlayacak bir olsa kalıp çalışırlardı (Tekin, 2014, s. 97).

Şeref'in bu sözleri *Unutma Bahçesi*'nin yabancılaşma bağlamında ortaya koyduğu doğa ve emek ilişkisini açıklar niteliğe sahiptir. Doğaya gelip ona adapte olamayan insanlar,

aslında doğadan uzaklıkları yüzünden kent yaşamının köleleştirici tarafına kapılmışlardır. Unutma Bahçesi'nin onlara sunduğu özgürleştirici ve arındırıcı tarafı göremezler bu yüzden. Şeref'in kırbaç kelimesini kullanması da simgesel olarak romanın doğadan kopuş halinin ortaya çıkardığı köleşme haline yaptığı vurguyu göstermesi açısından önemlidir. Bu açıdan bakıldığında doğaya ve kendine yabancılaşma sürecinin bir sonucu ortaya çıkmış olur.

4. 2. Nesneleşen Doğa, İnsan ve Emek

Marksist ekoloji sermayenin doğayı algılayış biçimine odaklanır. Sermayenin genişlemeyi ve sürekli olarak kâr etmeyi önceleyen yapısı onun doğayı yok edecek tutumlar geliştirmesine sebep olan tarafıdır. Sermayenin doğayla kurduğu ilişki bu açıdan daha en başından sorunludur. Zaman içerisinde sermayenin doğayı tüketiş fark edilmiş ve buna karşı düşünsel hareketler oluşmuştur. Ancak sermaye buna karşın doğaya duyarlı görünmeye çalışmış ancak samimiyeti her zaman tartışmalı olmuştur. Sermaye ya da başka bir deyişle kapitalist ekonomik düzene karşı böyle bir bakışın gelişmesinin sebebi, sermayenin doğayı bir nesne ve kâr aracından başka bir şey olarak görmemesinden kaynaklanmaktadır. Marksist ekoloji sermayenin bu tavrını sürekli vurgular ve bu doğrultuda bir farkındalık oluşturma çabası içine girer.

Dışsallıklar (ya da yan etkiler) denilen şeylerin yaratılması yolu ile hem insanlara hem de ekosisteme, insanlığın ve diğer türlerin ihtiyaç duyduğu yaşam destek sistemlerine zara verir. Paul Sweezy'nin kelimeleri ile: Doğal çevre söz konusu olduğunda, kapitalizm doğayı değer verilmesi gereken ve zevk alınan bir şey olarak değil ama kâr elde etmenin ve daha çok sermaye biriktirmenin bir aracı olarak görür.

Kapitalizm, sanki bu kaynaklar hiç tükenmeyecekmiş gibi gelecek nesilleri düşünmeden, yenilenemez kaynakların kullanımını teşvik eder ve okyanuslardaki balıklar ve ormanlar yenilenebilir kaynakları sömürür (Magloff, 2015, s. 54).

Marksist ekoloji doğa sömürüsünün yanında emek sömürüsünün üzerinde de durur. Emegın sömürü nesnesi haline gelmesinin de doğayla bağlantısı vardır. Bu bağın kökü marksizmin yabancılaşma teorisiyle yakından ilgilidir. Kendine, doğaya ve emeğine yabancılaşan insanın bu konuma gelmesindeki en büyük sebep sermayenin doğayı tüketmesi ve insanlığın toprakla olan bağını kesmesidir. Böyle olunca üretim nesnesi haline gelen işçi sınıfı ancak emekle hayatta kalabilecektir. Ancak emeğiyle elde edebileceği de sadece yaşamsal temel ihtiyaçları olacaktır. Marx emek sömürüsünün işçiyi nesne haline getiriş biçimini çarpıcı bir şekilde ifade eder.

Gerçi emek zenginler için tansıklar (harikalar), ama işçi için yoksunluk (denuement) üretir. Saraylar, ama işçi için inler üretir. Güzellik, ama işçi için solup sararma üretir. Emegın yerine makineleri geçirir, ama işçilerin bir bölümünü barbar bir çalışma içine atar ve öteki bölümünü de makine durumuna getirir. Us, ama işçi için budalalık, aptallık üretir (Marx, 2015, s. 142).

Marx'ın vurguladığı nesneye dönüşme süreçlerini *Sevgili Arsız Ölüm*'de en başta Huvat olmak üzere aile üyeleri büyük ölçüde yaşamışlardır. Ailenin köyden, topraktan kopup şehre göçmeleri bu süreci başlatmıştır.

Huvat köyde yaşarken sürekli şehre gidip gelen bir karakterdi. Zamanla oğulları Halit ve Seyit'i de şehre götürür olmuştu. Böylece köydeki emek yavaş yavaş şehre taşınmış oluyordu. Bu süreç Huvat ve ailesine henüz yoksulluk getirmemişti oysa ki. Toprakla bağını koruyan aile köy yaşamında modern hayatın ortaya çıkardığı ihtiyaçlardan uzak yaşıyorlardı. Şehre taşınma ise ailenin durumunu tamamen değiştirecektir. Köydeki ortak, yardımlaşmaya dayanan yaşam şehirde başka bir görünüm kazanacaktır. Ailenin köyden ve dolayısıyla doğal yaşamdan kopuşu aile bireylerini işçileştirecektir.

Huvat'ın yaşamının zorluğu da burada başlar. Köyden kopup şehre gelen ailenin ihtiyaçları değişmiştir. İhtiyaçların karşılanması için gerekli olan emek bir kişinin üstesinden gelebileceği bir şey değildir artık. Huvat'ın değişimi de burada görülür. Ona zamanla diğer aile bireyleri de eklenecektir. Aralarında sadece emek sürecine katılmayan Dirmit olacaktır. Emek sürecine ailenin bireylerinin katılmaya başlaması onların doğadan kopup emekleriyle birlikte nesne haline gelmelerinin de göstergesidir. Bu durumu Marx, insan değerinin yerini nesnelere değerine bırakmasıyla açıklar.

İnsanların, dünyasının değersizleşmesi, nesnelere dünyasının değer kazanması ile orantılı olarak artar. Emek sadece emtia üretmekle kalmaz; genel olarak emtia ürettiği ölçüde, kendi kendini ve işçiyi de meta olarak üretir (Marx, 2015, s. 140).

Sevgili Arsız Ölüm'ün ilk bölümünde insanların dünyasının değerliliği ya da değersizliği üzerine bir tartışma doğru olmayacaktır. Çünkü insanların dünyası köy yaşantısında, henüz emek üreten nesne konumuna gelmemiştir. Köy yaşantısının insanı, emeği kendi yaşamının sürekliliği için sarf eder. Hem de köy yaşantısında insanın emeğini kullanıp onu değersizleştirecek güçler yoktur. Ancak yine de Alacüvek'te insan yaşamını değersizleştirecek denemeler de yok değildir. Tıpkı Huvat'ın köye getirdiği yenilikler gibi Alacüvek'e de emek sömürsü girip köy insanını kullanmayı denemiştir. Toprağa, doğaya henüz yabancılaşmamış köy insanı

ise bu karşılaşmadan ilk önce zarar görse de sonra bunun üstesinden gelmiştir. Taçın dağına kazmaya giden köy erkeklerinin durumu bunu gösterir.

Taçın'ın güneşte ışıldayan taşını kamyonlara yüklediler. Alıp alıp gittiler. Alacüvek erkeğinin yarısından çoğu Taçın'da kazma salladı, ter döktü. Gelinler, kızlar Taçın'a azık taşıdı. Bir gün, Taçın'dan çılgınlık yükseldi.

...
Üç ceset, yan yana toprağa yatırıldı. Günlerce Alacüvek'te türkü çağrılmadı. Gülünmedi (Tekin, 1985, s. 18-19).

Köylüler bu olaydan sonra her yere pancar ekip doğaya dönmüşler, kendi emekleriyle kendileri için üretmişlerdir. Köy halkının bu tavrı doğaya bağlı kalmanın insan değerine katkısını ya da doğadan uzak kalmanın insan değerini nasıl metalaştırdığını gösterir. Taçın dağında insan emeğine dayanarak üretilmek istenen nesne insan yaşamını bir anda alıp götürmüştür.

Kentte ise durum biraz daha karmaşık hale gelecektir. Şehre giden Huvat Aktaş ve ailesi için geri dönülebilecek bir doğa yoktur. Böylece ailenin her bireyi hem kendi başlarına hem de emekleriyle nesneye dönüşürler.

Seyit inşaatlarda çalışmaya başlar. Sonrasında Halit ve Mahmut da bu sürece dahil olur. Aile bireylerinin kente göçleri sonucunda ortaya çıkan bu durumun kökleri doğadan kopuşla bağlantılıdır.

Sevgili Arsız Ölüm'de görülen emeğin ve insanın nesneleşmesi ve çevreyle ilişkili geleneksel hakların yok olması durumu, *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda da görülür. *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda gece kondu mahallesinin bir çöplüğe kurulması ilk olarak dikkat çeker.

Çiçektepe sakinlerinin yaşamı tıpkı Alacüvek köylülerinin yaşamında olduğu gibi ritüellerle, mistik inanışlarla doludur. İki topluluğun da kolektif yapısı ve dine yaklaşımları benzerdir. Ancak arada önemli bir fark vardır. Çiçektepelilerin doğayla olan bağları kente taşındıklarından ötürü sınırlıdır. Dolayısıyla çevreyle olan geleneksel bağ ve haklar yaşam alanlarının çöplük olması dolayısıyla sınırlıdır. En azından doğa sayesinde hayatlarını devam ettirmelerini sağlayacak imkânlarla sahip değildir.

Çöplüğün içinde yeniden bir dünya kurabilmenin yolu da çevreyle, doğayla olan bağın aşınmasıyla olabilecektir. En başta çöplüğün kendisi doğanın içsel değerini yok eden bir nesne vazifesi görür. Buradan hareketle Çiçektepe halkının çevreyle geleneksel bağı en başından kopar. Çiçektepe doğası yok edilmiş bir yerde doğar.

Sabah naylon leğenden çatıları, eski kilimlerden kapıları, muşambadan camları, ıslak biriketlerden duvarlarıyla çöp yığınlarının, ampul ve ilaç fabrikalarının alt yanında, tabak fabrikasının karşısında, ilaç artıklarının ve çamurun kucağına bir mahalle doğdu (Tekin, 1984, s. 10).

Böyle bir yaşam alanı Çiçektepe halkının emek üretiminin şeklini ve sonucunu değiştirecektir. Fabrikaların ortasında, çöplükte kurulan mahallenin halkı doğayla olan bağlarının ortadan kalkması sebebiyle kendi yaşamlarını sürdürebilmelerini sağlayacak yaşam ürünlerini üretemezlerdi.

Bu durum onların hayatlarını devam ettirebilmelerinin tek yolunu işçileşmeye bağlar. Tıpkı köyden şehre göçen Huvat ve ailesi gibi. Çiçektepe'ye inşa edilen fabrikalar onların yaşamlarını karşılayacak gereklerin tek kaynağıdır. Çiçektepe halkı fabrika işçisine dönüşür. Böylece onların emekleri de nesneleşir. Çünkü kazançları ancak yaşamlarını sürdürecektir. Fabrika yaşamı ile birlikte Çiçektepe halkının yaşamı fabrikanın sürdürülebilirliğinin bir metası haline gelir. Foster bu durumu kapitalist üretim araçlarının doğayı yok etmesine bağlayarak açıklar.

Aslında, doğal kıtlığın artması, dünyanın ortak mallarının daha da fazla özelleştirilmesi için altın bir fırsat olarak görülmektedir. Ortak malların bu biçimde özelleştirilmesi trajedisi, bir yandan doğal çevrenin yıkımını hızlandırırken öte yandan da bu doğal çevrenin üzerine binen sistemi genişletmektedir (Foster, 2012, s. 93).

Doğayı yok eden fabrika bunun sonucu olarak Çiçektepe halkını kendine muhtaç duruma getirmiştir. Böylece Çiçektepe halkının ve ürettikleri emeğin nesneleşme süreci de başlar.

Çiçektepe halkı ilaç üretir. Ancak onların ilaç ürettikleri fabrikanın atıkları ironik bir biçimde onları hasta edecek, çevreyi yok etmeye başlayacaktır.

Yaz başında bu fabrikadan Çiçektepe'nin üstüne ilkin insanların kar sanıp şaşırtdıkları beyaz beyaz bir şeyler yağmaya başladı. Kondulara dayanılmaz bir koku yayıldı. Üç gün içinde bu fabrika karı Çiçektepe'nin ilk çiçeklerini kuruttu. Ağaçların dallarını sarkıttı. Tavuklar boyunlarını büküp büküp kıvrıldı. İnsanlar başlarını dik tutamaz oldu. Çocuklar hap yemiş gibi mosmor kesilip oyun oynarken uykuya daldı. Uyuyan biri hiç uyanmadı (Tekin, 1984, s. 19).

Böylece değerli olan üretilen nesne, değersiz olan ise insan yaşamı olacaktır. Bununla birlikte fabrikanın hem doğayı hem de insan yaşamını yok ediş biçimi Foster'ın tespitlerini doğrular biçimdedir. Fabrikadan yayılan kokular önce Çiçektepelileri baygınlaştırır, yağın karla beraber onları zehirler. Fabrika sahibi ise onları bu durumdan dağıttığı yoğurtla kurtarır. Mahallenin susuzluğunu ise mahallenin üstüne saldığı mavimsi sıcak suyla giderir. Tüm bunları yaparak fabrikasının varlığını korur. Başka bir deyişle doğal sistemi değiştirmeye devam eder. Romanda doğal sistemin fabrika tarafından değiştirilmesi Çiçektepe sakinlerini de yani doğanın parçası insanı da etkilemiştir.

Bu suyla yıkanan insanlarda çok geçmeden garip değişmeler ortaya çıkmaya başladı. Kiminin derisi soyuldu. Kiminin yüzü mosmor kesildi. Çocukların bedenlerinde mavi mavi benekler belirdi. İki kadının saçları beyazladı. Çamaşırlar maviye çalan bir renk aldı. Bu renge Çiçektepe'de 'Kondu mavisisi' dendi (Tekin, 1984, s. 20).

Doğayı yok edip insanı ve emeği nesneleştiren sistem, insanın doğasını ve yaşam hakkını da elinden almıştır. Sonuçta gücü elinde bulunduran fabrika sahibi Çiçektepe halkının yaşam hakkını emeklerini sömürerek tüketmiştir. Romanın bu noktası insan merkezli bakış açısının geldiği noktayı ironik biçimde anlatır. Tüketilen sadece doğa değil onunla birlikte insandır da. İroninin en belirgin örneği ise doğaya muhtaç olan insanın doğanın dönüşümüne koşut olarak kendi doğasını ve sağlığını kaybetmesi durumudur.

Muinar'da ise doğanın insan tarafında nesneleştirilmesine yapılan vurgu belirgindir. İnsanın doğayı, emeği ve kendi kendini metaya dönüştürmesi tarihsel bir olgu olarak vurgulanır. Bunun dışında metabolik karşılıklık kavramı da *Muinar*'ın sözleri üzerinden görülür.

Başınıza gökten kuş gagası yağacak... sincapların kuyruğu kısaldı, ağaçlara

çürütücü mantar aşıyorlar, soluyacak havanıza sahip çıkın, kıyamet belirtisi bunlar, dünya kurtarır kendini, insanları üstünden kaç defa silkelemiş, dört bucakta binlerce var bu işletmelerden, para gücüyle ilerliyor caniler, çalılarınızı mı sökecekler, öyle ya, atlasınlar sınırınızdan içeri, üç evlek ormanlarınız kalmış (Tekin, 2006, s. 52).

Muinar, doğanın insan tarafından tüketilmesiyle ortaya çıkabilecek sonucu vurgular. Bununla birlikte doğanın tüketilişinde büyük işletmelerin yerini de dile getirir. İnsan ve doğa arasındaki ilişkinin kırılmasında ve doğanın nesneleştirilerek tüketilmesinde rol oynayan ilerlemeci ve büyüme odaklı yapıları eleştirir.

Muinar, metabolik karşılıklık kavramının odağında açıklanabilecek bağlamda açıklamalar yapar. Doğa ve insan arasındaki ilişkinin çarpıklaşmış biçimlerini vurgularken doğanın dönüştürülmüş ve nesneleştirilmiş hallerine değinir.

Hayvanın, bitkinin alıcısı doğru düzgün çalışıyor, insanınki bozuluyor sürekli, kaçınıcı defadır aynı durum tekrarlanıyor, vazgeçecek dünya sizden, toplu iptale uğrayacaksınız... O alıcı, dünyayla uyumlu yaşayın diye konmuş kafanızın içine, yirmiden fazla kıyamet koptu, nevre dönecek, fazla bile müsamaha gösterdi, kapatın petrol kuyularını, dünya bizim de yurdumuz, inip soluklanıyoruz kemiklerimizin başında kanı mıdır, yağı mıdır çekip yakıyorsunuz, boru hatları, fabrikalar, kömür havzaları, maden işletmeleri... Kapatın hepsini, yüz sürün toprağına, gönlünü alın dünyanın, zehir şehirleri kurdunuz üstünde (Tekin, 2006, s. 62)

Marksit ekolojinin vurguladığı ve eleştirdiği sermayenin sürekli büyümeyi arzulayan yapısı bu satırlarda belirir. Fabrikalar, boru hatları, maden işletmeleri vurgusu dikkat çekicidir. *Berci Kristin Çöp Masalların*'ndaki fabrika ve *Sevgili Arsız Ölümü*'deki Taçın Dağı vurgusu hatırlanacak olursa doğayı tüketen yapıların Muinar'ın sözleriyle yeniden Latife Tekin'in anlatı evrenine girdiği görülür. Böylece doğa - sermaye ilişkisinin dönüştürücü etkisinin boyutları bütünlüklü olarak anlaşılabilir. *Muinar*, insan, emek ve doğanın nesneleştirilme süreçlerine kapsamlı biçimde yaklaşarak doğa merkezli bir tavır gösterir.

Latife Tekin'in anlatı dünyası en başından beri sınıf, emek ve doğa odağında göndermeler yapar. Bu noktada ilk romanlarının yaptıkları vurgu çok değerlidir. *Sevgili Arsız Ölüm* ve *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda anlattığı dünya bir bakıma insanın doğadan kopuş sürecinin de bir öyküsüdür. Bu romanlarda doğadan kopuşun en önemli merhalesini işçileşme ya da insan emeğinin bir nesne haline gelmesi süreci oluşturur. Ayrıca nesneleşme durumu doğayı da kapsar. Her iki roman da bu veriler

bağlamında doğanın diyalektik biçimde ele alınışının çok katmanlı ve bütünlüklü niteliklerini barındırırlar. *Ormanda Ölüm Yokmuş* ve *Unutma Bahçesi* doğa - insan ilişkisindeki yabancılaşma faktörünü ele alırlar. *Muinar*'da ise daha bütünlüklü bir bakış vardır ve ilerlemeci ve büyüme odaklı yapıların, insan zihninin ortaya çıkardığı sonuç belirginleşir.

SONUÇ

Yirminci yüzyılın son dönemecinde özellikle de 1980'den sonra hem dünyada hem de Türkiye'de doğanın ciddi biçimde tüketildiğini ve kirletildiğini görmek mümkündür. Bu, yüzyılları aşan bir düşünme biçiminin ortaya çıkardığı geri dönüşü çok zor bir durumdur. Latife Tekin'in romanları ve romanları çevresinde gelişen doğa duyarlılığı böyle bir zamansal çizginin içerisinde edebiyatımızda belirir.

1980'ler Türkiye'de fabrikaların arttığı, kent nüfusunun kır nüfusunu aştığı ve büyük, kalabalık metropollerin belirginleştiği bir dönemdir. Latife Tekin'in ilk romanı *Sevgili Arsız Ölüm* de 1980'lerin Türkiye'sinde edebiyatımızda yerini alır. Romanın kırdan kente göç eden bir ailenin etrafında şekillenen dünyası doğaya, kır ve kent yaşamına dair hem bireysel hem de toplumsal durumları anlatan satırlarla doludur. Yine aynı dönemin ürünü olan *Berci Kristin Çöp Masalları* ise kentin dışına itilmiş bir çöplükte yaşam mücadelesi veren kırdan göçmüş insanların hikâyelerini anlatır. Bu iki roman, yazıldıkları dönem de göz önüne alındığında doğa-insan bağına ve doğanın tüketilişine dair net göndermelere sahiptirler. Latife Tekin'in doğayı merkeze alan sonraki romanları ise 21. yüzyılın dünyasında edebiyatımızda yerlerini alırlar. Bu yeni yüzyılda doğa ve insanın durumu ve karşılıklı etkileşimi de değişir. Teknolojinin ilerlemesi doğanın tüketilişinin daha hızlı, kontrolünün ise daha kolay olduğu bir dönemi başlatmıştır. Ancak bu dönemde insanların doğaya bakışı da hızla değişmeye başlar. Doğayı önceleyen, onu korumak isteyen düşünce biçimleri gelişen iletişim araçlarıyla yayılma imkânı bulur. *Ormanda Ölüm Yokmuş*, *Unutma Bahçesi* ve *Muinar* böyle bir dönemde edebiyatımıza dahil olur. Bu romanlarda doğa düşüncesi kentli insanın doğaya dair arayışlarında belirir. Romanlar doğanın varoluşsal değerine ve insan yaşamındaki benzersiz ve boşluğu doldurulamaz yerine göndermelerde bulunurlar. Latife Tekin'in bu beş romanı, düşüncenin insan merkezli gelişiminden doğanın tüketilişine ve doğanın içsel değerinin yeniden anlaşılıp yaşamsal olarak insanlık için önemine kadar bir çok veriyi içinde barındırır.

Romanların doğa-insan ilişkisine ve bu ilişkinin tarihsel köklerine yaptığı göndermeler dikkate değerdir. *Sevgili Arsız Ölüm* bu noktada bir ilk roman olarak çok özel bir yerde durur. Bu romanın karakterleri tamamen kıra aittir. Kıra ait olmak onlara insanlığın

geçmiş dönemlerindeki gibi doğayla uyum içinde yaşamayı öğretmiştir. Romanda doğa ve insan arasındaki uyum en çok Dirmir'in yaşantısında belirir. Ona annesi Atiye'nin doğayla kurduğu yaşamsal ilişki de eklenir. Romanın kentte geçen kısımlarında da doğa-insan uyumu ve doğanın insan yaşamındaki varoluşsal değeri belirgindir. Böylece *Sevgili Arsız Ölüm* doğa-insan ilişkisindeki en temel ve en yaşamsal yönü vurgulamış olur. Roman doğanın içinde insanın bir nesne olarak yaşayabilme halini vurgular. Doğanın ötekileştirilmediği, yaşamın doğayla iç içe olduğu bir dünya, romanın kırdaki geçen bölümlerinde görülür. Benzer durum *Berci Kristin Çöp Masalları* için de geçerlidir. Fakat *Berci Kristin Çöp Masalları*'nda yaşam alanının çöplük olması düşündürücüdür. Böyle bir yaşam alanında doğaya uyumdan bahsetmek güçtür. Ancak Çiçektepe'de yaşayan insanlar doğaya ait bir yaşamın içinden gelmişlerdir. Bu yüzden bunun tam tersi bir yaşam alanına yani çöplüğe uyum sağlayamazlar. İki roman odağında düşünüldüğünde doğa - insan ilişkisinin tarihsel gelişimini vurgulayan ciddi göstergeler vardır. *Sevgili Arsız Ölüm*, doğa insan uyumunun başlangıçtan günümüze gelen yaşamsal tarafını vurgular. *Berci Kristin Çöp Masalları* bu yaşamsal, varoluşsal durumun değişiminin sonuçlarını ortaya koyar. Bu açıdan bakıldığında *Sevgili Arsız Ölüm*'den *Berci Kristin Çöp Masalları*'na giden çizgide önce insanlığın içinde yaşadığı doğaya ait olma duygusu sonra bu duygunun yine insanlar tarafından tüketilişi gösterilir. *Berci Kristin Çöp Masalları*'nın kırdaki insanların doğa duygusu ve doğayla olan bağları kentli insanların oluşturduğu çöp, fabrika atıkları, zehirli sular ve kirli havayla karşı karşıya gelir. Doğa bu unsurlar tarafından yok edildikçe onların yaşamları da çıkmaza girer.

Sonraki roman *Ormanda Ölüm Yokmuş*'ta kentli karakterler belirir. Doğa insan uyumu bu karakterlerin varoluşlarında aradıkları bir duyguya dönüşür. İlk romanlardaki kır kökenli insanların aksine *Ormanda Ölüm Yokmuş*'la beraber doğayı dışarıdan gören karakterler belirirler. Kentli insanın doğadan kopuk hali ve onu arayış süreçleri öne çıkar. *Ormanda Ölüm Yokmuş*'un ana karakterleri Yasemin ve Emin ormanda doğayla beraber bir duygu arayışına çıkarlar. Bu süreçte eski zaman topluluklarının doğayı duyuru biçimlerini vurgularlar. Böylece romanın insan doğa-ilişkisinin köklerinden yola çıkarak kentli insanın içindeki doğaya ait duyguyu vurguladığı görülür. *Unutma Bahçesi*'nde ise aynı durum Şeref'in doğaya bakışında görülür. Şeref ve Tebessüm'ün

arayışları da doğa odaklıdır. Şeref'in doğa korumacı tavrı ve yine eski zaman topluluklarını vurgulaması romanın doğa odaklı yaptığı vurgunun düşünsel boyutlarının derinliğini gösterir. *Muinar* ise doğanın unutulmaya yüz tuttuğu bir yüzyılda Elime'nin içinde doğarak ona doğayı ve doğanın varoluşsal değerini anlatan *Muinar* karakterinin öne çıktığı bir romandır. *Muinar*, bir çok topluluğu farklı zamanlarda görmüş bir kocakarı olarak doğanın insan varoluşundaki yerini, değerini Elime'ye öğretir. *Muinar*'ın zamanın birçok dönemini yaşamış olması ve geçmişten bugüne birçok toplumu görmüş hali doğa-insan ilişkisinin geçirdiği değişimi ve değişimin doğa aleyhindeki sonuçlarını vurgular. Latife Tekin'in romanları, doğa-insan ilişkisinin başlangıçtan bugüne geçirdiği değişimleri ve bugünkü insanın doğa özlemine, arayışını net biçimde ifade ederler. İnsan, doğayla birlikte yaşamış, onun parçası olmuş ancak sonra ondan koparak doğayı dönüştürmüş, kontrol altına almış ve onu yok edecek kadar ileri gitmiştir. Yine de insan doğaya aittir ve onu varoluşunda arar ve ona özlem duyar. Romanlar bu düşünsel çizgiyi belirler.

Latife Tekin'in doğa odaklı romanlarında, doğanın içsel değeriyle yer aldığı görülür. Doğa bir metafor olmanın ötesine geçerek romanlarda karakterleşir. Doğa romanların odağına yerleşir. *Sevgili Arsız Ölüm*'de köy yaşamı doğanın tüm varlığı ve kapsayıcılığı ile belirdiği bir yaşam alanı olarak ortaya çıkar. Romanın bu mekânsal doğa merkezli yapısına doğaya dair diğer unsurlar da katılır. Kuşlar, otlar, rüzgâr, doğa olayları, mevsimlerin değişimi ve insanların tüm bunlarla birlikte uyum içindeki yaşamı romanın doğa merkezli kurgusu açısından dikkate değerdir. Dirmit ve Atiye'nin doğayla kurdukları ilişki doğayı romana karakter olarak ekler. Böylece roman doğanın insan yaşamıyla iç içe geçtiği bir yapıya bürünür. *Sevgili Arsız Ölüm*'de Dirmit'in animist kişiliği ve Atiye'nin şaman özellikleri doğanın modern yaşamdaki algılanış biçiminin ötesinde ortaya çıkmasını sağlar. Bu karakterlerin nitelikleri sayesinde romanda doğa duyguların anlatımı için kullanılan araç olma durumunun dışına çıkar. Romanda doğanın her şeyi belirleyen yapısı da önemlidir. Romanın köyde geçen kısımlarında doğa, yaşamı yönlendirir. Mevsimlerin değişimi yaşamın merkezinde durur. Doğa kişileştirmenin ötesinde kendi karakteriyle var olarak insanların yaşamına etki eder. *Sevgili Arsız Ölüm* doğanın roman karakterlerinin ve mekânlarının varlıklarındaki etkisiyle doğa merkezli ve doğanın içsel değerini önceleyen bir çizgide durur.

Berci Kristin Çöp Masalları'nın doğa merkezli yapısı romanın ironik anlatma biçimiyle kendini gösterir. Çöplük çevresinde kurulan mahallede yaşam, çöplüğe ve fabrikalara muhtaç biçimde ilerledikçe doğanın değeri anlaşılmaya başlar. Sular kirlenir ve renk değiştirir. Yağan kar bile Çiçektepelilerin alışkın olduğundan çok farklıdır. Doğa zarar gördükçe Çiçektepelilerin yaşamı da bundan ciddi bir biçimde etkilenmeye başlar. Çiçektepelilerin damlarını uçuran rüzgârın ve yıkımcılara haber veren kuşların aslında düşman olmadığı zamanla anlaşılır. Kaybedilen doğa Çiçektepelilerin sağlıklarından olmasına sebep olur. Böylece romanda doğanın mevcudiyeti merkezi bir hal almış olur. Çöplük dışındaki insanların yararı için yok edilen doğanın değeri vurgulanır. Doğanın organik süreçlerine yapılan müdahalenin boyutları belirgindir. Tüm bunlar ışığında *Berci Kristin Çöp Masalları*, doğayı merkeze alan, doğanın içsel değerini vurgulayan bir romandır.

Ormanda Ölüm Yokmuş'la birlikte roman karakterlerinin kentlileştiği görülür. Bununla beraber doğanın değerine dair hassasiyet devam edecektir. *Ormanda Ölüm Yokmuş*'ta doğa, saf ve bütünlüklü bir biçimde görülür. Ormanın romanın ana karakteri olması bu açıdan değerlidir. Roman boyunca Emin ve Yasemin'in ormanda aradıkları duygunun doğaya dair tarafı romanın doğayı merkeze aldığını gösterir. Roman boyunca lale ağacı, kılıç otları, atlar, toprak, ağaçkakan başlıklarıyla doğa, romanın kurgulanışında merkezi konuma gelir. Doğanın bu denli öncelenmesi ve kurgunun parçası haline getirilmesi de doğanın içsel değerinin öne çıkarıldığını gösterir.

Unutma Bahçesi'nde ise doğanın içsel değeri bahçe etrafında ortaya çıkacaktır. Romanda bir ütopya tasarlanmıştır. Bu ütopyanın kurulduğu yer ise doğanın kendisidir. Unutma Bahçesi bir roman mekânı olarak doğanın kapsayıcı ve arındırıcı yönünü temsil eder. Romanın kurgusundaki bu nokta doğanın içsel olarak ele alındığını, bir arka plan olmanın çok ötesine geçirildiğini gösterir. Roman boyunca Şeref aracılığıyla insanın doğa karşısındaki sorumlulukları da vurgulanır. Şeref'in kurduğu Unutma Bahçesi doğa sayesinde kent yaşamının getirdiği ağırlıklardan kurtulmak için bir fırsattır. Ancak doğanın değerini anlayabilenler bundan yararlanabilecektir. Tebessüm, Şeref'e kulak vererek bu değişimi yaşar ve doğayı duyumsamaya başlar. Doğa, Tebessüm'ün

yaşamına yaptığı etkiyle de romanda merkezi bir konumda yer alır.

Muinar, Latife Tekin'in son romanıdır. Romanın doğaya dair göndermelerinin kapsayıcılığı bu açıdan dikkat çekicidir. Hem romanın en önemli karakteri Muinar'ın kişiliğinin kapsayıcılığı hem de doğanın tarihsel olarak bütünlüklü ele alınışı önemlidir. Muinar, zamanın başından beri kadınların içinde uyanmış ve onlara yol gösterici olmuştur. Elime'nin içinde uyanarak onun için de yol gösterici olacaktır. Roman böylece Elime'nin Muinar'ın rehberliğinde doğaya dair kazanacağı duyarlılığa odaklanarak devam eder. Muinar, insanın doğaya verdiği zararı net ve sert cümlelerle ifade eder. Doğanın insan yaşamındaki değerini belirtir. Elime bu sayede doğayı tanırken romanda doğanın içsel değeriyle ön plana çıkmaya başladığı da görülür. Muinar, doğanın insan menfaatleri için kullanılmasının ortaya çıkardığı sonuçları eleştirir. Muinar'ın zamanın farklı dönemlerine yaptığı vurguların doğa odaklı tarafı doğanın tarihsel olarak dönüşümüne dair fikirler verir. Bu yönleriyle *Muinar*, doğanın içsel değerini vurgulayan bir romandır.

Sevgili Arsız Ölüm'den *Muinar*'a giden çizgide romanların ortaya koyduğu düşünce genel olarak bir etik duruşu ihtiva eder. Romanlar, doğaya içsel değeriyle yer verirken insan merkezli gelişmiş düşünme biçimlerini eleştirirler. Bu yaklaşım doğa merkezli gelişen etiğin odağında yer alır. Ayrıca romanlarda doğa ve insan arasında net ayrımlar yapılmaz aksine doğa ve insanın birlikteliği, eşitliği vurgulanır.

Latife Tekin'in romanları doğa - insan ilişkisi ve doğanın içsel değerini belirgin biçimde vurgularken toplumsal sınıfların, yoksulluğun ve emek süreçlerinin sonuçlarına da değinir. Doğa ve insan arasındaki bağın kopuşunun emeğin dönüşümüne ve sınıf farklılığına yol açtığı düşünüldüğünde özellikle *Sevgili Arsız Ölüm* ve *Berci Kristin Çöp Masalları*'nın öne çıktığı görülür.

Sevgili Arsız Ölüm köy yaşamını odağa alarak başlar. Köy yaşamının doğayı içselleştirmiş yapısı içerisinde üretim ve emek doğa odaklıdır. Doğanın sağladığı imkânlar daha adildir. Bu yüzden de sınıfsal farklılıklar ortaya çıkmaz. Emek sömürüsü de söz konusu değildir. Çünkü her birey doğayla kurduğu ilişki çerçevesinde kendi

yaşamını sağlayacak kadar emeğe başvurur. Ancak roman kente göçle birlikte farklı bir evreye geçer. Önce Dirmit hariç bütün roman karakterleri doğadan koparlar. Sonra kent yaşamının ön gördüğü emek süreçlerine katılarak işçileşirler. Böylece doğadan kopmanın karşılığında yeni bir yaşam tarzıyla karşılaşmış olurlar. Roman bu noktadan itibaren yoksulluk durumunun belirginleştiği bir noktaya gelir. Doğadan kopuk kent yaşamının getirisi ailenin emeğinin sömürülmesine neden olur. Ailenin erkek bireyleri farklı işlerle uğraşırlar ancak yoksulluk durumunu aşamazlar. Ailenin kadınları ise ev yaşamına mecbur kalırlar. Ancak köyde yaşam ve emek doğa odaklı olduğundan kadın ve erkeğin çalışma alanları da ayrılmamıştır. *Sevgili Arsız Ölüm* doğayla uyumun insan emeğini koruyan halini ve doğadan kopuşun getirdiği emek sömürsünü kent - köy karşıtlığı içinde yansıtır. Roman bu yönüyle farklı bir bakış açısıyla da doğa duyarlılığını göstermiş olur.

Berci Kristin Çöp Masalları da emeğe ve yoksulluğa odaklanırken doğadan kopuşun getirileri odağında ortaya çıkan sonuçları yansıtır. Romanda çöplükte bir yaşam kurmaya çalışan insanlar kırdan göçmüşlerdir. Onlar da yeni bir yaşam tarzıyla karşı karşıya kalırlar. Çöplük doğanın ötekileştirildiği bir yerdir. *Berci Kristin Çöp Masalları* 'nda insanlar çöplük sayesinde yaşamlarını idame ettirmek isterler. Ancak bu insan doğasına aykırıdır ve onların yaşamlarını olumsuz etkiler. Çöplük çevresinde kurulan fabrikalarda çalışarak yaşamlarını sürdürmeye çalışırlar. Bu da onların emeğinin nesneleşmesine sebep olur. Fabrika sahipleri onları kullanarak üretim yaparken işçilerin sağlıkları bozulur. Bununla birlikte fabrika atıkları da doğayı kirletir. Böylece hem emek hem de doğa nesneleşmiş olur. Doğadan kopuş sonucunda ortaya çıkan durum roman boyunca emeğin sömürülmesine, doğanın kirletilişine sebep olur. Roman bu açıdan bakıldığında doğa ve emek süreçlerinin karşılıklı etkileşimini ortaya koyar. Doğanın metalaştırılarak kullanılmasıyla sınıf farklılıkları derinleşmiş, yoksulluk artmış ve doğaya ait unsurlar da yok olmaya yüz tutmuştur.

Ormanda Ölüm Yokmuş, Unutma Bahçesi ve *Muinar* ise doğa-insan arasındaki bağın aşınması sonucu oluşan yabancılaşma duygusuna odaklanırlar. Kendi emeğine, doğasına yabancılaşan insanın durumu bu romanlarda öne çıkar. *Muinar*'da doğanın metalaştırılma haline de göndermeler yapılarak aşınan insan-doğa bağı vurgulanır.

Ormanda Ölüm Yokmuş, Emin ve Yasemin'in yaşamları odağında kent hayatının ortaya çıkardığı yabancılaşma duygusuna vurgu yapar. Kent yaşamının emeği sömüren üretim biçimlerinin doğayı ötekileştirmesi sonucu kentin doğadan uzak yapısı Emin ve Yasemin'in doğayı arayışa çıkmalarını sağlar. Roman iki karakterin düşünceleri ve konuşmaları üzerinden bu durumu vurgular. Benzer durum *Unutma Bahçesi'nde* de söz konusudur. Bahçeye gelenler benzer yabancılaşma duygusunu yaşayan karakterlerdir. Şeref bu yabancılaşma durumunun farkındadır ve *Unutma Bahçesi'nin* arındırabilme gücüyle bu durumun aşılabileceğini düşünür. Doğa insan bağının güçlendirilmesi roman için önemli bir noktayı teşkil eder. Romanda bahçenin gelişimi için harcanan emek kentteki emek süreçleriyle karşılaştırılır. Kentteki emeğin köleleştirici etkisi vurgulanarak doğanın emek bağlamındaki değeri öne çıkarılır. *Muinar'da* ise yabancılaşmış karakter Elime'dir. Muinar onun içinde uyanarak Elime'yi doğaya döndürmeye çalışır. Elime'nin kentliliği, bunun karşısında ise Muinar'ın kentli olmayışı önemlidir. Muinar kentli bir kadının içinde uyanarak tarihin önceki dönemlerinden farklı bir noktaya gelmiş olur. Elime'nin kentli hali onun doğadan uzaklaşmasına ve ona yabancılaşmasına sebep olmuştur. Muinar'sa doğanın nesneleştirilmesi üzerinden doğanın tarih boyunca nasıl dönüştürüldüğünü anlatır. Doğa-insan arasındaki bağın aşınmış halini vurgular. Elime bu farkı görerek doğa duyarlılığı kazanır.

Tüm bunlar doğrultusunda Latife Tekin'in romanları çok katmanlı bir doğa duyarlılığına sahiptir. İnsan-doğa ilişkisinin en başından beri geçirdiği değişim romanların doğa duyarlılığının ilk aşamasını oluşturur. İnsan ve doğa arasındaki ayrılmaz ilişkiden ilerlemeci doğa anlayışının ortaya çıkardığı düşünme biçimlerine kadar romanlar farklı noktalara temas ederler. İnsan merkezli bakışın ortaya çıkardığı bakış açısı romanlarda ironik biçimde ele alınır ve eleştirilir. Doğanın insan varoluşundaki vazgeçilmez yeri vurgulanırken bunun aksi durumların ortaya çıkardığı sonuçlar belirlenir.

Romanların kurduğu anlatı evreni bütünlüklü olarak doğa merkezlidir. Doğa, içsel değeriyle öne çıkarken doğaya ait unsurların kurguda karakterleşerek yer alması bunu sağlar. Hem roman mekânlarının doğanın kendisi olması hem de roman karakterlerinin

doğayla kurdukları ilişkiler romanların doğa merkezli yanlarını ve genel olarak Latife Tekin'in anlatı dünyasının etik duruşunu güçlendirir.

Romanların doğa insan ilişkisinin aşınmasıyla ortaya çıkan emek sömürsü ve yoksulluk durumlarına yaptığı göndermeler de çok değerlidir. Romanlar belirli bir sınıf bilincine sahiptir. Romanlarda doğanın zengin ve güçlü sınıflar tarafından tüketilişi ortaya konur. Bu tüketiliş yoksulluğa, emek sömürsüne ve yabancılaşmaya sebep olur. Yoksulluk, sömürü ve yabancılaşma durumlarının arka planında doğadan kopuşun olduğunu romanlar net biçimde ortaya koyarlar.

1980 sonrası romanımızda özgün bir noktada duran Latife Tekin, doğaya bakışında da kendine özgü bir çizgi yakalamıştır. Doğanın tüketilişini görmüş, Türkiye'deki toplumsal değişimin, göçlerin, yoksulluğun, kent yaşamının ve doğa duyarsızlığının boyutlarını çağının çok öncesinde fark etmiştir. İlk romanlarındaki doğa duyarlılığının seneler sonra fark edilmesi de bunu gösterir. Latife Tekin son romanlarında da doğa duyarlılığını yeni bir düşünsel boyuta taşıyarak kadın-doğa ilişkisine, doğa ve insan varoluşuna odaklanmıştır. Latife Tekin, gösterdiği doğa duyarlılığı ve doğayı düşünsel olarak derinlikli ve çok katmanlı ele alış biçimiyle edebiyatımızda özgün bir noktada durur.

KAYNAKÇA

- Açıkyol, E. (2017). *Latife Tekin'in Romanlarında Şahıs Kadrosu*, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Malatya.
- Aksoy, Ö. (2014). *Oktay Rifat'ın Şiirlerinde Doğa Farkındalığı: Çevreci Eleştiri Işığında Bir Okuma*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aristoteles. (2014). *Politika*. (M. Tunçay, Çev.) İstanbul: Remzi.
- Arslan-Öçal, K. (2011). *Dişil Dil ve Ekofeminist Bağlamda Latife Tekin ve Muinar*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı, Ankara.
- Aslan, C. (2017). Memet Baydur'un Tensing Adlı Tiyatro Oyununa Ekoeleştirel Bir Yaklaşım. *The Journal of Academic Social Science*, 5(61), 102 – 111.
- Atabarut, T. (2000). Türkiye'de Katı Atık Yönetiminin Gelişimi. *Türkiye'de Çevrenin ve Çevre Korumanın Tarihi Sempozyumu* (s. 119 – 129). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Atay, Z. (2011). *Kentsel Yoksulluk ve Latife Tekin*. Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Atik, Ş. (2011) *Latife Tekin'in Romanlarında Yapı, Tema ve Anlatım*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara.
- Aydın, M. (2016). Yazar Latife Tekin: Dilim çığlık, ıslık dili olsaymış keşke... Erişim:24.06.2016, <http://umitzeynep.blogcu.com/dilim-ciglik-islik-dili-olsaymis-keske-3/4098107>.

- Ayhan, A. (2005). *Translation and the Authorial Image: Reception of Latife Tekin's Literary Works within the Source and the Target Culture(s)*, Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Balık, M. (2011). *Latife Tekin'in Romancılığı*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- . (2013a). Çevreci Eleştiri Işığında Latife Tekin'in Romanları. *Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi*, Sayı: 1.
- . (2013b). *Latife Tekin'in Romancılığı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Barry, P. (2002). *Beginning Theory: An Introduction to Literary and Cultural Theory*. Manchester: Manchester University Press.
- Bars, M. E. (2014). Türk Kültüründe Ağaç Kültü ve Şor Kahramanlık Destanlarına Yansımaları. *The Journal of Academic Social Science Studies*, Güz I, 2014(27), 379 – 398.
- Becket, F., Gifford, T. (2007). *Culture, Creativity and Environment New Environmentalist Criticism*. Amsterdam – New York, NY.
- Bryson, J. S. (2002). *Ecopoetry: A Critical Introduction*. The University of Utah Press.
- Bookchin, M. (1996). *Ekolojik Bir Topluma Doğru*. (Abdullah Yılmaz Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Buell, L. (1995). *The Environmental Imagination*. Massachusetts: Harvard University Press.
- . (2005). *The Future of Environmental Criticism*. Malden: Blackwell Publishing.
- Burkett, P. (2008). *Marksizm ve Ekolojik İktisat* (E. Günçiner, Çev.). İstanbul: Yordam Yayınları.
- Campbell, J. (1995a). *İlkel Mitoloji Tanrının Maskeleri*. (K. Emiroğlu Çev.) Anlara: İmge Kitabevi.

- . (1995b). *Batı Mitolojisi Tanrının Maskeleri*. (K. Emiroğlu Çev.) Anlara: İmge Kitabevi.
- . (2013). *Yaratıcı Mitoloji Tanrının Maskeleri*. (K. Emiroğlu Çev.) Anlara: İmge Kitabevi.
- Capra, F. (1992). *Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası*. (M. Armağan Çev.) İstanbul: İnsan Yayınları.
- Carson, R. (2004). *Sessiz Bahar*. (Ç. Güler, Çev.) Ankara: Palme Yayınları.
- Cevizci, A. (1999).. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma.
- . (2008). *Etiğe Giriş*. İstanbul: Paradigma.
- . (2009). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Childe, G. (2006). *Kendini Yaratan İnsan İnsanın Çağlar Boyunca Gelişimi*. (F. Ofluoğlu Çev.) Ankara: Varlık Yayınları.
- Clark, B., York, R. (2015). Çatlaklar ve Değişimler: Çevre Krizlerinin Ekolojik Köklerine İnmek. H. Tanıttıran (Haz.). *Marx Doğa ve Yıkımın Ekolojisi* (s. 67 – 84) (A. Galip, Çev.). İstanbul: Kalkedon.
- Collingwood, R.G. (1999), *Doğa Tasarımı*. (K. Dinçer, Çev.). Ankara: İmge.
- Çepel, N. (2006). *Ekoloji, Doğal Yaşam Dünyaları ve İnsan*. Ankara: Palme Yayıncılık.
- Çiftçi, E. (2013). *Latife Tekin'in Romanlarında İsim Cümleleri*, Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yeni Türk Dili Anabilim Dalı, Manisa.
- Denkel, Arda. (2011). *İlkçağ'da Doğa Felsefeleri*. İstanbul: Doruk.
- Descola, P. (2013). *Doğa ve Kültürün Ötesinde*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Dunning, K. (2013). From Environmental Poetry to Ecopoetry. *Merwin Studies: Poetry Poetics Ecology*, Volume 1, 67- 96.

- Eagleton, T. (2012). *Marksizm ve Edebiyat Eleştirisi*. (U. Özmakas, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Elçin, Ş. (1993). *Türk Edebiyatında Tabiat*. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Eliade, M. (1999). *Şamanizm*. (İ. Birkan, Çev.). Ankara: İmge.
- Enginün, İ. (2008). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ergin, M. (2017). *The Eco-poetics of Entanglement in Contemporary Turkish and American Literatures*. Palgrave.
- Ergin, M., Dolcerocca, Ö.N. (2016). Edebiyata Ekoeleştirel Yaklaşımlar: Ekoşiir ve Elif Sofya. *SEFAD*, 2016(36), 297 – 314.
- Ertan Akkoyunlu, K. (1998). Çevre Etiği, *Amme İdaresi Dergisi*, I (31), 126-129.
- Ergun, P. (2012). *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Eryılmaz, Ç. (2017). Sosyal Bilim Paradigmaları Çerçevesinde Çevre Sosyolojisi'nin Kuramları ve Kavramları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27(1), 159 – 174.
- Fidan, F. Z. (2008). *Latife Tekin'in Yapıtları Üzerine Feminist Bir Okuma: Yoksulluk, Toplumsal Dışlanma ve Dil*, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Bölümü, Muğla.
- Foster, J. B. (2001) *Marx'ın Ekolojisi : Materyalizm ve Doğa* (E. Özkaya Çev.). İstanbul: Epos.
- . (2013). *Savunmasız Gezegen*. (H. Ünder Çev.) Ankara: Epos Yayınları.
- . (2012). *Marksist Ekoloji* (Ş. Yatarkalkmaz, Çev.). İstanbul: Kalkedon.

- . (2015). “Marx ve Doğanın Evrensel Metabolizmasında Çatlak.” *Marx Doğa ve Yıkımın Ekolojisi*, derleyen: Hakan Tanıttıran, (A Galip, Çev.) Kalkedon, 2015, ss. 67 – 84.
- Frenkena, W. (2009). *Etik*. (A. Aydın, Çev.). Ankara: İmge.
- Garrard, G. (2016). *Ekoeleştirir*. (E. Genç, Çev.). İstanbul: Kalkedon.
- Glotfelty, C. Fromm, H. (1996). *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*. Athens, Georgia: University of Georgia Press.
- Gökalp Alpaslan, G. (2011). Perceptions of Nature in Turkish Poetry: A Historical Perspective. *The Future of Ecocriticism: New Horizons*, Cambridge Scholars Publishing.
- . (2013). Cengiz Aytmatov'un Dişi Kurdun Rüyaları Romanında Doğal Denge ve Hayvan Zihni. *Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi*, XXX(II), 1-18.
- . (2014). Cengiz Aytmatov'un Elveda Gülsarı, Dişi Kurdun Rüyaları, Ebedi Gelin: Dağlar Yıkıldığı Zaman Romanlarında Hayvan Zihni. *TÜBAR: Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*. (XIX), Güz, 11-26.
- Gökçe, A. Z. (2012). *Latife Tekin'in Romanlarında Toplumsal Değişim*, Yüksek Lisans, Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul.
- Gümeli, T. (2006). *Orhan Kemal'in Gurbet Kuşları ve Latife Tekin'in Sevgili Arsız Ölüm Romanlarında Köyden Kente Göç ve Yoksulluk*, Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul.
- Gündoğan, D. (2009). *Benzerlik Bilgisinden Dişil Büyülü Gerçekçiliğe: Latife Tekin Romanları Sevgili Arsız Ölüm ve Muinar'da Alternatif Kadın Öznelliği*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı, İstanbul.
- Güney, E. (2004). *Türkiye Çevre Sorunları*. Ankara: Nobel.

- Harari, Y.N. (2016). *Hayvanlardan Tanrılara Sapiens*. (E. Genç Çev.). İstanbul: Kolektif.
- Jardins, Joseph R. D. (2006). *Çevre Etiği: Çevre Felsefesine Giriş*. (R. Keleş, Çev.). Ankara: İmge.
- James, W. (2013). *Törensiz Hayvan*. (S. Çalışkan, Çev.). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Karabulut, E. (2017). *A Relevance Theoretic Perspective On The Translation Of Culture-Specific Religious Items: An Analysis Of The English Translation Of Latife Tekin's Sevgili Arsız Ölüm And İskender Pala's Katre-İ Matem*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mütercim Tercümanlık Anabilim Dalı, Ankara.
- Kayabaş, B. (2016). *Latife Tekin'in Romanlarında Kadın Ve Kadın Eğitimi*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bilim Dalı, İzmir.
- Keleş, R (Haz.). (1997). *İnsan Çevre Toplum*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Keleş, R. ve Hamamcı, C. (2002). *Çevrebilim*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kışlalıoğlu M. ve Berkes F. (1991). *Ekoloji ve Çevre Bilimleri*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- . (1993). *Çevre ve Ekoloji*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kızılay, D. (2012). *Latife Tekin'in Sevgili Arsız Ölüm, Gece Dersleri ve Buzdan Kılıçlar'ında Anne-Kız İlişkisinin Ataerkil Sistemin Bütünlüğüne Olan Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Konak, N. (2010). Çevre Sosyolojisi: Kavramlar ve Teoriler. *Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 24, 271-283.

- Kılçer, C. (2017). Latife Tekin; Kuşlar İçin Yazıyorum. Erişim: 05.10.2017. <https://cengizkilcer.wordpress.com/2010/06/05/latife-tekin-%E2%80%9Ckuşlar-icin-yaziyorum%E2%80%9D/>
- Kuçuradi, I. (1999). *Etik*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Leopold, A. (2013). *Bir Kum Yöresi Almanacağı*, (U. Özdağ, Çev.) Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Lukacs, G. (1998). *Tarih ve Sınıf Bilinci*. (Y. Öner, Çev.) İstanbul: Çağrı.
- Luke, T. W. (2002). Deep Ecology: Living As If Nature Mattered Devall and Sessions on Defending the Earth. *Organization & Environment*, Vol. 15 (No. 2), 178- 186.
- Magdoff, F. (2015). Uyum ve ekolojik Uygarlık: Doğanın Kapitalist Yabancılaşmasının Ötesinde. *Marx Doğa ve Yıkımın Ekolojisi*, derleyen: Hakan Tanıttıran, (Ali Galip, Çev.) İstanbul: Kalkedon, 53- 66.
- Marx, K. (2013). *Yabancılaşma*. Derleyen: Barışta Erdost, İstanbul: Sol.
- . (2015). *1844 El Yazmaları Ekonomi Politik ve Felsefe*. (K. Somer, Çev.) Ankara: Sol.
- . (2016). Friedrich Engels. *Komünist Manifesto*. (C. Üster, N. Deriş, Çev.) İstanbul: Can.
- Mayer, S. Gersdorf C. (2006). Nature in Literary and Cultural Studies: *Transatlantic Conversations on Ecocriticism*. Amsterdam-New York: Rodopi B.V.
- Mayor, T. (2013). Avcı - Toplayıcılar: Orjinal Liberteryenler. (A. Yayla Çev.). *Liberal Düşünce*. Yaz (71), 227- 246.
- Meriç, T. (2016). Latife Tekin anlattı: Rüyada siyasetçi görmek neye işaretler? Erişim:26.06.2016, <http://egoistokur.com/latife-tekin-anlatiyor-ruyada-siyasetci-gormek-neye-isarettir/>
- Moran, B. (1998). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: Cem.

- Morgan, L. H. (2017). *Eski Toplum* (Ü. Oskay Çev.). İstanbul: İnkılâp.
- Okyay, D. (2017). *Latife Tekin'in Romanlarında Halk Kültürü Unsurları*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Sakarya.
- Oppermann, S. (1999). Ecocriticism: Natural World in the Literary Viewfinder. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 16(2), 29-46.
- . (2012). *Ekoeleştiri: Çevre ve Edebiyat*. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Oppermann, Özdağ, Özkan and Slovic (Ed.) (2011). *The Future of Ecocriticism: New Horizons*. Cambridge Scholars Publishing.
- Outram, D. (2007) *Aydınlanma*. (S. Çalışkan, H. Çalışkan, Çev.) Ankara: Dost.
- Öktemgil T., C. (2003). *Latife Tekin'in Yapıtlarında Büyülü Gerçekçilik*, Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Edebiyatı Bölümü, Ankara.
- Önder, T. (2003). *Ekoloji, Toplum ve Siyaset*. Ankara: Odak Yayınları
- Özer, P. (2015). *Latife Tekin Kitabı*. İstanbul: İletişim.
- Özdağ, U. (2005a). On the Intrinsic Value of the Land: Terry Tempest Williams' Refuge: An Unnatural History of Family and Place. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 22(1), 169 – 182.
- . (2005b). The Turning of the Tide: The Evolution of Ethics and Contemporary Moral Considerations Regarding Nonhuman Entities in American Literature. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 22 (2): 135-49.
- . (2011a). The Turning of the Tide: The Evolution of Ethics and Contemporary Moral Considerations Regarding Nonhuman Entities in American Literature. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 22 (2): 135-49.

- . (2011b). Sessiz Bahar'dan Sonra Ses Getiren Elli Yıl: Kadın, Çevre, Sağlık. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 28 (2), 179-199.
- . (2017a). *Edebiyat ve Toprak Etiği*. Ankara: Ürün Yayınları.
- . (2017b). *Çevreci Eleştiriye Giriş*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Özdağ, U. and Slovic S. (2009). Guest Editors' Introduction Ecocriticism and a Conservationist Manifesto, *Journal of American Studies of Turkey (JAST)*, Number 30: 1-8.
- Özdağ, U. ve Gökalp Alpaslan, G. (2011). Türkiyat Araştırmalarında Yeni Bir Alan: Çevreci Eleştiri. 3. *Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, C. II, 641-651.
- Özer. M.A. (2000). Derin Ekoloji. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 10 (4), 61 – 79.
- Öztemel, F. (2017). *A Study On The Transmission Of Culture Specific Items Into English Translation Of 'Dear Shameless Death' By LatiFe Tekin*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi ,Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çeviribilim Anabilim Dalı, Mütercim Tercümanlık (İngilizce) Bilim Dalı, Ankara.
- Ponting, C. (2000). *Dünyanın Yeşil Tarihi*. (A. B. Sander, Çev.). İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.
- . (2011). *Yeni Bir Bakış Açısıyla Dünya Tarihi*. (E. B. Özbilen, Çev.). İstanbul: Alfa.
- Porrit, J. (1989). *Yeşil Politika*. (A. Türker Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Russel, B. (1972a). *Batı Felsefesi Tarihi II Ortaçağ Felsefesi* (M. Sencer). Ankara: Bilgi Yayınevi
- . (1972b) *Batı Felsefesi Tarihi III Modernçağ Yeni Çağ* (M. Sencer). Ankara: Bilgi Yayınevi
- . (2016). *Batı Felsefesi Tarihi I İlk Çağ Felsefesi* (A. Fethi Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.

- Rousseau, J.J. (1998). *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerine Konuşma* (R. Nuri İleri Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Sihua, L. (2013). *Marx'ın Ekolojik – İktisat ve Doğa Üzerine Düşünceleri. C: I.* (D. Kızılgeç, Çev.) İstanbul: Canut.
- Sönmez, A. (2004). *Latife Tekin'in Romanlarında Öznellik ve Anlatı*, Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul.
- Şenel, A. (2006). *Kemirgenlerden Sömürgenlere İnsanlık Tarihi*. Ankara: İmge Yayınları.
- . (1982). *İkel Topluluktan Uygar Topluluma Geçiş Aşamasında Ekonomik Toplumsal Düşünsel Yapıların Etkileşimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Tekin, L. (1984). *Sevgili Arsız Ölüm*. İstanbul: Adam.
- . (1985). *Berci Kristin Çöp Masalları*. İstanbul: Adam.
- . (2002). Latife Tekin ile Ormanda ölüm yokmuş üzerine. (F. Andaç Söyleşi) *Varlık*, 1132, 20-27.
- . (2006). *Muinar*. İstanbul: Say.
- . (2009). *Rüyalar ve Uyanışlar Defteri*. İstanbul: Doğan Kitap.
- . (2013). *Ormanda Ölüm Yokmuş*. İstanbul: İletişim
- . (2014). *Unutma Bahçesi*. İstanbul: İletişim.
- Tepe, H. (1987). Etik ve Metaetik, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (4) Ekim: 295-304.
- . (1995). *Günümüz Sorunları Karşısında Etik*, Cogito 3 , Kış: 166-170.
- . (1999). Çevre Etiği: “Toprak Etiği” mi yoksa “İnsan Etiği” mi? *Felsefelogos*, Aralık (6), 41-56.

Tilly, F. (2007). *Çağdaş Felsefe : Felsefenin Öyküsü*, (İ. Şener Çev.) İstanbul: İzdüşüm.

White, L. (2003). Ekolojik Krizimizin Tarihsel Kökleri. (N. Ertekin Çev.) *Üç Ekoloji*, Güz, s.1: 89-101.

Winston, R. (2016). *İnsan İçgüdüsü*. (S. Köseoğlu, Çev.). İstanbul: Say.

Yücel, L. (2009). *Latife Tekin Örneği ile Edebiyat ve Çeviride Kadın*, Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mütercim Tercümanlık Anabilim Dalı, Muğla.

EK 1. LATİFE TEKİN'LE DOĞA VE EDEBİYAT ÜZERİNE SÖYLEŞİ

Latife Tekin'le doğa ve edebiyat üzerine yapılan bu söyleşi 16 Ocak 2018 tarihinde, İstanbul, Arnavutköy'de yazarın evinde gerçekleştirilmiştir. Öğleden önce ve sonra iki ayrı oturum halinde gerçekleşen söyleşi sonrasında ses kayıtları deşifre edilerek e-posta yoluyla yazara gönderilmiş, yazarın onayı alınarak teze eklenmiştir.

Bu söyleşi sayesinde Latife Tekin'in doğa duyarlılığının derinliği hem düşünsel anlamda hem de konunun güncelliği bağlamında belirginleşmiş oldu. Böylece tezin söylemek istediği ile Latife Tekin'in doğa duyarlılığı arasındaki ortak noktalar da belirdi.

Latife Tekin'e söyleşi boyunca gösterdiği hassasiyeti, misafirperverliği ve nezaketi için en içten dileklerle teşekkür ediyorum. Onun içten ve sabırlı tavrı olmasa söyleşi boyunca kendimi yeterince ifade edemezdim ve bu tez de bir yanı eksik bir metin olarak kalırdı. Kendisine özverisi ve içtenliği için de ayrıca minnettarım.

(16 Ocak 2018, İstanbul, Arnavutköy)

Sizin için doğa ne ifade ediyor. Yaşamınızda, duygu ve düşünce dünyanızda doğayı nereye koyarsınız?

Bu tabii saatlerce konuşulabilecek bir şey.

Kendimizi doğa ve biz, insanlar gibi böyle bir ikilem, yapı kurarak düşünüyoruz aslında. Oysa biz de doğanın bir parçasıyız. Ama sanki doğa bizim dışımızda ve araya dil, kavramlar ve anlamlandırma süreci girmiş gibi kendimizi doğadan ayrı düşünüyoruz hep.

İnsanın doğadan kopma sürecinde doğa sanki hep bir dekormuş gibi. Yani doğaya bizim tarafımızdan seyredilir, tanınır ve anlamlandırılabilir bir şeymiş gibi bakıyoruz. Bu aslında insanın kendini doğanın dışında görmesi ve doğaya birazcık da üstün, yukarıdan, dışarıdan bakma süreciyle ilgili bir şey. Ben en az kendimiz de doğa kadar bilinmeziz diye düşünüyorum. Doğa dediğim şey, sadece dünyada değil dünyanın daha ötesine açılan aslında nerede olduğunu bilmediğimiz Samanyolu, galaksiler, sonsuz genişlik ve bilinemezlikle eşit bir şey.

Doğaya dışından bakmaya çalıştığımız zaman kendimizi ondan koparmış ve konumlamış oluyoruz. Onun dışında bir yere. Yani sanki doğadan daha üstün onun hakkında konuşabilir, onu tanımlayabilir bir durum söz konusuymuş gibi.

Yani biz kendimiz özne konumuna geçiyoruz ve doğayı nesneleştiriyoruz.

Teknoloji geliştikçe de aslında ne kadar az şey bildiğimiz - doğa hakkında da kendimiz hakkında da - giderek daha da açığa çıkıyor. Ama ben şöyle diyorum: Doğa meselesine - her ne kadar kendimizi biraz da yarı doğulu yarı batılı hissetsek de- bence batı düşüncesinin oluşturduğu bir ruh hali ve düşünce dünyasının içinden bakıyoruz.

Ben ne yapmaya çalıştım? Kendi yazarlık sürecimde tabii ki yani yirmi yaşında “Ya şu doğa meselesini şöyle bir ele alayım. Şunu bir çözeyim falan” öyle bir birikimim, öyle bir bilinç, öyle bir farkındalıkla kolları sıvayıp yazmadım. Ama her zaman yoksullar hakkında yazdığım için ve göçle gelen doğanın kendini daha güçlü hissettirdiği karın, yağmurun, daha çok tabiat olaylarının “tabiat” diyelim ki bilgisi görgüsü dediğim şey

içine doğduğumuz dünyadaki doğanın kendini çok güçlü hissettirişi. Dağlar, güneş, yağmurlar, toprak, topraktan fışkıran yeşillikler bütün bunların zihnimde kalması, yer etmesi o göçün getirdiği şeyle, kopuşla, tabi tüm o mesele üstüne düşünüyordum ama çok çocukça, el yordamıyla - hep onu söylüyorum- bilginin içinden bir bilinçle, farkındalıkla değil el yordamıyla anlamaya çalışıyordum. Bir de geleneksel birikim, bilgi vardı. -bugün bilmiyorum ne durumda?- Öyle artık o kadar iyi bilemiyorum ama yaşıyordu.

Aslında dünyayı şöyle düşünüyorum: Onlar(köylüler) kendilerini daha bütünlüklü hissediyorlardı doğayla. Doğaya daha aittiler. Harmanları hatırlıyorum. Yani yedikleri her şeyi yaşamlarını doğadan alıyorlar ve doğayı incitmeden tekrar kışını, yağmurunu, yazını, çamurunu yaşayarak ama doğaya oradaki koşullara, toprağa çok daha teslim olmuş, çok daha onun bir parçası gibi yaşayabiliyorlardı. O yüzden o geleneksel bilgi de yaşıyordu benim çocukluğumda. Ama çok erken bir göçle birlikte kente geldim. İstanbul da bugünkü durumda değildi. Bu kadar çok tahrip edilmiş değildi. Bugünkünden farklı bir İstanbul'du. Ama tabi ki köydeki koşullardan farklıydı.

Ben, daha ilk başta yazmaya başladığımda el yordamıyla giden bir yazma süreci, kavrama süreci, anlatma süreci yaşadığım için doğa hep benim kitaplarımda neredeyse köylülerin kendilerini hissettikleri gibi.

Doğa ve edebiyatı birlikte düşündüğümüzde hem bizim edebiyatımız hem dünya edebiyatı açısından doğanın yazıdaki varlığı üzerine ne düşünüyorsunuz?

Benden önceki edebiyatçılarda da var aslında. Ama bizim politik süreç içerisinde doğa üstünde düşündüğümüz bir şey değildi. Çok genç politize oldu bizim kuşak. Daha çok hani makineleşmek, sanayileşmek falan bu tür şeyler peşindeydi. Mesela Nazım'ın bir şiiri vardır. Makineleşmek istiyorum tırım tırak. Çok da sevilesi bir şiir değildir ama bolluğu, insanlığın geleceğini daha çok teknolojinin gelişmesinde gören bir düşünce biçimi. İlerleme fikrinde gören daha doğrusu. Adım adım ilerleyeceğiz, gelişeceğiz.

Bu da sanki batılı bir çerçeveden bakmak. İlerlemeci bakış açısıyla görmek.

Evet yani tabii ki. Zannediyorum bütün diğer kitaplarımda da yoksulluk meselesini bir kavram olarak da zihinsel olarak da önüme koyup bir mesele olarak onun üstüne düşünmem, yoksullar üzerine düşünmem de sadece yoksulları anlatmak değil, aynı zamanda yoksulluk sözcüğü ve o kavram üzerinden giderek düşünmek geleneksel olan kavrayışa çok yaklaşmamı sağladı el yordamıyla giderken. Ve o da o insanların yaşamında, anlattığım doğanın ne kadar önemli olduğu, doğanın ne kadar aslında baskın olduğu, ne kadar teslim olmuş oldukları.... Ben doğaya aittir diyorum yoksullar hep. Hatta ara canlılar diyorum.

Son yazdığım kitapta böyle bir cümle de kullandım. Bazen söyleşilerde de söylüyorum. Neredeyse dil dışı böyle doğaya yakın diğer varlıklara hayvanlara, bitkilere ve toprağa yakın canlılar. Onlar hakkında düşünmek beni doğa meselesi konusunda çok duyarlı hale getirdi. *Latife Tekin Kitabı'nın* bir yerinde vardır. Orada belki bu insanların diyorum, yoksul insanların o kadar zarif ve kırılğan olmalarının bir sebebi dünyaya kendilerini ait hissetmemeleri, kendilerini doğadan ayırıp yukarıda bir kavramla tanımlamamaları, onları kırılğan ve nazik insanlar haline getiriyor. Çünkü dünyada geçici olduklarının farkındalar tıpkı o döngü gibi. Ölüm, yaşam, sonbahar, ilkbahar o mevsimlerin ve doğanın döngüsüne kendilerini bırakmışlar. Döngüsel bir kavrayışları var. Zaman fikirleri de öyle, yaşam ölüm fikirleri de öyle yani doğanın ritmine, akışına uygun davranıyorlar. Bu tamamen benim aslında belki de anlatmayı seçtiğim insanların bana bir armağanı. Bu kavrayış biçimi. Yoksa ben de işte göçle geldim. Kentleştim çok küçük yaşta geldiğim için ve politik hareket içinde, devlet okullarında çok başka türlü bir bakış kazanabilirdim. Tuhaf bir biçimde bir itiraz oldu hep benim içimde. Benden önce de mesela Yaşar Kemal'de var. Bizim edebiyatçılarımızda var doğa fikri. Çünkü bizden daha önceki kuşaklar bu coğrafyada yaşarken tabii ki bir modernleşme süreci yaşadı Türkiye, kentleşme hep övüldü, göç teşvik edildi. Bütün bu süreci yaşadık ama bir Yaşar Kemal'i düşünelim müthiştir.

Doğayı nasıl anlatır bize! Ve doğaya ait o insanları... Kemal Tahir'i düşünelim, Fakir Baykurt'u düşünelim, Orhan Kemal'i düşünelim. Yani baktığımız zaman hepsinde doğa çok baskın aslında.

Yaşamınızın ilk yıllarını bir köyde geçirdiniz. Tıpkı Dirmit gibi. O yıllar doğaya dair sizde ne bıraktı? Dirmit'in doğayla kurduğu iletişimin bir benzerini siz de

deneyimlediniz mi?

Evet, tabii Dirmit durup dururken çıkmadı. Bir yanıyla benim çocukluğuma çok benziyor. Bir çocukluk arkadaşımın adı Dirmit. O köyde kalmıştı ben kente geldim. Yani o yılları düşündüğümde bir kere geleneksel olarak diğer köy romanlarından ayrılıyor. Çünkü bir kadın yazar var karşımızda artık. Anne - kız ekseninde bir kız çocuğunun özgürleşme mücadelesi var. O özgürleşme mücadelesi nedeniyle aslında *Sevgili Arsız Ölüm* romana doğru evriliyor yoksa böyle masalsi bir kitap olarak kalabilirdi.

Sevgili Arsız Ölüm'ü o kadar doğaya yakın kılan şeylerden bir tanesi: Ben dokuz yaşında İstanbul'a geldim. Ve çok uzun süre köyü çok özledim. O benim yaşamımda çok sert bir kopuş ve neredeyse bir psikoz sebebi olacak kadar. Göç zaten bir psikoz sebebi ama daha sonra neredeyse yirmi dokuz yıl bir daha köye gitmedim. O kadar derin bir şeydi. Sonra gittim köye. O bende bir masal gibi kaldı. Çocuklar, dilsiz diyorum ben zaten. Bir iki yazım da var o konuda. Çocukluk çok ışıklı bir zaman. Çocukken tamamen doğaya aitiz. Büyüklerin diline çarpmadan, büyüklerin dünyasına girmeden neredeyse bütün cıvıldaayan kuşlar gibi, bütün diğer canlılar gibi doğaya aitiz. Ve o birden bire çok yabancı bir şeyle kırıldı: göçle. O yüzden doğaya karşı sonsuz bir özlem var *Sevgili Arsız Ölüm*'de hâlâ o çocukluk anısı. Çünkü ben yirmili yaşlarımdaydım *Sevgili Arsız Ölüm*'ü yazmaya başladığımda. Hâlâ o anılar çok taze ve o acı da çok. Bugün de Suriyeli çocuklar göçüp geliyorlar, ülkelerini terk ediyorlar; o acıyı hissediyorum o çocuklara baktığım zaman. Çocukluğun öyle bölünmesi, öyle kırılması çok büyük bir travma ama bir yandan kitapta o acı bize bir doğa tutkusu, özlemi, köy yüceltmesi değil ama köydeki o masalsi dünyayı belki de benim o biçimde o duygu ile ifade etmeme yol açtı.

Dirmit'in köyden kopuşu da çok zor. Bir şekilde saklanıp köyden ayrılmamak için elinden geleni yapıyor. Benzer bir şeyi siz de yaşadınız mı?

Yaşadım. Kaçtım yani. O çok benim hikâyeme benziyor. Beni aradılar. Mevsimi de hatırlıyorum. Herhalde yaz sonu, sonbahar gibi bir mevsim. Çünkü gelincikler var. Tarlalar gelincikler içinde. Hâlâ bir gelincik saplantım vardır. Bir su arkına gelincikler

toplayıp bıraktım. Vedalaştım bahçeyle onu hatırlıyorum. Küçük yaşında. Çok zordu. Şimdi çocuklar geldiklerinde belki İstanbul'u bir biçimde filmlerde görüyorlar, internette görüyorlar. Bir bilgiyle geliyorlar. O zaman biz hiçbir şey bilmiyoruz. Babam uzun yıllar gidiyor, şehirlerde çalışıyor ve hâlâ elektrik yok zaten köyde o yıllarda da. Yol bile... Bir asfalt yol falan öyle bir yol yok. Kasabaya çok uzak bir köy değil ama yol filan yok. Kayıp yani orada bir sürü şey. Bir dağ köyü karların altında kalıyor bütün bir kış boyunca. Böyle bir yer ve işte Kayseri var. Kayseri yine bir şehir. Arada annem beni götürürdü. Ama İstanbul çok büyük. Deniz var. Deniz'in olması çok büyüleyici bir şey. İstanbul'a gelmek sarsıcı bir şey çocuk için çünkü nereye geldiğimizi hiç bilmiyoruz. İstanbul çok şaşırtıcı bir Anadolu kentinden çok farklı ve ilginç. Hep onu söylüyorum babam bizi gecekonduya getirmiş olsaydı belki daha az yaralanırdık. Kendi benzerlerimiz olacaktı etrafımızda, çevremizde. Babam bizi Beşiktaş'a getirdi. Beşiktaş'ta Yıldız'da büyüdüm ben. Hep onu söylüyorum Kayserililer gecekondulaşma macerasında yoklar. Çünkü bin yıllık bir ticaret kültürü var orada.

Babam Kayserililer içinde çok temiz, çalışkan, mahzun bir insandı. Hani hep vardır ya o gözü açık Kayserili hikâyesi. Gözü açık Kayserililerden değildi. Daha masal gibi bir adamdı.

Oradan Beşiktaş'a, İstanbul'a geldik. Gecekondulaşma macerasının içinde yoklar. Kent merkezine göçmüşler daha çok yani Fatih, Beşiktaş, Üsküdar gibi. Babam da bizi Beşiktaş'ta yoğun bir Kayserili nüfusu olan Yenimahalle'ye getirdi. Yenimahalle, Yıldız... Yıldız da Yıldız sarayı çalışanları için kurulmuş bir mahalle. Çok güzel bir mahalle. Bahçeler içinde köşkler, konaklar... Mimari de çok farklı çünkü Kayseri'de taş mimari, taş evler. Meşhur bir Kayseri taşı vardır. Mimari çok farklı burada ahşap kullanılmış, böyle bir eve geldik (söyleşinin yapıldığı Arnavutköy'deki ahşap, tarihi ev kastediliyor), böyle bir evin bir katına. Yoksullaşmış mahalle. O köşkler çürümüş. Tıklım tıklım o göçle gelen insanlar bütün o ahşap evlerin bir katına, bodrum katının bir odasına... Büyük bir kalabalık. Bir göç dalgası var o göç dalgası içinde biz de geldik. Beşiktaş'a yani güzel bir mahalleye geldik ama tabii ki yine etrafımızda göçle gelen insanlar var ama Türkiye'nin çeşitli yerlerinden. Biz üst katta oturuyorsak alt katta Karadeniz'den gelmiş bir aile. Gelenekler, alışkanlıklar her şey farklı. Bu da aslında hem bir zenginlik hem ürkütücü bir şey.

Aynı yıllarda insanlar gecekondulara geliyorlardı. İstanbul'un görünmez mahallelerine.

Bugün onlar da kentin bir parçası haline geldi. Orada aileler yalnızlaştılar. Köyün hatırasının yeniden kurulabileceği bir gecekondu mahallesi daha az travmatik olabilirdi belki. Daha az özlem duygusu olabilirdi.

Sevgili Arsız Ölüm'de göç olgusuyla da karşı karşıyayız. Göç, kırdan kente ayrıca doğadan doğanın kontrol edildiği, tahrip edildiği bir dünyaya doğru. Bu doğrultuda sizce göç doğaya dair elimizden neyi aldı?

O zaman İstanbul şimdiki gibi değildi. Kentin içinde gidip piknik yapabileceğin, dolaşabileceğin, doğayı hissedebileceğin alanlar vardı. Biz Yenimahalle'de olduğumuz için bizim etrafımızda Yıldız Parkı vardı. Bir de evlerin arkalarında bahçeler vardı. Yine de mahalle kurulurken veya kent oluşurken bahçeli evler de vardı. Çok yüksek binalar yapılamıyordu. Daha insani, boyut olarak daha birbirine yaslanmış, bahçeler içinde, biraz daha doğayı hissedebileceğin bir zamandı. Ama yine de şöyle bir şey var: Biz köydeki insanlar doğanın içinde misafir gibiler. Biraz kültür de öyle. Kendini orada geçici hissediyor. Orada doğaya çok sert bir müdahale yok. Biraz ona ilişmiş, biraz onun kıyısına eteğine gelip konmuş gibi.

Yani bir çeşit uyumdan bahsedebiliriz.

Evet. Uymak zorundalar doğa çok sert çünkü. Yazın harmanını kaldırıyor, yiyeceğini hazırlıyor, kışın çekiliyor. Doğanın bastırıldığı ve doğanın yönlendirdiği biçimde yaşıyor. Yani kışın kalkıp otobüsüne binip işine gitmiyor. Doğayla birlikte kurulan bir yaşam biçimi.

Ülke çok yoksul ve kalkınmaya çalışıyor. Orada da çok yoksul insanlar var. İlk göç o zamanlar erkek göçü. Kadınlar ve çocuklar köyde kalıyorlar. Savaşa gitmek gibi yani. Modernleşme projesiyle ilgili kentlerde iş gücüne ihtiyaç duyuluyor. Köylerin içine kadar politikacılar girmeye başlıyor. *Sevgili Arsız Ölüm*'de de vardır. İnsanları göçe teşvik ediyorlar. Ülkenin kalkınması lazım.

Biz İstanbul'a geldik. Yol yapılacak. Benim babamın kimliğinde yol işçisi yazıyor. Yollar yapılacak. Hatta öyle bir lafım vardır: "Biz babalarımızın yaptığı yollardan

geçerek geldik İstanbul'a" diye. Yani onlar yolları kuruyorlar biz o yollardan geçerek buraya geliyoruz. Yani yollar yapılacak, kentler onarılacak.

Çok yakın bir zamana kadar bütün bu Boğazdaki yalılar, evler şimdi restore ediliyor, el değiştiriyor. Böyle bir durumda o döngüden çıkıp çiftçiliğin de bir meslek olmadığı dönemde insanlar Adana'ya çalışmaya gidiyorlar. Cumhuriyet'in getirdiği o modernleşme projesiyle birlikte erkekler yol işçisi olarak çalışmaya başlıyorlar. Fabrikalara gidiyorlar. Mevsimlik işçi olarak çalışmaya başlıyorlar. Adana, Ankara, İstanbul böyle yani çıkıyorlar kentten. İlk göç erkek göçü sonra gerçekten şehirde para kazanırsa, kendine bir yer edinebilirse çoluğunu çocuğunu getiriyor çünkü modernleşme projesinin bir şeyi de kız çocukları okuyacak, erkek çocuklar okula gönderilecek. Bizde böyle bir heves vardı "bütün çocuklar okusun" anne ve babada.

Göçten önce doğayla daha uyumlu bir yaşam vardı. Şehirde de belki o dönem doğa bir yönüyle yaşatılıyordu ama daha kontrol edilmiş daha düzene sokulmuş bir doğa vardı. İkisi arasında da yaşamsal olarak büyük farklar vardı.

Büyük farklar vardı. Bir de önemli olan şeylerden bir tanesi şu göçte: Benim annem arıcılıkla bal yapmayı bilir, hayvan sağmayı bilir, aşılamayı bilir. Hayvanları doğum yaptırır. Toprağı işlemeyi bilir. Her tür bilgi... Varoluş bilgisi, hayatını sürdürebilme bilgisi toprağın üstünde. Yoğurt yapar, peynir yapar. Anne veya baba.... Baba diyelim ki gider avlanmayı bilir, toprağı sürmeyi bilir. Hangi bitkinin kökü yenir, çakımız vardı, hepsini bilirdik. Ben bu bilgiye şey diyorum: Dünya bilgisi ve hayatta var olma bilgisi. Kente geldiğinde geçersiz kalıyor o bilgi. Ve bu çok acınası bir şey. Bütün bilgin hiç bir işe yaramıyor ve sen işe yaramaz bir insan haline geliyorsun. Göçte en önemli şeylerden bir tanesi bu. Suriyeli kadınlar da aynı sorunu yaşıyor. Kadınlar iş bulamıyorlar burada çünkü köyde var olmuş. Adamlara da güvenlik nedeniyle falan iş verilmiyor ve çocuklar çalışıyor. Kadın kendi köyünde olsa çocuğunu ve evini, yaşamını sürdürebilecek bilgiye sahip. Kumaş dokuyor, dokuma tezgâhı var yani, nohutunu ekiyor, yemek pişirmeyi biliyor. Her şeyi biliyor. Müthiş bir bilgi. Sonra eli kolu bağlı... Göçün getirdiği şey o bilginin artık işe yaramaz hale gelmesi. Onunla ilgili de bir yazı yazdım. Dünyanın görgüsünün yitirilmesi. Bu çok elini kolunu bağlayan bir şey.

Göçle birlikte bunların hepsini kaybetti ve mahzun bir hale geldi. Para kazanması lazım

kentte. Paran yoksa yaşama durumun yok.

Dirmit'in köyü özlemesi, karı özlemesi, onun tadını özlemesi, kar helvasını özlemesi, rüzgârı, yağmuru... Ama aynı zamanda o bir çocuk ve ona aileden geleneksel olarak bir bilgi aktarılıyor. Gerçekten hangi otu yiyeceğini biliyor, nereye tırmanacağını biliyor.

Karda daha kuru bir soğuk vardır. Burada çok nem var. Benim öyle bir anım vardır. Biz orda palto giymiyoruz çar dediğimiz bir şey örtüyoruz, kalın. Çünkü kuru bir soğuk var. Böyle içe işleyen bir soğuk değil. Bedenimiz ona alışmış. Burada okula öyle bir şeyle gidemezsin, bir palto olması lazım. Öyle alışkanlıklar bile yok. Giyim, kuşam doğa içinde var olma biçimleri de farklı. Göç tabii ki her açıdan... Mesela doğa içinde doğanın bir parçası olarak, ona boyun eğerek, ona teslim olarak yaşama bilgisini elinden alıyor. Bu bir. Bir de tabii şöyle şeyler var: Köyde doğanın içinde bir misafiriz yani orada yerimizi biliyoruz. Kent içinde ise doğa misafir. Çünkü kent insanlar için, bir arada yaşamak için tasarlanmış bir yer. Ben hep derim: İnsanlar toplu yaşaması gereken canlılar. Tek başına var olamıyor. Sürüler halinde yaşayan diğer canlılar gibi insan da öyle. Ama bu sürü kaç kişiden oluşacak? Köy iyi bir birim. Diyelim ki altmış yetmiş hane. İstanbul için kullanılan megaköy falan yanıltıcı kavramlar. Burası artık tıkanmış, yaşaması çok zor bir sistem. Köy imgesine yazık. Bunu kötülemek için köyü kullanıyor aslında. Ne yazık ki köy değil. Bambaşka bir biçim.

Burada yepyeni bir şey öğrenmiş oldum sizden. Köyde biz misafiriz, kentte ise doğa misafir.

Burada insanlar şöyle bir şeyin içinde: Kendi yaptıkları yollardan, kendi yaptıkları havaalanlarına gidip kendi yaptıkları uçaklara binerek kendi yaptıkları köylere gidiyorlar. Bu steril alan içinde kendini her şeyin üstünde görüyor. Tabii ki dünyanın üzerinde de uzak mesafelere gittiğimizde görüyoruz ki insan doğayı kemiriyor ama doğa çok güçlü. Bir sallandığı zaman üzerinde olan her şeyi yıkabilir. Farklı bir titreşiminde şöyle bir taş dönmesine bakar. İnsan ne kadar hâkim olabilir buna? Kent içinde ne yapmaya çalışıyor? Doğayla büyük bir savaşı var. Bütün özgürleşme mücadelesi doğadan özgürleşme aslında. Özgürlük sözcüğü ilk başta biraz öyle çıktı. Şimdi özgürleşme doğaya geri dönmek gibi kullanılıyor ama onun ilk başında doğadan özgürleşmek asıl mesele.

Rüyalar ve Uyanışlar Defteri'nde de doğanın yaşayan haline bir vurgu var. Ama bu özel bir yaşama hali yani biyolojik yaşamın da ötesinde bir şey. Bunun için ne söylemek istersiniz?

Ben gerçekten de öyle hissediyorum. Şimdi *Muinar*'a atlayacağız ama... *Muinar*'ı yazma sebebim oydu. Söyleşilerde de söylüyorum. Doğa canlı ve dışı çünkü doğurgan ve hayat veriyor bir anlamda ve biz onun kız kardeşleriyiz. Öyle hissediyorum. Neredeyse başka bir boyutta olsam ağaçlarla konuşabilirim. Bahçeye gittiğim zaman o sürede ağaçlarla kardeş gibiyim. En çok onları görüyorum. Pencereden gördüğüm ağaçlarım var. Eğer onları gidip selamlamadıysam bir şey hissediyorum ve bana bir şey söylüyor. Sonra diyorum ki: "Evet unuttum ve onları selamlamadım." Gidip onlarla konuşurum. Bu başka insanlara tuhaf gelebilir. Ama ben yaşadığını düşünüyorum. Toprağın da canlı olduğunu.

Dualite meselesi: yani doğa ve insanı ikilik üzerinden kavriyoruz sürekli. Sanki orada doğa var, biz varız. Bu cümle kurmamızı kolaylaştıran bir şey ama aslında gerçek öyle değil. Dilin ne kadar aslında doğaya karşı bir şey olduğunu anlamamız gerekiyor. Hep onu söylüyorum. Dil insan için yaratılmış bir alettir. İnsanı ayakta tutmak için insanın bulduğu bir alet, sert bir alet. Ama bu dille biz başka canlıları da sevemiyoruz. Yani kedimi sevemiyorum. Hep benim kedim oluyor. Özne hep - cümle kurduğumuz zaman - insan. Çünkü aslında dil aracılığıyla biz doğadan koştuk ve doğaya karşı bir şey geliştirebildik. O yüzden dilin kendisi zaten o anlamlandırma çabasının tamamı, insana ait bir manzaranın başlamasına sebep oluyor ve onu güçlendiriyor. Bir alet ve o yüzden kutsal. İnsanı yaşatıyor ve insan dışındaki tüm diğer canlılara karşı. Asıl işlevi insanı ayakta tutmak. Bu da beni bölen şeylerden bir tanesiydi çünkü ben aslında dil öncesi insanı çok önemsiyorum, dille insanın bir şey kaybettiğini söylüyorum ama aynı zamanda dil olmasa belki de insan doğa içinde bu kadar güçlenemeyecekti.

Doğanın bir parçası olarak kalmaya devam edecekti belki de.

Tabii, bu çok önemli bir tartışmadır hep. Yoksullar dil dışı yoksa yoksulluğu yücelttiğimden falan değil yani. Böyle bir eleştiri yapılır bana. Ben yoksa onda olsun

ötekinde olmasın biz buna razı olalım falan öyle bir yerden konuşmuyorum zaten. Ama “dili mırıldananlar ve doğaya ait olanlar” bu çok temel bir mesele.

Bunlar çok erken sezgiler ve çok gençken ben el yordamıyla buldum ve bulmaya devam ediyorum, hâlâ bitecek bir şey de değil. Dilin nasıl bir şey olduğunu, yoksullar için de nasıl bir şey olduğunu, hissettiğim andan itibaren büyük bir çatışma içine girdim ben bütün edebiyat dünyasıyla. Bütün o karşıdaki kavramsal olarak birikmiş olan bilgiye karşı bir bilgi oluşturmam gerekiyor. Ben bunu kabul etmiyorumla olacak bir şey değil. Senin de kabul edilebilir ve kalıcı metinler yazabilmen için karşı argümanın olması lazım. Senin de bir şey söylemen lazım. Yoksa öteki o kadar güçlü ki hem sınıf meselesi gibi.

Doğaya müdahale süreci o kadar geçmiş dönemlere gidiyor ki, çok tanrılı dönemden tek tanrılı sürece geçerken. Kadın erkek mücadelesinin temelinde yatan bir şey var: Kadınlar dualiteyi kâbul etmiyor. Erkekler dünyaya müdahale edebilmek için dualiteyi kuruyorlar aslında. Tanrı sisteminden korkmak için diyorlar ki: “Biz toprağa cansız olduğu için saldırıyoruz.” Kadınlar “o da” canlı diyorlar. Kadın erkek meselesinde ben bunun çok temel bir şey olduğunu düşünüyorum.

Berci Kristin Çöp Masalları yeni kurulan bir gecekondu mahallesinin, kırdan göçmüş insanların yeni bir yaşama başlayabilme çabasının öyküsü. Ama yaşamları çöplük ve sonrasında da fabrikalar etrafında şekilleniyor. Çöplüğün olduğu yerde doğa yok, Çiçektepe’de ise doğanın içinden göçmüş insanlar var. Doğaya, toprağa bağlı yaşamdan çöpe bağlı bir yaşama evrilme durumu... Tarihsel ve sosyolojik açıdan da tüm dünyada örnekleri olan bir değişim karşımızda. Bu değişimi fark etmek Sevgili Arsız Ölüm’den Berci Kristin Çöp Masalları’na giden yolda ve sonrasında sizi düşünsel anlamda nereye götürdü?

Berci Kristin’i yazarken... Ben de gecekonduya yaşamadım. Ama politik dönemde yani çok gençken gecekonduarda çalışmaya başladığım için gecekonduarda geçti gençliğim. Fabrika bölgelerinde. *Sevgili Arsız Ölüm* biraz daha hazır, hani kendi göç hikâyemden yola çıkarak yazdığım bir şey. Ama kentin içinde kente dair bir şey yazmak, hem de fabrikalarda çalışan insanlar hakkında bir şeyler yazmak, o kadar kolay bir şey değildi. Doğayı da nasıl hissediyordum? İlk gecekondu fabrikaların yanı

başında kurulmuş. Zaten fabrikalar da kentin içinden taşındılar. Seksenli yıllardan sonra. Organize sanayi bölgelerine taşındılar. Ama hemen yanı başımızda, Şişli'nin hemen arkasında büyük fabrikalar vardı. Levent'te şimdi gökdelen bölgesi oldu. Kentin hemen kıyısında fabrikalar... Onların yanında da çöplerin atıldığı atıkların üstünde de gecekondular mahalleleri oluşmuş. Bugün bile örnekleri var. Dilovası'nda var. Fabrika bölgesinde yoksullar kendi kondularını kurup içinde yaşamaya çalışıyorlar. Orada daha çok kimyasal atıklar suya karışıyor, fabrika bölgelerinden gelen gazlar oradaki yaşamı tehdit ediyor. Böyle bir fabrika bölgesinde çalışıyordum zaten. Politik olarak da... Oradaki işçi kadınlara okuma yazma öğretiyordum. Kadın örgütlenmesinde daha çok çalışıyordum. Çok işçi arkadaşım var. Fabrika bölgelerini biliyorum. O mahalleleri biliyorum. Yaşam şartları çok zor. Henüz sendikalaşmamış, köyden gelmiş, yarı köylü, kente daha tam adapte olamamış mahalleler var. Zaten *Berci Kristin*'de onun hikâyesi de anlatılıyor. Şöyle bir sezgim vardı: - *Sevgili Arsız Ölüm*'ün de getirdiği bir şey belki, bir kitabı yazıp bitirmiş olmanın getirmiş olduğu bir şey aynı zamanda bir deneyim de- Yazacağım kitap yoksulların hikâyesi, o sınıf meselesi, göç meselesi bunlar hep evrensel konular. Her yerde yoksullar benzer gettolar oluşturuyorlar ve her yerde fabrika ve sanayi bölgelerinin dibinde yaşıyorlar. Kentin dışına atılıyorlar zaten. Kent merkezi hep yoksullardan arındırılmak isteniyor. Hem yoksulların, işçilerin emeğine ihtiyaç var hem onların -periler gibi derim ya ben- periler gibi görünmesini istiyorlar. O çöp bayırları şimdi gökdelen bölgeleri oldu. Hayret içinde gidip bakıyorum. Güllü Baba'nın kehâneti gerçekleşmedi diyorum. Çünkü o bu çöp bayırları kalacak diye bir masal görüyor ya: "Bunlar çürüyecek burada eskiyecek." Hayır oralar yani Çiçektepe diye hayal edip yazdığım yer şimdi Seyrantepe, kocaman stadyum var.

Ben çok uğraşmışım bir gecekondular belgeseli çekilsin diye. Onat ağabeyin de ölüm yıl dönümü. Onat ağabeyle de konuştuğumu hatırlıyorum. Çünkü bir gecekondular belgeseli yok aslında. Çok üzülüyorum. Keşke yapsaymışım.

Pelin Özer'le yaptığım söyleşide de var. Gecekondular canlı gibi hareket ediyor sanki. Bir çocuğu oluyor bir oda yapıyor kenarına. Ağaç dikiyor. Bir kere ağaç dikiyor. Köyünden getirdiği şeyi. Asma dikiyor, kuş besliyor, tavuğu falan... O kaybettiği şeyi bir biçimde kentte, yine geldiği yerde de yaşatmaya çalışıyor. Şimdi o gecekondular da yok oldu artık. Apartmandaki yaşam biçiminde de onun tekrar olması imkânsız gibi görünüyor. Yavaş yavaş bu insanlar, o kuşak da zaten gidiyor. Yani o dönüşümle

beraber. Köyden taşıdığı şeyi artık kentte inşa etmesi çok zor. Yeniden oluşturması çok zor. O yıllarda, altmışlı yıllarda, gerçekten *Berci Kristin* sırasında insanlar hemen bir ağaç diyor evinin önüne, hatta işte çamlı bayram falan vardır ya *Berci Kristin*'de. Orada o köy masalını yeniden yaşatmaya çalışıyor. İlk dönem gecekondular onlar.

Bir günde yedi kez filan yıkılıyormuş gecekondular. Yapıyorlar yedi kez yıkılıyor.... Ama şimdi düşün ki ne büyük bir mücadeleyle, insanlar nasıl büyük bir enerjiyle bu şehirlere aktılar ki şu anda o gecekondular mahalleleri kentin etrafında yapılaştı, apartman kondulara dönüştü. Büyük bir enerji. Mimarlar odası toplu konutlara özendiriyordu. Ben o zamanlar gecekondularını seviyorum diye bana kızıyorlardı. Diyordum ki: Burada büyük bir enerji var insani bir enerji. Aslında o büyük - tabii o kadar büyük bir göç beklenmiyordu- göç fırtına halinde geldi. O enerji doğru yönlendirilebilse müthiş bir kentleşme olabilir, kentin etrafında böyle tek katlı evlerin olduğu ve yeşil alanların olduğu bir yapılaşma olabilirdi. Ama ne yazık ki öyle olmuyor. Öyle olmayınca yıkmaya başlıyorlar, yıkmaya başlayınca -köylü de yani oradan gelmiş oradan kopmuş burada bir hayat bulmaya çalışıyor- onlar da toprağa nüfuz etmeye çalışıyorlar. Karşılıklı sertlik yani bu aslında.

Gecekondularını neden suçladılar? “Geldiler burayı köye çevirdiler” veya “Bedava topraklara kondular” falan. Sonuçta devlet vatandaşının konut ihtiyacını karşılamak zorunda. Burası bizim ülkemiz.

Aslında gecekondular bir şekilde doğayı yaşatmaya çalışıyorlardı. Ama apartmanların gelmesiyle o da kayboldu ve beton yığınları ortaya çıktı.

Ne yazık ki... Buradan bir rant geldi mi yoksullara? Tabii ki geldi. Ama kaç kuşağa mal oldu? Bir kuşak yok oldu gecekondularda. Almanya'ya göçü düşün. İlk kuşak harap oldu. İkinci kuşak, üçüncü kuşak... Gecekondularda da *Berci Kristin*'de anlattığım gibi arazi mafyaları, hemşehrilik, ötekini kötüleme yani bütün o köyden gelen geleneksel çatışmaların hepsi kente taşındı. Çok kültürlülüğü çok küfürlülüğe dönüştürmüş, çok kültürlülüğü çok renge ve çok sevince dönüştürememiş bir toplum bu. Çatışmalar buraya da taşındı.

Romanlarımızda doğanın bir roman karakterine bürünmesi durumu var. Mesela

kuşlar Berci Kristin Çöp Masalları'nda konducular için göz yaşı döküyor. Bu durumdan da bahsedebilir misiniz?

Berci Kristin'de evet. Belki Muinar'da da... Ondan vazgeçemiyorum ben. Şöyle diyorum: Gidebilecek hiçbir yerimiz yok. Hepimiz kendimizi mutsuz hissettiğimiz zaman nereye gitmek istiyoruz? Doğaya, annemizin kucağına (orada doğa) ilk sütü içtiğimiz kucağa, ilk bizi kucaklayan insanın karnında büyüdüğümüz yere... Doğa yani. Gidebileceğimiz başka bir yer yok. Kendimizi mutlu, mutsuz hissettiğimiz zaman da. Âşık olduğumuz zaman da doğaya gitmek istiyoruz. Sahile... Gün batımının altına veya yıldızların altına. İnsanın kendini mutlu veya mutsuz hissettiği zaman, kederi silmek istediği zaman gidebileceği tek yer var doğa. Bizi özgürleştirebilecek tek yer. Evet süreç içinde insanlar doğayı dönüştürdüler, dönüşmesek bu cins yaşayabilir miydi? Bütün bunlar tabii bambaşka tartışmalar. Ama gerçekten de incitmeden yaşamaya çalışıyorlardı. Benim çocukluğumda cinler, periler, o masallar da bize doğayı korumanın bir bilgisini veriyorlardı. Cinler de aslında bir terbiye etme biçimi olarak var. Kuyuya su atma, hayvanın ayağını yakarsın filan gibi...

Bizim dışımızdaki doğaya daha özeniliyordu, yeşil korunmak isteniyordu. Sonuçta dinlerin özünde de var. Alın gidin şurayı kesin demiyor.

Ama geleneksel olan erkek kültüründe - kadınlar hep incitmek istemez diyorum ya ben - insan yararına doğayı değiştirme fikri çok yaygın. Altından bir su geçiyorsa mesela suyun üstüne bir değirmen kurup onu insan yararına kullanmak istiyor.

İnsan merkezli düşünce aslında. Tarihin başından beri bütün düşünce sistemlerinde etkili olan.

Hepsinde var. İnsan merkezli düşünceden uzaklaştım diyorum. Bütün politik örgütlenmelerde de var. Erkek tek ve yukarıda aslında. Cinsiyeti de belli tanrının. Kadını da sokmuyor çünkü kadın karşı çıkıyor bütün o savaşa, şiddete ve doğasında öyle bir şey yok kadının. O yüzden doğayı tahrip etmek, doğayı biçimlendirmek, doğayı insan yararına kullanmak. Bu bütün tek tanrılı dinlerden beri erkek kültürünün meşru gördüğü, savunduğu bir şey.

Ormanda Ölüm Yokmuş'ta Emin ve Yasemin'in arkadaşlığının doğanın içinde yeniden anlam kazandığını görüyoruz. Aradıkları bir duygu var. Kendi içlerinde, kendi geçmişlerinde aradıkları bir duygu durumu var. Orman onları bu yolculuğa çıkarıyor. Buradan hareketle doğa insanı duygusal olarak nereye kadar götürebilir? Doğa, varoluşumuza dair sahip olmadığımız neyi verebilir bize ya da kaybettiğimiz neyi geri getirebilir?

Orada da aslında orman büyük kahraman. İki arkadaş ormanın içinde yürüyorlar, bir kadın ve bir erkek. Aşk acısı çeken iki arkadaş *Ormanda Ölüm Yokmuş*'ta. Sonra yavaş yavaş konuşmaları doğa, varlık, ölüm, hayat insan olma meselesine, insan olmaktan sıyrılabiliyor miyiz meselesine kadar uzayıp gidiyor. Ama ormandan çıktıkları anda da o arkadaşlık dağılıyor. Yine orada bir kadın erkek farkını görebiliyoruz. Yasemin'le Emin tek bir kişi gibi de görülebilir aslında. Tek iki arkadaş gibi de düşünülebilir.

Ben *Berci Kristin*'de, *Sevgili Arsız Ölüm*'de doğayı yazdım ama İstanbul'da tam o yıllarda öyle bir şey oldu ki kent yeniden dönüşmeye başladı. Yoksullar kent merkezinin dışına atılıyor, ana yollar açılıyor, Taksim'de Bizans çöplüğü var, Tarlabası var. Orada yoksulların yaşadığı eski çingene mahalleleri var. Kent büyük rant alanlarına dönüşüyor ve İstanbul New York olacak diye konuşuluyor. O dönüşüm sürecinde aynı zamanda edebiyat çevresindeki tartışmalar da dönüşüyor. Yeniden kuruluyor her şey. Her şey değişiyor. Kent mobilyaları değişiyor, tahta sandalyeler gidiyor, plastikler geliyor fena bir durum yani. O dönemde ben o dönüşümü çok fazla kaldıramıyorum. Edebiyat ve kültür dünyasındaki dönüşümü... Doğa şiddetli bir biçimde tahrip ediliyor. Bütün o işaretlerin ve her şeyin değişmesi duygusal olarak beni sıkıştırıyor. Çünkü ben yoksullar hakkında yazıyorum ama yoksulluktan kimse söz etmek istemiyor ve duymak istemiyor. Sadece yoksullar değil derdim. Dil... Bütün o döngüsel olan şey, içimde hissetmem ve bir karşılığının kalmaması. O sahicilik duygusunu yitirmeye başlamam. O dönemde ben de çok fazla ormana gitmeye başladım. Neredeyse kent içinde nefes alamıyorum ve bir arkadaşımınla sürekli ormana gidiyorum. Zaten o süreç olmasaydı herhalde Gümüşlük'e gitmem zor olurdu. Şehirden gitmek istiyorum çünkü sanki yazdığım şeyler de değersizleşiyor. Mesela bir gecekondu belgeseli çekilsin diye uğraşıyorum ama onu olduramıyorum bir türlü. Böyle tuhaf bir mahcubiyet ve karşılıklı

ilişki: yoksullardan da hiç söz etmeyelim gibi. Çünkü fabrikalar şehir dışına taşınmış. İşçiler, yoksullar artık görünmez hale gelmiş. Kent içinden onları atıyorlar, çok ışıklı başka bir hayattan söz ediyorlar. Ben de ıskartaya çıkmış yazar gibiyim. Yazdığı şeylerle bu gelişimin karşısında durmaya çalışan. Ve sınırlarım bozulmaya başladı.

Ormanda Ölüm Yokmuş'ta Yasemin ormana gidince zamanda geriye gittiğini hissediyor. Siz de bir söyleşide düşünce karışıklığı yaşadığımız zamanlar eski zamanların ruhunu, o dönem insanların doğayı duyuş biçimini hatırlamaya çalıştığımızı söylemiştiniz. Doğanın zamansızlığını sormak istiyorum: Doğanın yalınlığı sizce zamansal olarak bir yere konabilir mi? Bu durum eserlerinizdeki zaman kurgusu açısından ne ifade ediyor?

Gece Dersleri'ni yazdığım zamanlar daha çok zaman meselesi üstüne düşünüyordum. *Sevgili Asız Ölüm*'de hep di'li geçmiş zaman var. O bir süre sonra kulağa döngüsel bir zaman fikri oluşturabilecek duygu bırakıyor. Sanki şöyle bir şey: Her şey, her zaman hep olduğu gibiydi. Değişmiyor ve tekrarlanıyor. Mevsimler gelip geçiyor, tekrar canlanıyor. O döngü, doğanın döngüsü baskın. Dil olarak da.

O sıralarda hep zaman üstüne okumak istiyordum. Fizik kitapları falan. Çevrilmiş ne varsa. Onlarda zaman fikrini bulmaya çalışıyordum. Bir şey hissedebilmek için. Türkçeye çevrilmiş çok az metin vardı.

Bence zaman var mı yok mu, anlam var mı yok mu? Bunlar bugün de sorulan sorular ve tartışılıyor.

Gerçekten doğanın bir zamanı var mı? Yoksullar neyi takip ediyorlar? Onlar için zaman: cemre, ne zaman ekim yapacaklar, ne zaman hayvanlar çiftleşecek? Yağmur, kar, güneş, hasat... Doğanın kendi ritmini takip eden, doğaya bağlı bir zaman. Ama insanın kendine ait saati keşfetmesi ve kadranlı saatten sonra giderek dijital saat ve dijital zamana geçiş... Bunlar bence toprağa yerleşme ve çalışma düzeni oluşturmakla ilgili.

Doğada bir zamansızlık hali de var. *Ormanda Ölüm Yokmuş*'ta Emin ve

Yasemin'in konuşmalarından da hissettiğimiz gibi.

Ormanda yok çünkü ormanda ölüm de yok.

Sanki hep var olan bir yer.

Öyle bir duygu veriyor Orman. Sanki her zaman var. Bir başka yerden baktığımızda, bir başka hissiyatla baktığımızda o orada hep var olacak bir canlı. Ne kadar biçsek, ne kadar yok etsek bir yerden fişkiriyor. Çünkü onun bütün tohumları toprağın içinde.

Doğaya baktığımız zaman bir zamansızlık, insan dışı bir şey, insanın kendi oluşturduğu zamanın dışında bir başka zaman duygusu veya zamansızlık hissedebiliyoruz ormanda. Ölüm yokmuş gibi.

Yani ölümün olmadığı yer zamanın da olmadığı yer.

Tek tek kendi ömrümüz ve varoluşumuzla ilgili aslında. Yoksa hayat hep devam ediyor, insan ölüyor, tazeleniyor. Reankarnasyon fikri de var ya hani. Biz toprağa karışıyoruz eski kuşak, yeni kuşak geliyor. Yani sonsuz kuşaklar var. Doğa içinde bir devinim var ve o doğa döngüsünün içinde biz de o biricik ömrümüzü tamamlayıp gideceğiz. Daha öncekiler gibi ama hayat her zaman devam edecek.

Unutma Bahçesi doğanın merkezde olduğu, doğanın her şeyi belirlediği bir yaşam alanını anlatıyor. Unutma Bahçesi'nde olmak aynı zamanda doğadan uzak yaşamın, kent yaşantısının yüklerinden kurtulabilmek, bin bir türlü yargıyı unutabilmek, bir kopma hali yaşayabilmek aslında. Roman karakterlerinden Şeref de bir arınma halinden bahsediyor sürekli. Böyle düşününce doğanın arındırabilme, yaşamın gereksiz yüklerini üzerimizden alabilme gücünden bahsedebilir misiniz?

Şeref, bahçeye gelen insanlardan doğaya ait olmalarını istiyor. Başka bir gözle, başka bir duyarlılıkla baksınlar istiyor ama bir türlü tam istediği gibi olmuyor. Alında Şeref, birazcık da oradaki bahçenin, doğanın tarafına geçmek isteyen biri gibi. Ve olmazsa da oradan gitmek istiyor. Bir adaya...

Biraz da sert bir tutumu var. Anarşistlere yaklaşan bir tutum.

Biraz öyle. Aynı zamanda da bahçenin annesi gibi. Bir yandan çok sert gibi görünüyor. Aslında o kararlarıyla sert. Doğanın tarafına geçtiğin zaman diğer tarafa bakarken o sertliği hissedebilirsin. Şeref aynı zamanda bana çok dişil bir karakter gibi de geliyor. O bahçeyi bir ev gibi bir sığınak gibi alırsak o bahçenin kurucusu ve kalabilmesi için mücadele eden biri. Şeref karakteri ilginç ama onun çatıştığı Cömert karakteri de, avcı karakteri de ilginç. İkisinin karşı karşıya kalma durumları var. Belki de Şeref'in bir başka hali Cömert. Öyle de düşünebiliriz aslında.

Bir taraftan Şeref, Tebessüm'e de yol gösteriyor. Tebessüm de sürekli onun yol göstericiliğini arıyor.

Belki de Şeref oradan gittiğinde Tebessüm en çok nüfuz ediyor diyebiliriz. Yani onun dilini, onunla çatışarak da olsa Tebessüm temsil ediyor gibi. O da bölünmüş.

Aslında 12 Eylül'den sonra. Bizim kuşak yenildikten sonra. Dünya'da da çok farklı bir politik süreç geldi. Doğaya dair duyarlılığın derinleşmesiyle birlikte. Anarşistlere çok benziyor ama aslında daha çok eko-anarşistlere benziyor. Eko-feministler var eko-anarşistler var. Anarşizm bir üst başlık gibi. Çok değişiyor, farklı düşüncelerle katkı yapıyor o düşünceye. Feminist düşünce de öyle. Queer tartışması sürüp gidiyor. Bu düşünceler sürekli farklı tartışmalarla derinleşiyor, farklılaşıyor. Öyle baktığımızda ben hep şöyle diyordum: Bizim edebiyatımızda ütopya romanı çok fazla yok. Zaten o ütopya sahne sahip olabilecek, onun hayalini kurabilecek kuşak da bizim kuşak sonrası

oluşturdu. Şimdi yeni kuşakta çok farklı oluşumlar var: Anadolu'ya doğru göç var. Farklı topraklara yerleşiyorlar. Ekokomün üretim yapıyorlar. Çok hoşuma gidiyor benim. Bizim kuşakta çok fazla yoktu.

Unutma Bahçesi benim Gümüşlük Akademisi projesine bağlı olarak oraya gitmemle birlikte üstünde düşündüğüm ve yazmak istediğim bir şeydi. Tabii Gümüşlük Akademisi'nde öyle bir unutma fikri filan yok. O tamamen benim *Ormanda Ölüm Yokmuş*'ta unutma ve hatırlama üzerine düşünmemle başladı. Unutmak ve hatırlamak... Aslında bilgiyi biriktirmek, doğaya bırakmak.

Romanlarınızda otobiyografik bir taraf da var. Siz de Gümüşlük Akademisi'ni kurduğunuzda ve orada yaşamaya başladığınızda bu arınma durumuna benzer bir şey yaşadınız mı?

Yaşadım aslında. Bir kere çocukluğumdakine benzer, yeniden bir ışıkla doğduğum duygusunu hissettim. Kolay bir şey değil tabii kentten gitmek. Yedi yıl falan söyleşi yapmamışım ben o sıralar. Tamamen edebiyat dünyasından da koparak gittim. Bir kere merkezi bırakıp gitmek önemli bir karardı. Genellikle insanlar daha üst merkezlere gidiyorlar. Bende tersine bir göç var. Bodrum yine de insanların gittiği bir yerdi ama bugünkü gibi bir Bodrum değildi. Bodrum merkezin dışında Gümüşlük, çok sessiz bir köydü o zaman.

Edebiyatımızda da Bodrum sanki bir kesişme noktası oldu.

Benimki çok tesadüfen oldu. Bodrum diye bir tercihim yoktu. Hatta hiç Bodrum'a gitmezdim.

Gümüşlük gerçekten küçük ve güzel bir köydü. Şimdi çok kalabalık oldu. Yine de çok entelektüel insanın yerleştiği; sinemacılar, tiyatrocular çok fazla insanın yaşadığı bir yer. Gümüşlük, Bodrum içinde yazarların, şairlerin, oyuncuların yerleştiği bir yer oldu. Bizim de Gümüşlük'ün tanıtılmasında - iyi mi oldu bilmiyorum kendimi bazen suçlu

hissediyorum - çok katkımız oldu.

Gümüşlük Akademisi o bahçelerin ilki. Yirmi iki sene oldu neredeyse o vakıf kurulalı. Çok uzun zaman da çok doğal bir bahçe olarak kaldı. Çok direndim ben o konuda. Çünkü etrafımız çok kuşatıldı artık. Hâlâ kapısı olmayan bir koruya girer gibi girdiğin bir meşelik bahçe. İçinde atölyeler ve konaklamanın da olduğu. Oranın ruhunu çok değiştirmeden gelecek kuşaklara aktarmak istiyoruz. Orası öyle bir bahçe olarak kalsın istiyoruz. *Unutma Bahçesi*'nin yaşayan bir hali gibi. Ben gittiğimde köydü. Sokak ışıklandırması yoktu. Şimdi büyüdü. Önümüze binalar yapıldı.

Unutma fikri sizin için ne ifade ediyor. Neden unutmalıyız? Unutma Bahçesi odağında düşünecek olursak “unutmak” ve “doğa” sözcüklerinin birlikte oluşturdukları çağrışım dünyasından bahsedebilir misiniz?

Benim birebirde yaşadığım şey: Doğa anlamı siliyor. Doğa çok oyalayıcı. Göz oyalayıcı da. Bütün gün oturup ağaçlara bakarak anlam, gerginlikler silinir ve o ritme uyabilirsiniz. Bir kere doğa unutturucu.

Unutma ve arınma fikrini beraber düşünebiliriz o zaman.

Tabii. Arınma fikriyle su hep iç içedir ya. Arınmak için de doğaya gidiyoruz aslında. *Aşk İşaretleri*'nde vardı: “Kuşların sesi sessizliği çoğaltır, insanın konuşması gürültüyü çoğaltır.” Hep bir sessizleşme fikri var zaten bende. *Unutma Bahçesi*'ne gelinceye kadar dile karşı, biriktirmeye karşı. Doğaya ve sessizliğe, dilin dışındaki sessizliğe hep bir övgü var, bir özlem var.

Unutma sizin üzerinde durduğunuz dilden kurtulma meselesinin de bir parçası o zaman.

Bence öyle. Çünkü unutmamanın yoksullukla da bir ilgisi var. Hep benim söylediğim bir şey var: Benim anlatacağım insanlar roman kahramanı değil. Dramatik bir macera yaşamıyorlar kendi içlerinde. Bunun bir sebebi var. Şöyle bir şey vardır: “Büyüklik sende kalsın, unut. Kuruntu haline getirme. Takma!” filan deriz ya. Benim anlattığım insanlar o dışarıdaki duygu ve düşünceyle doluyorlar ve boşalıyorlar. İçerlerinde bir şey tutmak, biriktirmek zaten yoksul insanlarda pek olmayan bir şey. İçimizde bir şey biriktirelim oradan bir yere varalımdan çok sabaha çıkmak. Oradaki yaşama ritmi gündüzle geceyle diğer canlılarla ve o dönüşümle ilgili bir şey. Sabaha çıkmak fikri: “Yarın olsun, sabah ola hayrola.” Bu geceye ve gündüze, o ritme kendini bırakmak. “Yatalım, uyuyalım, sabaha çikalım unutalım” hep unutma fikri var zaten. Bırakmak kendini. Doğaya teslim olma fikri var.

Genel olarak hatırlama ve bellek yüceltiliyor. Bende unutma fikri, ve *Unutma Bahçesi...* “Unutmayı mı övüyorsunuz?” diyor insanlar. Bu fikirlerle yeni karşılaşıyorlar o zaman. Hatırlamayı niye övüyoruz o zaman? Niye hatırlayalım? Hangisi daha yaşamsal? İnsan unutan ve hatırlayan bir canlı zaten. Ama ben şöyle demiyorum: “Her şeyi unutalım”

İnsan unutan bir canlı. Yoksullar özellikle öyleler. Kin gütmeyen, kötülük biriktirmeyen. Yani iyiliğe doğru... Çünkü tutunmak ve hayatta kalabilmek üzerine bir hayat. Böyle baktığın zaman çaresizlikten de doğan bir şey. İnsan olarak doğa karşısındaki zayıflığını, o teslimiyetini hissediyor. Unutmamanın biraz öyle bir yanı da var. Tabii ki dilin dışına çıkabilmekle ilgili bir yanı da var. Ama unutmak ne kadar planlanabilir bir şey onu bilmiyorum. Zorlanabilecek bir şey değil. Ama insanın doğasında var zaten. Unutmadan her şeyi aklımızda tutarak yaşayabilecek canlılar değiliz.

Muinar romanında zamansız bir kadın var. Muinar, yaşamın, dünyanın varoluşundan bugüne, bir sürü kadının içinde uyanıp zamanı ve dünyayı gözlemleyen bir kadın. Doğaya dair kadınların kaybettiği bir bilgiden bahsediyor. Ve Elime'ye yol gösteriyor. Buradan hareketle doğanın zamansızlığı

odağında kadın imgesini sormak istiyorum. Muinar'ın bahsettiği bilgiye, doğa - kadın ilişkisinin köklerine dair ne söylersiniz?

Ben *Unutma Bahçesi*'nden önce *Muinar*'ı yazmak istiyordum aslında. Bir fikir olarak vardı kafamda. Hep bir kocakarı romanı yazacağım diyordum. Bizim toplumda kadın gurular yok, kadın liderler yok... Aslında var ama gündelik hayatın içinde var. Kadın bizim toplumumuzda çok baskın. Feministlerle de çok tartıştık gençliğimizde. Fakat politik düzeyde nedense çok fazla temsil edilmiyor. Yani meclis erkek... Bu bir anlamda kadınların bastırılmasıyla ilgili bir anlamda da kadınların tercihiyle ilgili bir şey. Çünkü kadınlar bastırarsa girerler yani meclisi filan dağıtırlar. Ev içi hayatta kadınlar çok güçlü bizim toplumda. Kim ne derse desin. Şöyle düşünüyordum: İki ayrı iktidar alanı var. Sokak erkeklere verilmiş, ev içi hayat da kadınlara. Bu ikisi sürekli kapışıyor. Hatta bir ara diyordum ki kadınlar sokakta ne kadar yalnızsa erkekler de ev içinde o kadar yalnız. Çünkü anne çocukları örgütlüyor ve ilk gizli örgüt anne ve çocuklar babaya karşı ev içinde. Bizim toplumda babalarını sevmez çocuklar anneler çünkü araya girer. Yani şunu demek istiyorum: Geleneksel bir kaybolan kadın bilgisi var. Feministler bunu deşifre ettiler. O geleneksel kadın kodları yaşıyor bizim toplumda. Yaşadığımı düşünüyorum. Biz o bilgiden kopmak istedik. Kendimiz sokağa çıkıp erkeklerin dünyasında bir iktidar alanı oluşturmaya çalıştık.

Asıl özgürleşmede de, geleneksel olanda da kadınlar neyi temsil ediyor? Muinar anlatıyor ya bir aşk ülkesi. İnsanın doğayla bütünlüklü yaşadığı bir aşk duygusunu temsil ediyor. Kadın ancak -bizim geleneksel kültürde- bir erkeği âşık ederse kendine eşitlenmiş oluyor. Çünkü erkeği kendi yabancı dünyasından aşk dünyasına çekmiş oluyor. Âşık bir erkek dişileşiyor. Dişileşmeyen bir erkekle eşitlenmek mümkün değil. Âşık bir erkek yüz sürüyor kadının eteğine, aşk ülkesine geliyor. Kadının ülkesine geliyor. O zaman gerçek eşitlik oluyor. Çünkü âşık değilse erkek kadın inanmıyor ona. Çünkü âşık olmayan erkek her zaman ezer.

Asıl temel şey çok geçmişe doğru gidiyor. Muinar son yüzyıldır bu coğrafyada kadınların içinde uyanıyor ama aslında on bin yaşında filan neredeyse zamansız ve yaşsız bir kadın. Çok tanrılı dönemde bir sürü coğrafyada dolaşıyor. Çok tanrılı dönemden tek tanrılı döneme geçiş ve o süreçte kadınların nasıl eve kapandığı ve

ellerinden dünyanın nasıl alındığını, kutsal ışığın çalındığını gösteriyor.

Tanrı erkekleşiyor... Mitolojide, tek tanrılı dinler öncesinde, gökyüzünde çok sayıda tanrı var. Onlar yarı yarıya. Yarı dişi yarı erkek. Onlar ışıklarını yeryüzündeki insanlara yansıtıyorlar. Kadınlara ve erkeklere yansıtıyorlar. Gökle yer arasında da yer gök bahçesi var. Orada da yarı tanrı - yarı insanlar var. Aslında o dünya tahayyülü çok daha çoğulcu ve demokratik. Sonra giderek o sayı azalıyor azalıyor. Kutsal ışık tek ışığa düşüyor ve erkek oluyor. Kadınlar evliya bile olamıyorlar artık ve dışlanıyorlar. Muinar bize bütün bunların elden nasıl gittiğini anlatıyor. Asıl temel çelişkinin de - bu benim de hissettiğim bir şey - doğayı ele geçirirken erkeğin nasıl canlı cansız ayrımı yaparak doğayı kontrol altına aldığını, katlettiğini ve dişi olan şeyi kapadığını anlatıyor. Bu benim bir kadın olarak kendi cinsime de armağan etmek istediğim bir şey. Aynı zamanda bir borcum. Borcumu da ödemek için *Muinar*'ı yazdım. Ben *Muinar*'ın da çok tartışılacağını düşünüyorum ama şu anda feministler yeni okumaya başladılar diye düşünüyorum.

O sıralarda başka bir tartışmanın içinde boğuldu *Muinar*. Şimdi yeni kuşaklar, yeni yeni okuyorlar *Muinar*'ı da. Ekofeminist bağlamda okuyanlar var. Bir de Queer tartışması içinde okuyanlar var. Çünkü Muinar aslında tam bir dişi de değil. Çünkü kadınlarla da dalga geçebiliyor. "Erkek kokteyliyiz biz" diyor ya aslında bize bir insanlık hikâyesi anlatıyor. Ama dişi bir gözle bakarak anlatıyor. Erkeklerin gözünden değil, bir kocakarının gözünden, onun hikâye ettiği kadınların gözünden olup biten şeyi izliyoruz.

Romanlarımızdaki kadın karakterlerden bahsedecek olursak; Dirmit, doğayla iletişim kurabilen bambaşka bir küçük kız. Atiye, kimi zaman bir şaman gibi davranan, doğayı duyumsadığını hissettiğimiz bir karakter. Yasemin, doğada dostluğa, varoluşa dair bir bilginin peşinde. Tebessüm için de benzer bir durumdan bahsedebiliriz. Muinar ise hem bilge hem de sert ve muhalif. Aynı zamanda kadın ve doğaya dair başka bir bilginin taşıyıcısı. Romanlarımızdaki kadın karakterlerin değişimi ve benzerlikleri odağında yazarlığımızın başlangıcından bugüne ne değişti? Köylü küçük bir kızdan, kentli kadınlara, gecekondularda yaşayan berci kızlara kadar...

Aslında bu ta başta öngörülebilecek bir şey değil. *Sevgili Arsız Ölüm*'ü, Dirmit'i yazarken canhıraş bir hayatta kalma çabasıyla yazdım. Hep söylüyorum: "Gövdemden bir ateş geçti ve yazdım." Doğrusu hiç bir zaman Dirmit'i yazarken bir gün gelecek *Muinar*'ı yazacağım onu kestirebilmek, hissedebilmek çok kolay değil. Çünkü tamamen el yordamıyla giden ve önüme çıkan engelleri aşmak için de yazdım. Diyelim ki *Sevgili Arsız Ölüm*'ü yazdım, *Berci Kristin*'i yazdım. Sonra karşıma bütün o süreçte dille veya ünle, edebiyatçı olmakla ilgili, yazı yazan bir kadın olmakla ilgili bir hesaplaşma çıktı. Böyle çeşitli bölünmelerle karşıma çıkan sorunlar, sorular, güçlükler... Onları aşmaya çalışırken de düşündüm ve böyle yol aldım. Hep kendim için bilinmedik bir alana girmek zorunda kaldım. Bu arada önceden hiç bilmediğim bir şey. Çok gençtim yazar olduğumda. Kültür ve sanat dünyasının ne kadar erkek hegemonyası altında olduğunu gördüm. İnsanların yazarlardan beklentileri, kadın yazar olmanın güçlüğü... Aynı zamanda bizim edebiyatımızda kadın yazarların açtığı bir yol. Onların özgürleşme mücadelesi ve ondan sonraki kuşaklara açtıkları yol... Dünya edebiyatında da bizim edebiyatımızda da.

Bence adım adım oldu. Ben değiştikçe ve ben bir şeyi merak ettikçe, ben bir şeyin yükünü omuzlamayı istedikçe önümde başka bir hikâye açıldı. *Ormanda Ölüm Yokmuş*'u yazmasam *Unutma Bahçesi*'ni zaten yazamazdım. Oraya gidemezdim zaten. Öyle bir bahçeye... O bahçede öyle bir deneyimi yaşamayıp onu yazmamış olsam *Muinar*'ı da yazamazdım. Aslında birbirinin içinden çıktı. Çünkü bir yere geldim ya önüm tıkanıyordu ya önümde başka bir yol açıldı. Açıldı ama bir patika. Bir yere uzanmıyor.

Hep söylüyorum: "Tam bir romanı bitirdiğim zaman o romanı yazacak bilgiye sahip oluyorum" Aslında önceden bilmiyorum. Aslında bunlar benim için dünyayı anlamlı kılabilme, yaşanabilir kılabilme, ayakta kalabilme için yazdığım kitaplar. O nedenle gerçekten otobiyografikler. Benim içimden ve el yordamıyla yoklayarak bulduğum için birbirlerine benziyorlar. Birbirlerinin içinden çıktılar. Hayatıma da çok denk düşüyorlar.

Değiştiler mi? Başka başka yüzleri mi oluştu? Atiye tekrar *Muinar* olarak mı karşımıza çıkıyor yoksa *Muinar*, *Atiye*'nin içinde mi vardı, uyanmıştı? Bilmiyoruz.

Zorlu bir süreçti. *Latife Tekin Kitabı*'nın sonunda söylediğim gibi yine zorlu. Ustalaşmaya karşı da içimde bir direnç var. Bir saatten sonra artık yazma deneyimi kazanmış oluyorsun. Ama ben hep o ilk acemiliği arıyorum.

“Duygu” anladığım kadarıyla burada önemli olan.

Evet o bir duygu. Duygu ve benim için de bir yabancı süreci girmek. Merak ettiğim, önemseydiğim bir şeyin içine girip onun hikâyesini kurmak, onunla bir yolculuk yapmak... Oradan bir bilgiyle kendim için dönebilmek ve onu paylaşmak. Ona kıymet veriyorum. Bu bir saplantı da olabilir. Belki ilk kitabımı öyle gözü kapalı yazdığım için karanlıkta yine öyle yazmaya devam ediyorum. Yoksa bir yazma deneyimi kazanıyor insan. Hikâye yazmak anlatmak giderek kolaylaşıyor ama benim için meselenin o olmadığını biliyorum.

Bu kadın karakterlerin doğaya dair bir tarafları var. Bu aralarında önemli bir ortaklık.

Kadın doğaya ait diyorum ben. Aslında doğadan koparılıp evin içine kapatıldı kadın. Kapatılmak isteniyor, kontrol altına alınmak isteniyor. Kadının kendisi kendi uğradığı o şiddetten dolayı. Belki bütün o iç sayıklamaları var olmak için, doğanın bütün renkleriyle, sesleriyle kendini bütünleştirdi. Rüyalarıyla, acısıyla, doğurganlığıyla... Ve doğaya ait oldu. O nedenle ben dünya da dışı diyorum.

Muinar diyor: “Dünyayı deşip durması erkeğin. Bir çeşit tecavüz.” Yani onunla başka bir iş tutuyor. Dünya dışı olduğu için saldırıyor ırmağına, denizine, doğasına. Erkek saldırganlığı aslında.

İlk romanınız *Sevgili Arsız Ölüm*'den son romanınız *Muinar*'a kadar doğaya olan bakışınız, doğayı görüş biçiminiz hangi evrelerden geçti? O günden bugüne doğaya dair sanatınızı neler etkiledi? Güncel hayatta ve düşünce dünyasında gerçekleşen değişimler bu etkinin neresinde?

İlk kitaplarda köyde kaybettiğim kar, rüzgâr, doğanın çok güçlü hissedildiği bir

coğrafyadan kent içine gelmenin getirdiği bir şey. Oradaki doğaya, geride bırakılan şeye, bahçeye, hayvanlara diğer canlılara ve oradaki genişlik hissine duyulan -içinde hareket edilebilen bir şey çünkü kentte yabancısın - özlem vardı daha çok.

Dünya edebiyatını da olduğu kadar okuyordum. Mişima seviyordum mesela Conrad seviyordum. Onların dünyayı keşfe çıktıkları zamanlar ve doğa... Farklı dünya edebiyatlarından da bir etki alıyordum, hissediyordum.

Türkiye’de doğa hareketi çok fazla yükselmiş değildi ama bir duyarlılık olarak 12 Eylül’den sonra mesela ilk yeşil parti kurulmuştu. Ama o kadar etki yaratmamıştı. Almanya’da yeşil hareket vardı. Anarşistlerin, eko-feministlerin ucundan çevrilmiş tek tük metinleri vardı. Ama ben *Aşk İşaretleri*’ni falan yazarken yoktu.

Yazdıklarımda başından beri bir doğa fikri vardı. İstanbul’daki kentleşmenin beni etkilemesiyle, nefes alınacak alanların daralmasıyla ormana gitme arzusu, kırlara gitme arzusu benim kendi içimde hep vardı. Kendimi kötü hissettiğim zamanlar gidip toprağa yatarım. Kuruçeşme’de bir yer vardı. Yolun görünmediği sadece erguvan ağaçlarının görüldüğü bir yer vardı. Toprakta kendimi iyileştirebilirdim. Bunun çok çocuklukla ilgili bir şey olduğunu düşünüyorum.

Bütünlük hissim zedelendiği zaman hemen ufuk çizgimi ayarlayacağım deyip, hemen bir genişlik hissiyle gidip uzaklara bakardım falan. Daha sonra ben yazıyorum. Yazdığım şeye gelen tepki... Sonra daha çok çeviri... Dünyadan da düşünce kitapları, tartışmalar çevrilmeye başladı. Hatta bir dönem çok fazla çevrildi ama elli yıl sonra. Batıda elli yıl önce tartışılmış bir şey neredeyse elli yıl sonra Türkçeye çevrildi.

Şimdi doğa üzerine bu tartışma çok derinleşmiş durumda. Çok yayıldı. Çok hızlı biçimde herkes doğacı oldu. Herkes kendine çevreciyim diyor. Bu yine de şöyle ya da böyle benim hoşuma gidiyor. Bu duyarlılığın yaygınlaşmış olması. Çünkü çok fazla insan doğaya müdahale ediyor ve teknoloji çok hızlı sığıyor.

Dünyayı yaşanmaz bir hale getirebiliriz. Kendi coğrafyamızda doğayı çok kirlittik. Çöpüyle başa çıkamayan bir toplum. Termik santraller ve hava kirliliği... Bütün bunlar kendi ülkemiz açısından da bir problem. Bu duyarlılık derinleşecek, çeşitlenecek, sertleşecek belki...

Tabii ki ben de değiştim. Benim doğaya bakışım da farklılaştı. Daha derinleşti. Daha duygusal bir özlem olmaktan çıktı. Üstüne düşünüyorum. Aynı zamanda gelecek kuşaklar için bir kaygı, bir sorumluluk duygusu da geldi.

Dille her şeye hâkim olma ve her alanı kirletmeye orada iktidar alanı oluşturmaya çalışan insan... Gökyüzüyle kaygılarım derinleşti. Suyun, ırmakların kirletilmesi, yok edilmesi hep dile getirdiğimiz bir şey... Okyanusların ele geçirilmesi. Yani buraların iktidar alanı olması. Şimdi de uzay... Marsa mı gidiyoruz? Gittik mi, gitmedik mi? Artık yıldızlara eskisi gibi büyük bir saflıkla, özlemle bilinemez bir şeye bakıyormuşuz gibi değil sanki insanın adlandırdığı, isimlendirdiği, hikâyelerle birlikte bakıyoruz. Artık o imgeler değişiyor. Bunlar üzüyor beni. Uzay bir çöplüğe dönüşüyor filan. Sihri, büyüsü, bunların yok olması... Ama bu bizim kuşakların bize dair kaygıları. Gelecek kuşaklar başka bir şeyin içine doğacaklar. Belki onlar için başka sihirli alanlar, belki gidilemez başka alanlar olacak. Kendi yaşamımız içinde edindiğimiz deneyimle ilgili bir şey. Bu bir sorumluluktan çok içimi işleyen daha hüzünlü bir şey. Hüzünlü bir sorumluluk gibi.

“Ben iyi bir sanat eserinin, iyi bir romanın, iyi bir şiirin doğaya ait olduğunu düşünüyorum, insanlar için yapılmadığına inanıyorum.” diye bir sözünüz var. İyi bir sanat eserinin doğaya aidiyeti üzerinde durabilir miyiz?. Bu aitlik durumunu dil bağlamında ele alırsak doğayı ve dili sanatınızın varoluşu bağlamında anlatabilir misiniz?

Ben iyi bir sanat eseri susar diyorum aslında. Bu *Aşk İşaretleri*'nin girişinde vardır. Dille ilgili yaptığım söyleşilerde de var. Ben doğaya aitken yani bir çocukken. Doğayla kendimi ayırmadım. Doğayla, evrenle arama bir mesafe girmeden önce kendim doğaya aittim zaten. Dil aracılığıyla zihnimde bir çatlak oluştu ve bütün düşünce yani o gürültü, zihnimde dolan gürültüyü ahenkli bir hikâye, bir düşünce sistemiyle birlikte diyelim ki. Düşünerek bütünlüklü bir eser ortaya çıkarmak... Ben hep söylüyorum: İyi bir sanat eseri sessizliği çoğaltır ve sessizliğe çağırır insanı. Gürültüye boğmaz. Bazen bir kitabı okuduğumda, bu kitap çok gürültülü, asla susmuyor, sessizleşmiyor. İyi kitap dediğim, doğaya yakışır dediğim kuşlar gibi cıvıldar.

İyi bir kitabın imgesini düşünelim. Nereye gider? Okuruz, kapatırız sonra zihnimizde öyle bir şey kalır ki o kitap bizim zihnimizde bir imgeyle var olur. Ve o imge aslında iyi kitaplarda hep doğaya aittir. Bir yıldız imgesiyle birleşir, bir kuş imgesiyle birleşir... Benim söylediğim o. İyi bir sanat eseri bence doğaya eklemlenir. Öyle hissediyorum

ben. İnsanların elinden kurtarılmış ve doğaya eklenmiş bir şeydir. Malzeme o gürültünün kendisi, sözcükler hikâye ama öyle bir şey yaparsın ki o doğanın bir parçası olur.

İnsanlıktan ancak bu tür imgeler aracılığıyla - diyorum ya keşke imgeler aracılığıyla konuşabilsek - dilden çıkabilsek. Çünkü dil bizi gerçekten bir tarihe bir kimliğe sokuyor. Oradan imgeler yoluyla çıkıp doğaya ait oluyoruz. İyi bir sanat eseri de bence öyle oluyor.

Özgürleşmek benim için hep dilden kopmakla olabilecek bir şey. Ama dil olmasa da konuşamıyoruz. Yani aşılması çok zor bir şey. Üzerine kafa yormamız gereken bir şey. Özellikle yazı yazıyorsak. Sonuçta bir dil estetiği oluşturmak zorundasın. Ancak imgeler yoluyla çıkabiliyoruz.

Bu imgeleri de ancak iyi sanatla arayabiliriz ya da bulabiliriz sanırım.

Aslında mucize arayışı da öyle bir şey. Sanat o yüzden önemli. Şimdi düşündüğümde öyle bir hale geldi ki: müzikte veya diğer sanat alanlarında sahici sanatçıya da tahammül edemiyor dünya. Çünkü bizi burada pazarda tutmak istiyor bu sistemle. Parayı ve gücü elinde tutan kuvvetle aramızda çok büyük bir çatışma var. Biz insanları buradan, pazardan alıp başka bir yere çıkarmak istiyoruz. Ama burada alıcı olmamızı ve pazardaki malı almamızı istiyorlar.

Ama özgürleşmek... Bedenen belki burada kalabiliriz ama zihnimiz uçup gidebilir. İyi sanat eseri de gerçekten insanı nereye götürebilir ki? Gidebilecek neresi var ki? Zihnin uçabildiği yerler: Yıldızlar, yıldız tozları, evren, doğa... O, bize bir rüzgârla çarpan bir şey. Çünkü bu dünya üzerinde ne aradığımızı bilmiyoruz, nereden geldiğimizi bilmiyoruz. Kendimize dair çok az şeyi biliyoruz. Bir ayağımız boşta diyorum ya hani. Ta genlerimizden ilk insanın karşı çıktığı, *Ormanda Ölüm Yokmuş*'ta söylendiği gibi belki de ilk insandan bu yana bedenimizde taşıdığımız bir şey var ve bizi oraya çağırıyor.

Bilmiyoruz... İnsan bir ayağı boşta ve ben kendinden emin insanlardan hep çok ürküyorum. O yüzden politikadaki gibi kesinlikler beni çok ürkütüyor.

Kuşlar için yazdığımızı da söylemişsiniz bunu da doğaya aitlik bağlamında

düşünebiliriz sanırım. Bununla birlikte sanatınızda yoksulluğun ve yoksulların yerine de değiniyorsunuz. Yoksulluğu, yoksulları ve doğayı birlikte - özellikle sizin sanatınız bağlamında - düşünebilir miyiz? Yoksulluğun ve doğanın kesiştiği bir alan var mı sizce?

Yoksulluğu ben daha çok dil bağlamında kullandığım için. Yani kentte var yoksulluk. Köyde çünkü ne tüketeceksin ki? Tüketilebilecek şeyler aşağı yukarı aynı gibi. Kentte daha çok hissettim ben de yoksulluğu. Köyde böyle bir şey yok çünkü herkes birbiriyle eşit gibi. Doğada ne buluyorsa yiyor. Orada o kadar büyük bir uçurum değil yoksulla varsıl arasındaki ilişki.

Sınıf çatışmasına de değinecek olursak doğanın yok edilişi ve toplumsal sınıfların oluşması sizce birbiriyle bağlantılı durumlar mı?

Tabii. Doğanın yok edilmesi derken. Doğayı hiç bir zaman yok edemiyorlar. Yok etme çabası. Doğaya üstün gelme çabası, doğayı kontrol etme çabası... Doğayı nasıl kontrol ediyorlar? Aletler yaparak. Tarihsel olarak da başa dönersek: Doğayı taklit ediyor. Mesela bir böceğe bakıyor ve bu böceğe benzeyen bir alet yapıyor diyelim ki.

Bu süreç iş gücü, iş bölümü, toprağın işlenmesi, yerleşik düzene geçmek ve üretim sürecinin farklılaşması demek. Doğayı kontrol ettikçe insanları köleleştiriyor, sınıf çatışması başlıyor. Yani farklı katmanlar oluşmaya başlıyor: İktidar, güç... Suyu işleyen, toprağı kullanan, gücü ele geçiren insan ötekini köleleştiriyor. Tabii ki böyle bir şey var.

Efendi ve köle ilişkisi ortaya çıkıyor. İktidar kuran insan.

Ama onun öncesinde - antropologlar, arkeologlar, geçmişi araştıran insanlar -geriye doğru gidip baktığımızda veya feminist düşüncede çok farklı okumalar var. Geçmişten bugüne... Şiir var. - daha eşit bir yaşam olduğunu hissedebiliyoruz.

Dualite de böyle. İlk zerdüştiler zamanında başlıyor. Hayvanları evcil hayvan, yaban hayvan ayırmaya başlıyorlar. Kendi evcilleştirdiği hayvana zarar vermeyip, dışarıdaki hayvanı öldürmek filan gibi. Ötekileştirme, kendi kontrolüne aldığı doğa ve dışarıda

kalan vahşi doğa... Bütün bu süreç sonucunda tabii ki insanı da köleleştirme, çalıştırma...

Son soruya geldik. Aslında genel olarak bu sorunun etrafında dolaştık söyleşi boyunca. Dünyada doğaya bakış özellikle 20. yüzyılda çok değişti. Doğanın önemi daha da anlaşılır oldu. 21. yüzyılla birlikte ise farkındalığın boyutları arttı diyebiliriz. Yine de dünyada ve Türkiye’de geri dönüşümü olmayan yıkımlar devam ediyor. Sizce doğaya bakışta dünya ve Türkiye bugün itibariyle nereye geldi? Düşünce dünyası ve güncel yaşam üzerinden insanlık ve doğanın bugünkü durumuna dair neler söylemek istersiniz?

Nükleer meselesi var. Uzayı ele geçirme, güç, uzay teknolojisi... Devletler, güç savaşı... Bunu durduramazsak eğer - daha çok erkeklerin savaşı gibi görünen şeyi- öyle hissediliyor ki Muinar’ın dediği gibi insanı bir kaç kez silkeledi herhalde doğa üstünden. Yani yine atar üstünden diye düşünüyorum.

Yapay zekâ tartışmaları sürüp gidiyor. Çok dikkatle izliyorum. Kendileri söylüyorlar: “Çok tehlikeli olabilir, kontrolden çıkabilir.” Bunlar geleceğe doğru karanlık varsayımlar. Ben de doğanın çok güçlü olduğunu hissediyorum, görüyorum. Doğa kendini temizler diye düşünüyorum. Bir biçimde sonsuz bir evrenin ortasında küçücük mavi bir gezegendeyiz ve bunu koruyamazsak eğer ya bizi atacak ya da yukarıdan evrenin başka bir yerinden bir şey gelip çarpacak. Belki sonsuz sürüp gidecek, dönüp duracak bu dünya.

İnsan sanki niteliksel bir sıçrama yapamaz. Çünkü onu yaparsa eğer insan olmaktan çıkar ve o da çok başka bir yere götürür ve gerçekten dünyayı mahvedebilir bu insan.

Ben yine de dünyanın geleceğini yine dışıl olan şeyin, muhalefetin güçlenmesi ve uluslararası bağlamda da bütün bunların nükleerin, yapay zekânın durdurulması ve dünyanın yaşanabilir kalması için gerçekten doğacı, demokratik güçlerin mücadelesinde görüyorum. Şimdi nasıl bütün dünyada şiddet yanlısı şeyler güç kazanıyor. Umarım bunu durdurabilecek bir kuşak gelir. Devletler arası ilişkiler çok sertleştiriyor. Güç savaşlarına dönüşüyor. Çok yakın tarihte büyük savaşlar var dünyada ve Avrupa’nın göbeğinde oldu bu. Ortadoğu kaynıyor. Büyük bir göç dalgası sadece Ortadoğu’dan değil... Bütün o sömürge tarihinin getirdiği yıkımlar. Güney - kuzey savaşı... Bir anda

yoksullar ve varsillar savaşı gibi...

Olduğumuz her yerde mücadeleye devam edeceğiz. Ben ümidimi korumak istiyorum. Karamsar olmak istemiyorum. En azından kendi ömrüm için de, gelecek kuşakları da koruyarak. Birbirine rahat vermeyen insanlar ve devleteler, ırkçılık, bölgecilik bütün bunlar kötüye götürebilir dünyayı.

İyi bir rüzgâr essin diyelim.

Ümitle söyleşimizi sonlandıralım o zaman. Çok teşekkür ederim.

Ben teşekkür ederim.